

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus
Teológia Kar Pasztorál-teológia Intézetének folyóirata

TARTALOM

18/1

MARTON JÓZSEF

Glattfelder Gyula

Mailáth G. Károlyhoz írt levelein keresztül

7

VIRT LÁSZLÓ

A katolikus autonómia két magyar apostola

(Prohászka Ottokár és Shvoy Lajos)

21

FERENCZI SÁNDOR

Kolozsmonostori lelkipásztorok

63

LŐRINCZI KÁROLY

„A történelem az emberiség tanítómestere?”

79

IMRE RÓBERT LUKÁCS

One Church, Two Rites in Transylvania

between 1867–1948

95

Studia Theologica Transsylvaniensia

XVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM
2015

KOLOZSVÁR – GYULAFEHÉRVÁR

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Kar
Pasztorál-teológia Intézetének folyóirata – XVIII. évfolyam, 2015/1. szám

A szerkesztőség címe:

Institutul Teologic Romano-Catolic,
RO – 510010 Alba Iulia, str. Gabriel Bethlen nr. 3.
Tel.: +40/258-811688
E-mail: diosidavid@yahoo.de
www.seminarium.ro

Szerkesztők:

Dr. Marton József
Dr. Diósi Dávid

Szerkesztőbizottság: (Editorial Board)

Dr. Peter Schallenberg – Paderborn
Dr. Oláh Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Bara Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Alexandru Boboc – Bukarest
Dr. Ecsedy Judit – Budapest
Dr. Madas Edit – Budapest
Dr. Havas László – Debrecen
Dr. Ferenczi Sándor – Gyulafehérvár
Dr. Orbán Szabolcs OFM – Gyulafehérvár

Szaklektorok: (Advisory Board)

Dr. Brendan Leahy – Maynooth
Dr. Franz Sedlmeier – Augsburg
Dr. Stefan Tobler – Nagyszében
Dr. Vizkelety András – Budapest
Dr. Székely Dénes – Gyulafehérvár
Dr. Kovács F. Zsolt – Nagyvárad
Dr. Peter Sedlák – Kassa
Dr. Lukács Róbert – Gyulafehérvár
Dr. László László – Ottawa

ISSN 1582 – 0661

© STUDIA THEOLOGICA TRANSYLVANIENSIA – GYULAFEHÉRVÁR

Megjelent: 2015

Alak: 61x86/11

Tartalom

MARTON JÓZSEF
Glattfelder Gyula
Mailáth G. Károlyhoz írt levelein keresztül
7

VIRT LÁSZLÓ
A katolikus autonómia két magyar apostola
(Prohászka Ottokár és Shvoy Lajos)
21

FERENCZI SÁNDOR
Kolozsmonostori lelkipásztorok
63

LŐRINCZI KÁROLY
„A történelem az emberiség tanítómestere?”
79

IMRE RÓBERT LUKÁCS
One Church, Two Rites in Transylvania
between 1867–1948
95

MARTON JÓZSEF

Glattfelder Gyula

Mailáth G. Károlyhoz írt levelein keresztül

Abstract: The Roman Catholic bishops of Transylvania, after 1920 densely corresponded with each other, especially on the Concordat project between the Romanian state and Vatican. In a special way in this fight has participated Mailáth G. Károly bishop from Transylvania, but until 1923 the chief role was played by Glattfelder Gyula bishop of Csanád. The bishops of Oradea and Satu Mare were ill in this time and soon they died, the bishop of Oradea, Széchenyi Miklós in 1926, and bishop of Satu Mare Boromissza Tibor in 1928.

In this time Glattfelder Gyula was expelled from Romania by the Romanian government. In this article the author offers the real reason for his expulsion based on personal letters written to bishop Mailáth G. Károly.

Keywords: Bishop, Diocese, Csanád, Vatican, concordat, government.

Mailáth G. Károly levélhagyatéka arról árulkodik, hogy széleskörű levelezést folytatott a diákoktól kezdve az egyházmegyes püspökökig. Különösen püspöktársaival tartott fenn szoros kapcsolatot. Erdély Romániához való csatolása után megszaporodtak az erdélyi püspökök közötti levélváltások, mert az új állami keretek közé került részegyházak ügyének megoldása váratott magára. Különösen a beindult konkordátum-tárgyalások hozták közelebb a püspököket egymáshoz. Bármilyen hírt tudtak meg akár a szentszéki álláspontokról, akár a bukaresti nyilatkozatokról, fejleményekről, készülő törvénytervezetekről, de személyes ügyeikről is, azonnal tudósították egymást.

A Mailáth G. Károlyhoz írt levelek a Batthyaneum könyvtárban találhatók meg, mert 1935-ben a betegsége miatt Budapestre távozó püspök levélhagyatékát a gyulafehérvári püspökség tulajdonát képező könyvtárba helyezték el megőrzés végett. Itt talál-

hatók azok a személyes jellegű okmányok, melyek egy korszak helyzetéről, helyzetalakulásáról realisabb képet nyújtanak, mint a hivatalos okmányok.

Soha olyan bensőséges viszony nem alakult ki az erdélyi katolikus püspökök között, mint 1918 után. A szó szoros értelmében együtt lépnek, egy hangon beszélnek, az egyházat érintő kérdésekről a legkisebb friss hírektől a lényegbevágóig azonnal értesítik egymást.

Trianon után szinte egy évtizedet kitevő küzdelmet hozott az erdélyi római katolikus püspökök számára a konkordátum ügye. A román kormány túlzott követelményeit tartalmazó javaslatok egyensúlyozására az erdélyi római katolikus püspökök is elkészítették és megküldték konkordátum-tervezetüket – továbbítás végett – a bukaresti nunciatúrára.¹ A Francesco Marmaggi² nunciusnak címzett, Romániához szakadt püspökségek reális helyzetét feltáró memorandum szerkesztője Glattfelder Gyula püspök volt. Ez is, de általában Glattfelder püspök határozott kiállása sem Ferdinánd királynak, sem a kormánynak nem tetszett. Hamar szálla lett a szemükben.³

1923-ig mind a négy romániai magyar püspök tekintélyes erőt képviselt a kormány felé. Különösen Mailáth G. Károly (1864–1940) erdélyi és Glattfelder Gyula (1874–1943) csanádi püspök kapcsolódott bele a Bukarest és Róma felé való versenyfutásba, mert Széchényi Miklós (1868–1926) nagyváradi⁴ és Boromissza

¹ Lásd Glattfelder Gyula püspök levelét Mailáth G. Károlynak, 1921. október 7-i keltezéssel. In: Batthyaneum, Mailáth hagyaték. Num. Inv. 26.005.

² Francesco Marmaggi (1876–1949) 1920–1923: bukaresti nuncius.

³ NETZHAMMER, Raymund: *Episcop în România II*. Ed. Acad. Române. București 2008. 1055–1057. 1085.

⁴ Széchényi Miklós 1922. december 22-én írja Mailáthnak: „egészségemmel nem vagyok a legjobban”. Lásd Batthyaneum, Mailáth hagyaték. Nr. Inv. 26.187.

Tibor (1840–1928) szatmári püspök⁵ betegeskedett. A nagy tehetségű és tetterős Glattfelder püspököt viszont a román kormány egyhamar kikapcsolja a küzdelemből és nem kívánatos személynek (*persona non grata*) nyilvánítják, az ország elhagyására kényszerítik.

Az egyháztörténészek csak a szomorú ténynt kénytelenek megállapítani Glattfelder püspök Romániából való kiutasításával kapcsolatosan, de a kiutasítás igazi okáról alig tesznek említést. Zombory István történész szerint „hamarosan összeütközésbe került a román hatóságokkal”, erre vonatkozóan semmi konkrétumot nem említ, s a továbbiakban leszögezi: „temesvári működéséről, sajnos, keveset tudunk”.⁶ Általában az agrárreformkor kiadott körlevelében vélik megtalálni eltávolításának indokát.⁷ A kortárs paptörténész, Réty Imre 1925-ben írt tanulmányának⁸ utolsó részében diplomatikusan fogalmaz: „1923 óta külön-külön kormányzás és joghatóság alatt vannak [ti. a három részre szakadt csanádi egyházmegye. Megj. M. J.]. A magyar részen Glattfelder Gyula csanádi püspök kormányoz, a román részen

⁵ Szatmár város és katolikus hívek 1922. december 5-én levelet írnak Mailáth püspöknek Scheffler János iskolaigazgató ügyében, s ebben megfogalmazták: „Dr. Boromissza Tibor atyánk hetek óta súlyos beteg, fekszik, s különben is őt nagyon megviselte az a sok csapás, ami az egyházmegyéjét érte.” Lásd Batthyaneum, Mailáth hagyaték. Nr. Inv. 26.180.

⁶ ZOMBORY István: *Glattfelder Gyula politikai tevékenysége a parlamentben (1911–1943)*. In: Igazságot – szeretettel. Glattfelder Gyula élete és munkássága. (Szerk. Zombory I.). METEM. Budapest – Szeged, 1995. 104–119. Itt: 109.

⁷ GERGELY Jenő: *Glattfelder Gyula csanádi püspök a Magyar Katolikus Püspöki Kar konferenciáin (1911–1943)* In: Igazságot – szeretettel. 38–48. Itt: 42.; PÁL József: *Glattfelder Gyula és az 1938–39-i zsidótörvények*. In: Igazságot – szeretettel. 49–103. Itt: 49.

⁸ RÉTY Imre: *A csanádi egyházmegye a török hódoltság után*. In: Az erdélyi katolicizmus multja és jelene (szerk. Gyárfás E.). Dicsőszentmárton 1925. 440–457.

Pacha Ágoston apostoli kormányzó s a jugoszláv részen Rodic Rafael belgrádi érsek, szintén apostoli kormányzói minőségben.” Nem tesz említést Glattfelder romániai eltávozásáról (bizonyára 1925-ben még nagyon kényes téma volt!), de tanulmányának végén két oldalon keresztül próbálja visszaverni azokat a vádakát, amelyeket – bizonyára – román körökben fogalmaztak meg, ti. hogy a Monarchia idején a csanádi egyházmegye a magyarosítást szolgálta és igyekezett megakadályozni a románok kulturális és gazdasági haladását.⁹ E kitételből is következtethetünk arra, hogy a csanádi egyházmegye vezetésének nacionalista megbélyegzése még Glattfelder eltávozása után sem ült el.

A gyulafehérvári Batthyaneumban őrzött Mailáth G. Károly levélhagyatékában található Glattfelder Gyula püspök levelei részben fényt derítenek azokra a „bűnei”-re, amelyek miatt el kellett hagynia egyházmegyéje rezidenciáját. Ő személyesen nem fogalmazza meg, de leveleiből világosan kitűnik, hogy képzettsége és egyenes jelleme szálla volt a kormány szemében éppen akkor, amikor az erdélyi római katolikusokat – konkordátum ellenében, sőt azon keresztül – igyekszenek háttérbe szorítani a görög keletiek és görögkatolikusok előnyére.

Az alább közreadott Glattfelder Gyula csanádi püspök személyes leveleit Mailáth G. Károly erdélyi püspökhöz nagyon értékesnek minősítem. Különben ők voltak az utolsó csanádi és erdélyi püspökök, utódaikat már temesvári és gyulafehérvári megnevezéssel illetik. Még azt is hozzá szeretném fűzni, hogy a püspökök ekkor a hivatalos postát vették igénybe még a legbizalmasabb kérdések közlésekor is. Nem gondoltak arra, hogy esetleg mások is elolvashatják fájdalmaikat. A történetek után erre is lehet következtetni, bármennyire madárnyelvűek voltak ezek a levelek. Mi is többet megtudunk kérdésünkre vonatkozóan, mint

⁹ RÉTY Imre: *A csanádi egyházmegye a török hódoltság után*. 456–457.

a hivatalos körlevelekből vagy a püspökök közti hivatalos értesítésekéből, még ha a sorok között vagyunk is kénytelenek olvasni.

Glattfelder levelei nemcsak személyes problémáiról és a konkordátum ügyéről beszélnek, hanem egyéb történelmileg jelentős tényekre is rávilágítanak. Mindezeknek kiolvasását az olvasóra bízom. Én elsősorban Glattfelder személyiségére koncentrálok.

Anélkül, hogy kisebbítenénk Mailáth G. Károly szerepét a kisebbségbe került erdélyi magyar katolikusok érdekében vívott és főleg a konkordátum-tárgyalások évtizedet átfogó küzdelemben, ezen levelek alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy Romániából való távozásáig Glattfelder Gyula volt az erdélyi magyar püspököket összefogó erő, igen karakán egyéniség. Nem csoda, hogy a román kormány mindent elkövet a püspök eltávolításáért.

Glattfelder 1922 januárjában jutott ki Rómába, a konkordátum ügyének tárgyalása volt a fő célja. Mailáthot a Vatikánból képeslapon értesíti a fejleményekről, 1922. január 23-i dátumozással:

Mélyen megszorodva írom a rövid értesítést, nemcsak a Szentatya halála miatt,¹⁰ hanem azért is, mivel minden remény kétségessé vált s nem tudom mi következik. Gasparrival¹¹ és Borgonginival¹² véglegesen megállapodtunk abban, hogy a Conc. (értsd: Konkordátum) nem lesz aláírva, hanem a püspökök által készítendő tervezet alapján indulnak meg új tárgyalások, s most üres az államtitkárság s nem lehet tudni, ki jön bele s mit hoz

¹⁰ XV. Benedek pápa (Giacomo della Chiesa, 1854–1922) 1922. január 22-én hunyt el.

¹¹ Pietro Gasparri (1852–1934) 1904–1930: pápai államtitkár, bíboros.

¹² Francesco Borgongini (1884–1954) c. érsek, a Rendkívüli Ügyek Kongregációjának konzultora, helyettes pápai államtitkár, 1953: bíboros.

számunkra. Egyelőre megvárom Csernochot,¹³ s a vele való tárgyalástól teszem függővé, meddig maradok.¹⁴

Rómából hazaérkezve Glattfelder Gyula püspök két levélben is beszámol Mailáth püspöknek az ott szerzett tapasztalatairól. Az első, a részletesebbet, 1922. március 4-én írta Temesvárról. Nem tudott részt venni a pápai audiencián, mert azt XV. Benedek pápa haláluk miatt éppen Rómába való érkezésekor szüntették meg. De abban a megtiszteltetésben volt része, hogy XI. Piusz pápa megkoronázása másnapján személyesen fogadta. Íme a részletes beszámoló:

Sok előterjesztésünknek, szavainknak és tiltakozásunknak az az eredménye mégis meglelt, hogy a vatikáni körök újra elővetették az aktákat s ráeszméltek, hogy a püspökök ellenére mégsem lehet konkordátumot kötni. Gaspari a vele való tárgyalás kezdetén éreztette ugyan velem, hogy nem örült leveleim keményebb hangjának, de aztán eléggé megbarátkoztunk. (Megjegyzendő, hogy a kardinálisok sorban azt hangoztatták, hogy csak igen határozottan védjem egyházaink érdekeit.) A püspökségek redukciójára (a legfontosabbra) ő is, Borgongini is határozottan állították, hogy ez is a román kormány kifejezett kívánsága. Nyomtatásban feltártam előtte, hogy ebbe mi semmiképpen sem nyugodhatunk bele, s hogy az ilyen intézkedés hatása a hívekre kiszámíthatatlan volna. Azt hiszem, még fogják sérelmi álláspontunkat forszírozni.

A papságra vonatkozó kívánatos törvényt elejtendőnek véli ő is. Az esküformát az osztrák konkordátumból vették ki. Magyaráztam, hogy ott is politikai célt szolgált, de egy akatolikus álalamban még rosszabb és veszedelmesebb. Iskolai követeléseinket, főleg Merry del Val¹⁵ és Van Rossum¹⁶ értették meg hazájuk ana-

¹³ Csernoch János (1852–1927) 1913: esztergomi érsek, 1914: bíboros.

¹⁴ Batthyaneum, Mailáth hagyaték. Nr. Inv. 24.432.

¹⁵ Merry del Val (1865–1930) 1903–1914: államtitkára, bíboros.

¹⁶ Willem van Rossum (1874–1932) 1911-től kúriai bíboros.

lóg viszonyai miatt. Az autonómiától ők maguk nem ijedtek meg annyira, mint hittem, de kijelentették, hogy azt a román kormány nem ismeri el. Osztották véleményemet, hogy bizonyára a névtől bokrosodnak tőle, hogy talán egyházmegyei tanács vagy Katolikus Státus néven lehet majd kodifikálni.

A dolog lényege azonban az, hogy hallották szükségét a rosszul begombolt kabát kigombolásának, s elhatározták, hogy az egész eddigi tárgyalást befejezettnek s nem létezőnek tekintik, és készítenek a püspökök új tervezetet, melynek alapján fognak a kormánnyal újból tárgyalni. Ezt Gasparri és Borgongini Penescunak¹⁷ igen udvariasan meg is mondták, ki a közlésben nagyon felizgult, de nekünk ez a megoldás egy kis reményt nyújt.

A Szentatya, ki koronázása után való napon fogadott, igen kegyesen s nagy részvétellel hallgatta előterjesztésemet. A másolatokra nézve persze nem nyilatkozhatott, de kijelentette, hogy nem fog a püspökök ellenére szerződés kötést megengedni. Nagy szeretettel üdvözlí az összes püspököket, papokat és híveket s kíván szebb és nyugodtabb jövőt mindannyiunknak. A benyomás, melyet különben az emberre tesz, nagyon kedvező. Nyugodt, képzett embernek látszik, ki nemcsak sokat olvasott, hanem sokat meg is jegyzett, a könyveken túl is ismeri a világot. Emlegette magyar ismerőseit, nevezetesen Ugron Istvánt¹⁸ s egy általa küldött magyar védőiratot. Kértem négyünk számára a Szentatya által aláírt képet, de csak egy hónap utánra ígérték, amikor az audienciák áradata már lefolyt, s ezért egyelőre csak a mellékelt képet küldöm.

... Egy pillanatig sem hittem, hogy a minoritásoknak lehet csak némileg is tűrhető politikai szerephez jutniuk. Itt még nagy

¹⁷ Dimitriu Pennescu (1874–) Románia szentszéki nagykövete az 1920-as években.

¹⁸ Ugron István (1862–1948) az Erdélyi Magyar Pár elnöke.

*megrázkódtatásoknak kell jönni, míg az emberek válaszolnak a tisztességre és a méltányosságra.*¹⁹

1922. március 12-én félig egyházi jellegű levelet ír Glattfelder, elbocsátót (dimissoriálét) kér egy erdélyi kispap számára kisebb rendek feladására, s közben kifejti politikai állásfoglalását:

A parlament megnyitására nem megyek el. Egyszer elég volt ebből a gyönyörűségből, s különben is a jövő héten okvetlenül Makóra kell utaznom. Ha pedig részt is akarnék venni az itteni politikai életben, ez után a választásnak nevezett csalás után önmagamon kellene kacagnom, ha ezekkel szóba állnék. Csak menjen minden a maga útján.

Tizenegy napra az első részletes római beszámolója után, március 15-én a csanádi püspök ismét visszatér a Szentszéknél tett látogatására. Szó van benne a konkordátum-tervezetről, Pietro Gasparri (1852–1934) szentszéki államtitkár magatartásáról, s nem utolsósorban a kisantant országainak hamiskodásairól.

Az új tervezet készítésével nem sietnek, csak ha majd a nuncius hívni fog. Gasparri Rómában azt tanácsolta, írjam a nyomtatvány margójára az óhajtott változatokat. De azzal sem siettem, mert amikor százan is lesik az embert, hol foghassák meg, szükség nélkül nem akarok semmit írásban leszögezni. Különben majd ha szövegezésre kerül a dolog, megtarthatjuk a schema egymásutániságát s a kedvező paragrafusokat is.

Megjegyzésemre közlöm véleményemet, hogy Gasparri meglehetősen cinikusnak látszik, de különben jó indulatot véltem benne fölfedezni velünk, magyarokkal szemben. Cerrettiről²⁰ a vélemény

¹⁹ Batthyaneum, Mailáth G. Károly hagyaték, Nr. Inv. 24.520.

²⁰ Bonaventura Cerretti (1872–1933) a Rendkívüli Egyházi Ügyek kongregációjának titkára, majd párizsi nuncius, 1925: bíboros.

alaposan megváltozott. Somssich²¹ és Serédi²² is most igen nagy bizalommal nyilatkoznak róla. A csehek hamiskodása alaposan felnyitotta szemét. Mások folytonos hazudozásai szintén felvilágosítóan hatottak rá. Egyelőre azonban úgy látszik, Gasparri marad.²³

Ha a kisajátítás körül sikerül valamit elérned, légy kegyes róla értesíteni.²⁴

A levél rövid és mégis sok mindenről árulkodik. Gasparri bíboros, a jogászember Glattfelder püspöknek cinikusnak tűnik, aki azonban felfedezi benne a magyarok iránti jóindulatát is. Felkérésének viszont, hogy a konkordátum-tervezet margójára írja rá javaslatait, nem mert eleget tenni. Úgy látszik csak szóban mondta el véleményét. Bár az államtitkár kezében van a konkordátum-tervezet szövege, s bizonyára a Vatikánban marad, a csanádi püspök nagyon óvatos, nem merte keze írását rajta hagyni, mert ez is lehet majd vád, amúgy is fekete bárány a kormány előtt. A püspök okos magatartását olvashatjuk ki a Mailáthnak írt levél önmagát igazoló részében: *százan is lesik az embert, hol foghassák meg, szükség nélkül nem akarok semmit írásban leszögezni.* Tudatában van Glattfelder püspök nehéz helyzetének, ezért kerüli az ún. bizonyítékok minden jelét.

Levelében Bonaventura Cerretti, a Rendkívüli Egyházi Ügyek kongregációjának titkára véleményváltásáról is szót ejt. A csehek hamiskodását még leírja, de hogy kik azok a „mások”, csak következtetni tudunk. *Mások folytonos hazudozásai szintén felvilágosítóan hatottak rá.* Nem feledhetjük el, hogy ekkor éppen

²¹ Somssich József (1864–1941) 1919–1920: magyar külügyminiszter, 1920–1924: szentszéki magyar követ.

²² Serédi Jusztinián (1884–1945) 1920-tól a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa, 1927: esztergomi érsek, bíboros.

²³ NB! A történelem folyamán az új pápa nem minden esetben tartotta meg elődje államtitkárát.

²⁴ A levél a Batthyaneum, Mailáth G. Károly hagyaték, Nr. Inv. 24.536.

a román konkordátum-tárgyalások hevében vagyunk. A húzd meg–ereszd meg alkudozások idején az igazság komoly csorbát szenvedett. Csak kapkodni tudtak az erdélyi püspökök a lehetetlenebbnél lehetetlenebb kormánykövetelésekkel szemben.²⁵

Hamar felfigyelnek az állami hatóságok Glattfelder püspök lelkipásztori tevékenységére is. Egyházmegyéjében keresik a nacionalista megnyilatkozásokat, melyeket felróhatnak neki. Az oktatási törvényeiről elhíresült dr. Constantin I. Anghelescu (1869–1948) közoktatásügyi miniszter személyesen megy el Temesvárra és Aradra, hogy meggyőződjék a nemzeti kisebbségi iskolákban az ún. román-ellenes szellemről. Mailáthnak 1922. augusztus 22-én kelt levelében beszámol az Anghelescuval történt tárgyalásáról, aki azt állította neki, hogy *Temesvárra és Aradra azért jött, hogy a románellenes szellemet leleplezze az igazságügyi kollégájával együtt, s úgy rontott be az iskolába vagy harmadmagával, hogy a gyermekek rémületbe estek, s oly együgyű kérdéseket adott fel, melyeken a román szakférfiak kínosan mosolyogtak s oly anyagból, melyet a gyermekek tantervszerűleg még nem is hallottak.*²⁶

Általában a földreformmal kapcsolatos magatartását és a gyulafehérvári királykoronázást szokták felhozni főindoknak Glattfelder Gyula püspök eltávolítására. A csanádi püspök a földreformkor nyilván aggódik, mert átlátja a nagy kisajátítás következményeit. 1922 őszén csatlakozik a Bukarestbe menő püspöki küldöttséghez a földreform ügyében. Hasonlóképpen lelkiismereti kérdés számára, hogy részt vehet-e olyan királykoronázáson, akit (Ferdinánd) katolikusnak kereszteltek s ortodox

²⁵ Lásd bővebben Marton József: *A gyulafehérvári római katolikus egyház története a 20. században*. Pro-Print Kiadó. Csíkszereda 2014. 57–70.

²⁶ Batthyaneum, Mailáth G. Károly hagyaték, Nr. Inv. 24.800.

szerint koronáznak meg. Mindkét ügygel kapcsolatosan 1922. szeptember 19-én levelet ír Mailáthnak.

Mivel ez a vagyonek Kobzás egyházaink alapjait ingatja meg, nagyon komoly erőtt kellene mozgatni. Így azt vélem, a királyt figyelmeztetni kellene az excommunicatio-ra, mely világosan ki van mondva az egyházi vagyon eltulajdonítása; már pedig amit velünk tesznek, az excommunicatio.

A másik nehéz és kényes kérdés: a koronázás kérdése?... Részt vehetünk-e azon? Először vallási okból: ha a katolikus királyt akatolikus szertartással koronázzák? Annak idején a katolikus vallású Károly király szkizmatikus temetésétől Róma a bukaresti érseket szigorúan eltiltotta. Sürgősen tisztázandó, mi most a Szentszék álláspontja, nehogy mi legyünk aztán a bűnbakok.

Baráti levelét bizonyára nemcsak Mailáth G. Károly olvashatta el, hanem az állambiztonsági szervek is, mert az ellene felhozott vádak között egyértelműen megfogalmazták.

Újabb levele Mailáth püspökhöz már többről is árulkodik.

Ma érkeztem Bukarestből, ahol közölték velem: alea jacta est,²⁷ a kormány semmi szín alatt sem enged azon elhatározásából, hogy nekem innen távoznom kell.

Amint hazaérkeztem, kaptam Gasparri december 1-i levelét, hogy román-ellenes magatartásom, magyar irredenta-pártoló viselkedésem s az államhatalom tekintélyét sértő agrár-körlevelem miatt Romániából való eltávozásomat követeli. Az elég határozott hangú levélben az államtitkár sürgeti, hogy iparkodjam az ügyet magam elsimítani s e célból írjak az államfőnek egy nagyon lojális magyarázó és hűségnyilatkozatot. Könnyű volt felelnem, mert bizonyíték nélküli vádakát egyszerűen tagadnom kellett, az egyetlen konkordátumot pedig azzal világítottam meg, hogy annak olasz

²⁷ A kocka el van vetve.

fordítását mellékeltem válaszomhoz. Egyben kijelentettem, hogy amint a húségeskü s a koronázás dolgában is reflektáltam a Szent-szék óhajának, most is kész vagyok erre, s egy nagyon szép levelet fogalmaztam a király számára, melyben biztosítottam őt, hogy a jogfosztás elleni följelentésem védelmet és segítséget kér, de egy szóval sem említem a törvényhozó hatalmat, amint hogy távol van tőlem – és minden katolikus püspöktől – a törvényszegés és lázadás gondolata, s ünnepélyesen biztosítom őt lojalitásomról.

Ezt a levelet Róma üzenetére, azonnal elküldtem a királynak.

Alighogy elment a levelem Rómába, sürgőnyt kaptam Hómantól,²⁸ hogy okvetlenül utazzam Bukarestbe, szóljak Päclişanunak.²⁹ Azonnal elindultam. Ott tudtam azután meg a nunciatúrán is, hogy a kormány december 6-án ultimátumot adott át nyolcnapi terminussal a Szentszéknek, hogy engem ez alatt eltávolítson. A nyolc nap ugyan elmúlt, de az ultimátum fennáll, s bármely pillanatban effektuálható.

Róma, mely válaszomat várja, a nunciatúrával türelemre inti a kormányt – hogy meddig sikerül, nem tudom. Én pedig várom Gasparri további rendelkezését... Ezt az ügyet két emberen kívűl senki sem tudja... Ha jónak látcd, Rómába írhatnál, hogy amiket kifogásoltam, az mindnyájunknak fáj; s hogy nem éppen az egyház kárára csatároztam.

Különben Netzhammertől³⁰ hallottam, hogy Brăteanu³¹ mindnyájunkkal szemben nagyon elégedetlen. Terólad úgy nyilatkozott, hogy ellenséges indulatodat jelenleg nem mutatod oly határozottan, de helyetted kolozsvári és bukaresti vikáriu-

²⁸ Hóman Bálint (1885–1953) vallás- és közoktatásügyi miniszter.

²⁹ Zenovie Päclişanu (1886–1958) 1912–1920: teológia tanár Balázsfalván, 1922–1944: kultusz- és külügyminiszter.

³⁰ Raimund Albin Netzhammer (1862–1945) 1905-től 1924-ig bukaresti érsek. Az állami hatóságok lemondatták.

³¹ Ionel Brătianu (1864–1927) Románia miniszterelnöke.

said (Hirschler³² és Floznik³³) végzik azt el. Legérdekesebb pedig Păclișanu azon érzete, hogy utánam Suciut³⁴ kezdik ki.

Pop bizalmasan közölte, hogy a gyulafehérvári koronázás utáni értekezleten irredenta kifejezéseket tettem. Ez nem igaz. Hanem azon a másik Népszövetségi értekezleten, amelyen csakis Betegh,³⁵ Gyárfás,³⁶ Jakabffy,³⁷ Blaskovich,³⁸ Zombory vettek részt, az utóbbi figyelmeztettem azon [észrevételére?], hogy némelyek vele szemben a románokra való vonatkozásai bizalmatlanok s kifejeztem azon véleményemet, hogy tömegmozgalmat a tömeg hangulata ellenére csinálni lehetetlen, s ha az aggodalom jogosult, akkor Zombory egész kezdeményezése előre is csődöt mondott, s azt magam sem támogatnám. Hogy lett ebből irredenta vád, nem tudom. De hogy ez az irredenta vád mely úton és ki által jutott a román kormányhoz, az iránt jó volna neked, ki embereidet bizonyára jobban ismered, mint én, feltűnés nélkül érdeklődni.

Hozzám jutott Serédy tervezete felnyitott borítékban.

Temesvár, 1922. december 20.³⁹

Glattfelder Gyula, ha nem is egyértelműen, de utalás formájában rávilágít Romániából való eltávozásának okozójára, a Népszövetségi értekezlet résztvevői között az „utóbbi”-ra, azaz

³² Hirschler József (1874–1936) kolozsvári főesperes, kanonok.

³³ Floznik György dr. (1888–1954) 1919: teológiai tanár Gyulafehérvár, 1923: püspöki titkár, 1926–1935: püspöki irodaigazgató.

³⁴ Vasile Suciú (1873–1935) balázsfalvi görögkatolikus püspök

³⁵ Betegh Miklós (1868–1945) 1914: Erdély kormánybiztosa, az Erdélyi Katolikus Népszövetség, bankok és iparvállalatok elnöke.

³⁶ Gyárfás Elemér (1884–1945) az erdélyi római katolikus Státus elnöke.

³⁷ Jakabffy Elemér (1881–1963) a Magyar Kisebbség szerkesztője.

³⁸ Blaskovich Ferenc (1864–1937) teológiai tanár Temesváron, nagyprépost, pápai prelátnak, a Sváb Gazdasági Egylet és a Sváb Központi Bank elnöke, 1926–1927: szenátusi tag.

³⁹ A levél a Baththaneum, Mailáth G. Károly hagyaték, Leltári száma: 26.224.

Zombory László személyére. A levélből azt hámozhatjuk ki, hogy Zombory négyszemközt provokálja Glattfelder püspököt, aki megfontoltan figyelmezteti és kifejti véleményét a tömegmozgalomról, nem sejtve, hogy azt dialóguspartnere „irredenta” váddá alakítja és továbbítja megbízóinak. A levél végén óvatosan kéri az erdélyi püspököt, hogy jó volna feltűnés nélkül érdeklődni „embere”, azaz Zombory László pap után.

Zombory László személye mindenképpen kétséges. Ezt fogalmazza meg Pacha Ágoston temesvári apostoli kormányzó 1923. december 22-én kelt, Mailáth G. Károly püspöknek írt levelében: „... a napokban Zombory László úr megint megfűvatta maga mellett az olcsó reklámok trombitáját s a jelek megint arra mutatnak, hogy most sem értünk el semmit [ti. az iskola-kérdésben]. Ez a férfi kezd misztikussá válni.”⁴⁰ Zombory személye nemcsak Pacha Ágoston kormányzónak vált titokzatos személyé, hanem az erdélyi papságnak is. 1925-ben távozik az erdélyi egyházmegyéből és Alexandru Cisar bukaresti érsek inkardinálja. De ezt megelőzően, a román „impérium elején kedvelt embere előkelő és befolyásos bukaresti köröknek”.⁴¹ Egyre inkább nyilvánvalóvá válik egyházi körökben, hogy nemcsak állami megbízatást kapott, hanem saját karrierjének érdekében az állam felé dolgozik, és nem az egyháznak, amit szeretett volna elhíttetni sokakkal. Glattfelder Gyula püspök befektetését követően még több magyar papi méltóságot meghurcolnak miatta.

Glattfelder püspök eltávozása után sem szakította meg Mailáth püspökkel a kapcsolatot. 1923-ban Szegedről írt üdvözlőlapon jelzi, hogy „szeretett volna vele találkozni és elbeszélgetni”, de elmenetele túl gyorsan jött.⁴²

⁴⁰ Batthyaneum, Mailáth hagyaték. Nr. Inv. 24.204.

⁴¹ Osvát Kálmán: *Erdélyi Lexikon*. Oradea – Nagyvárad. 1928. 372.

⁴² Batthyaneum, Mailáth G. Károly hagyaték, Nr. 25.405.

VIRT LÁSZLÓ

A katolikus autonómia két magyar apostola (Prohászka Ottokár és Shvoy Lajos)

The Josephinism in the 18th century placed the Church under the guardianship of state power and this practice still existed in the 20th century. The influence of the state eroded the authority of the Catholic Church and weakened the efficiency of the pastoral work. In the Hungarian Catholic Church bishop Ottokár Prohászka brought a spiritual turning point at the end of the 19th century when he laid the foundation of modern Hungarian Catholicism. The bishop's followers recognised the social changes and the pastoral challenges of Budapest which suddenly grew into metropolis. They created a community of priests called Regnum Marianum. The aim of this community was to shape the way of thinking of young people aged 12–18 in the changing world. One of the founding members of the community was Lajos Shvoy, a young priest and catechist, who also became one of the founders of the Hungarian Scout Association. As the parish priest of the Regnum Marianum parish he initiated the apostolate of the laity decades before the Second Vatican Council. With this initiation he strengthened the parish autonomy and the personalised pastoral work. After the death of bishop Ottokár Prohászka in 1927, Lajos Shvoy filled the Episcopal chair in the Diocese of Székesfehérvár. He developed his diocese based on its parishes. He was passionate about visiting the villages where there were no priests and which were not autonomous parishes. He spread the personalised pastoral work which was initiated by Prohászka throughout his diocese. So he created autonomous and live communities even in the smallest villages which were far away from the centres of the Church. During the 41 years as bishop, he doubled the number of churches and autonomous parishes. Lajos Shvoy was the apostle of the autonomy of the Catholic Church since he was a young priest. He opposed both Nazism and Communism. After the 1956 Hungarian Revolution, the aging bishop continued to fight for the Church autonomy in Hungary.

Keywords: Ottokár Prohászka, Lajos Shvoy, Church autonomy, personalised pastoral work, live communities, modern Church, community of priests, Regnum Marianum.

I.

Amikor Jézus Krisztus Szent Pétert az egyház sziklaalapjaként nevezte meg, nem hagyott kétséget azíránt, hogy autonóm, tehát a saját törvényei szerint működő egyházat akart, melyen „a pokol kapui nem vesznek erőt” (Mt 16,18). Ha a pokol kapuinak kísértése ott van a jézusi jövendölésben, akkor biztosította, hogy az egyházra küzdelmes élet vár, melyben Jézus akaratával ellentétes erők nyomásával, és kísértésével kell számolni. Nyomásával, tehát elnyomással és kísértéssel, melyben ott a mézesmadzag, ami merőben evilági (hatalmi!) lehetőségeket tartogat. Ezekben a lehetőségekben, melyek a pokol kapuinak nyílásával tárulnak fel, a szép vallásos színezet mellett az evangéliumi küldetés észrevehetően vagy észrevétlenül, de elalkudhatóvá válik.

A 18. második felében a jozefinizmus valláspolitikája jelentette az akkor sokak által lehetőségnek látott irányzatot, ami ideológiailag és kormányzatilag uralkodói akarat alá vonta az egyházat. Magyarország területén „a helyi egyház és Róma kapcsolatainak korlátozására törekedtek, mindenfajta egyházi dokumentum, beleértve a pápai levelek kihirdetését is, uralkodói ellenjegyzéshez kötötték, a püspökök kinevezésének jogát a világi hatalomra ruházták át, a gyakorlatban kizárva Róma mindennemű beavatkozását, a papságot ellenben állami jurisdikció alá vonták.”¹ A katolikus egyház hitelességét ásták alá az e helyzetből adódó, nagyon sokszor jogos vélekedések, melyek szerint a felső klérus a bécsi udvarhoz kötött, ezért a főpapság közelebb áll az idegen uralkodóhoz, mint saját népéhez és a nép körében

¹ Cywinski, Bohdan: *Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba 1999. 140–141.

élő lelkipásztorokhoz. A 19. század utolsó éveiben Prohászka Ottokárnak kellett fellépnie ahhoz, hogy spirituális fordulatot hozva, a magyar egyházat addigi liberális, racionalista alapjáról visszatérítve lefektesse a modern magyar katolicizmus evangéliumi-pasztorális alapjait.

Prohászka 1858-ban született Nyitrán. Apja morva, édesanyja pedig nyitrai német volt. Apja Dominik Prochaska (Prohászka Domonkos), eredetileg katonatiszt volt a császári hadseregben, majd miután feleségül vette Filberger Annát, kilépett a hadseregből és a monarchia vámtisztviselője lett. Mint vámtisztviselőt időnként áthelyezték, ilyenkor a család követte. A közhiedelemmel ellentétben Prohászka Ottokár nem volt szlovák, a felmenői között sem voltak szlovákok, viszont mivel a családnál szlovák nevelőnő volt a gyermekek mellett, már nagyon korán megtanult szlovákul. Szüleivel németül beszélt. Elemi iskoláinak első három évét Rózsahegyen végezte, s mivel ekkor még magyarul nem tudott, a németet és a szlovákot viszont jól beszélte, biztos, hogy a két nyelv valamelyikén. (Az 1910-es, utolsó magyar népszámláláskor a város lakosságának több mint kétharmada szlovák volt, Prohászka anyanyelve pedig német.) Magyarul Losoncon tanult meg, ahol a negyedik elemiét végezte, majd ugyanott tanult két évet a református algimnáziumban. A losonci három év végére magyarul is jól tudott, Prohászka egész életében jellemző volt, hogy könnyen tanulta az idegen nyelveket. Nagy hatású szónokká magyar nyelven vált, kiejtésén végig megőrizve azt a felvidéki ízt, ami palócos és szlovákos jelleget egyaránt hordozott. Majd ezután a nyitrai piaristáknál, a kalocsai jezsuitáknál és az esztergomi kisszemináriumban végezte középiskolai tanulmányait. A papi hivatás Kalocsán érlelődött meg benne. Simor János bíboros, esztergomi érsek felfigyelt a még kisszeminarista Prohászka tehetségére, mert 1875-ben Rómába küldte, ahol a Collegium Germanico-Hungaricum növendékeként a Collegium

Romanum egyetemen tanult, mely intézmény később a Pápai Gergely Egyetem nevet vette fel. Hét évig tanult itt Prohászka, 1881-ben Rómában szentelték pappá, majd 1882-ben filozófiai és teológiai doktorátussal tért vissza Magyarországra, ahol rövid ideig tartó lelkipásztori beosztás után az esztergomi hittudományi főiskola tanára lett.

Prohászka gondolkodására jellemző volt az a megközelítés, ami egyoldalú végleteket kerülve egyfajta dichotómiában volt megragadható. Ahogy például az emberben egyaránt ott látta az egyéniséget és a közösségiséget, a jogait és a másik emberért való felelősségét és kötelezettségét, úgy a társadalmi fejlődés tekintetében is egyaránt elvetette az abszolutizmust és a liberalizmust is. (Különös: az akkori magyar egyházban komoly súllyal bírt az abszolutista és a liberális felfogás is, mégsem azok képviselői lettek indexre téve!) Prohászka Ottokár autonómia-felfogása mögött ott volt a végleteken való felülemelkedés igénye, amit társadalomszemléletében szerves fejlődésként láttatott meg. „A konzervativizmus ... ha nem akar sületlenség lenni, nem jelenthet mást, mint történeti alapokon álló szerves fejlődést, szemben a liberalizmussal, mely elvont eszméket ültet át erőszakosan, tekintet nélkül a történeti fejlődésre.”² Egyaránt elveti tehát a rögzült tradicionalizmust, amit sületlenségnek tart (a konzervativizmust tehát nem, azt történeti fejlődés élteti), és a liberalizmust, ami pedig örökös öncélú változtatásokban leli örömét. Ebbe a gondolatkörbe ágyazza az egyházi autonómia-törekvéseket is, mert 1897-ben már úgy látta, hogy a világi életében önkormányzatiságot megtapasztalt „felnőtt ember az egyházban

² Prohászka Ottokár: *Az egyház demokráciája*. (1897) In. Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái, 10. kötet (Korunk lelke). Szent István Társulat, Budapest 1928. 35.

is autonómiát kíván”.³ Ha az ember – a bibliai emberkép által igazolhatóan – egyéniség és ugyanakkor közösségi lény is, akkor nem igazolható az egyoldalú alávetettsége semmiféle kollektívizmusban. „Az autonómiában is érvényesül az individualitásnak elve. Önrendelkezést kívánnak a hívők az egyházban.” A szerves fejlődés elvét az egyházi életre is érvényesnek tartja: „De vajon ez a zászló a rombolásnak, a szétmállásnak, a féktelen individualizmus terjedésének jele-e, vagy pedig a természetes haladásnak s az ezzel karöltve járó önrendelkezésnek zászlaja, azt onnan tudjuk meg, vajon az egyházi tekintélyt megdönteni akarja-e, vagy pedig támogatni; azt onnan tudjuk meg, vajon az egyház érdekét, mely tényleg a közvéleményben a papság magán- és osztály-érdekévé töpörödik, közérdekké akarja-e emelni”.⁴ A végleteken felülemelkedő, szerves fejlődés tehát annyit jelent, hogy társadalmi haladás, autonómia érvényesül az egyház közösségén belül. Ez feltételezi azt, hogy az egyház érdeke ne csak a papság, hanem a világi hívők felelőssége is legyen.

Prohászka Ottokár a 19. század utolsó éveiben a Habsburgok által a magyar katolikus egyházra erőltetett jozefinizmusnak, a Habsburg-típusú államosításnak béklyóit oldotta azzal, hogy autonómiát és változást szorgalmazott a katolikus egyházon belül. A katolikus autonómia két okból is egyházreformként értékelendő. Külső viszonyaiban azért, mert az egyház önállóságát szorgalmazva az állami gyámság eresztékeit lazította; belső életében pedig az autonómia biztosította azt, hogy a világi hívők is szerephez jussanak az egyházban. Prohászka idevonatkozó szövegei azt sugallják, hogy az autonómia fogalmában a külső és a belső dimenzió együtt érvényesülhet,

³ Prohászka Ottokár: *Az autonómiai mozgalmak pszichológiája*. (1897) In. Uo. 56.

⁴ Uo., 57. (Az idézet megtartja az eredeti helyesírást.)

ugyanis nem beszélhetünk autonómiáról ott, ahol az egyház esetleg független az államtól, miközben az egyház tagjainak 999 ezreléke klerikális alávetettségben él. A katolikus autonómia ilyen módon a klerikalizmus alóli felszabadulást is meghozza az egyházba. Nem szabad félni e gondolattól, Márton Áron is erre tanít bennünket: „A külső klerikalizmus, az Egyház túlzott befolyása a politikai életre visszafejlődött; s szűnőfélben van a belső klerikalizmus is, a klerikusok gyámkodása a laikusok fölött. Az Egyház ma már nem külső befolyásra, nem elismerésre és dicséretre pályázik, hanem arra, hogy papjai és hívei minél mélyebben átéljék a keresztyénséget”.⁵ Tehát papjai és hívei együtt, mert papok és világi hívők *együtt* adják az egyházat, Isten együtt vándorló népe körében nincs klerikalizmus. Prohászka és Márton Áron egymást hitelesítik.

Az *Esztergom* című napilapban 1901 novemberében megjelent egy cikk, ami jozefinista áljamborsággal kijelenti, hogy „ne csináljunk autonómiát, hanem legyünk buzgó katolikusok”. Prohászka válaszolt a cikkekre, válaszában szelleme pedig azt tükrözi, hogy ő nem a bécsi udvart, hanem Rómát tekinti a magyar katolicizmus központjának. „A legjobb volna, ha a pápa adna nekünk püspököket, apostoli kiváló férfiakat; nemkülönben legjobb volna, ha e jeles püspökök nevelnének maguknak kitűnő apostoli papokat, kiket a hívek bizalommal fogadnának, mert hiszen a főpásztor küldi őket, az aki lelkét is odaadja juhaiért s ki *csakis* a lelkek üdvét tartja szem előtt. ... ehelyett van egy *agyongyámcsinált egyház*, mely a kormánytól kapja püspökeit, kanonokjait éppúgy, mint ahogy a hadsereg kapja tábornokait

⁵ Márton Áron beszéde papnövendékekhez, kisebb rendek feladásakor. Gyulafehérvár, 1972. március 18. In: Márton Áron írásai és beszédei II. kötet. Szerk. Marton József. Gyulafehérvár 1997. 139.

és őrnagyait.”⁶ A jozefinista rend hasznélvezője azt a tanácsot adta, hogy ne csináljunk autonómiát. Emellé hátsó gondolattól vezérelten azt tette hozzá, hogy legyünk inkább buzgó katolikusok. Mintha az autonómia és a hitbuzgalom kizárná egymást! A konkoly és a búza szándékolt összevegyítése ez annak érdekében, hogy egy kis „belekevert búzával” a konkolyt is el lehessen sózni. Ismerős árukapcsolás ez még a közelmúltból, hazai egyházunk vörös jozefinizmusának korából is. (E sorok írója Magyarországon él.) Prohászka átlátott a szitán, tudta, hogy az egyház, ha tiszta búzává akar lenni, akkor nem fogadhatja el az állami függést, az egyháznak a saját törvényei szerint kell élni, nem kormányhivatalnokok döntései szerint. Ehhez tette hozzá az 1901-es II. Katolikus Nagygyűlés szónokaként: „*Nincs nyomorultabb intézmény, mint az államegyház*”.⁷

Álláspontom szerint ami a magyarországi katolikus egyházban ma életképes, annak modernkori forrása Prohászka Ottokárnál van. *Híveket az egyháznak!* – követeli egy írása címében 1898-ban, és leszögezi, hogy az „autokraták kora lejárt, mert maga a haladás és fejlődés söpörte el őket”.⁸ A német katolikus nagygyűlések tapasztalatain okulva írja: „nem szabad féltelnünk az egyházat híveitől”, mert „a népképviseleti rendszerbe tétetvén át mindenütt a világban a hatalom súlypontja, fölösleges s veszedelmes balanszírozást végez, aki az egyház szabadságát s szelle-

⁶ Prohászka Ottokár: *Válasz az Autonómiára*. 1901. nov. 17. In. P.O.Ö.M., 21. kötet (Az igazság napszámban). Szent István Társulat, Budapest 1929. 213–214.

⁷ Prohászka Ottokár: *A XX. század és a katolicizmus*. Beszéd a II. katolikus nagygyűlésen, 1901. nov. 6. In. P.O.Ö.M., 13. kötet (Élet igéi). Szent István Társulat, Budapest 1927. 175.

⁸ Prohászka Ottokár: *Híveket az egyháznak!* (1898) In. P.O.Ö.M., 20. kötet (Az Úr házáért) Szent István Társulat, Budapest 1929. 60.

mének erőteljét máshol keresi, mint a népben.”⁹ A modernkori egyház felismerése az, hogy a világi hívőknek meg kell adni a maguk méltóságát és felelősségét, de nem a modern kor újítása ez. Prohászka az 1903-as IV. Katolikus Nagygyűlésen megvilágítja az ősegyházi és ókereszténykori forrásokat: „Tekintsenek vissza abba a világba, melyben a kereszténység vajúdott. Voltak apostolai, prezbiterjei, Paulusok és Gajusok, de az erjesztő minden lélekben dolgozott: Sebestyénben, a gárdatisztben, Ágnesben, a patrícus leányban, Syrában, a rabszolganőben; az mind apostol volt. Szívük tűzhely volt, ahonnan szikrák pattogtak; buzgóságuk s lelkesedésük adta nekik az expanzív erőt, mely eljutott s elférközött *mindenhová*. S hogy a klérusra nem kell hagyni a kereszténységet, azt a mi társadalmunk is érzi, s az autonómia megteremtésére irányult mozgalmakban ez a meggyőződés jutott érvényre. *Hit, egyház, kereszténység nem a klérusé, nem csak az ő kincse s az ő érdeke, hanem mindnyájunké.*”¹⁰

Prohászka Ottokár talán egész lelkipásztori, püspöki működését annak a gondolatnak a jegyében élte, ami szerint *az egyház egy elistentelenedő, romló világ közepén áll.* „Szomorú sorsa van manapság a keresztény embernek. Egy hanyatló világ romjai között áll, s amerre néz s ameddig a szeme ér, csak pusztulást és szenvedést lát. A szellemi világ is tele van romlással, tagadás-sal s zűrzavarral, az erkölcsi világ szertelenséggel s rothadással, a gazdasági világ pedig az aranyimádás s az igazságtalanság förtelmeivel.”¹¹ Az a tény pedig, hogy az egyház két évezredes munkája nyomán kialakult kultúra szellemileg, erkölcsileg és gazdaságilag romlásba jutott, felveti a kereszténység felelősségét,

⁹ Uo. 68.

¹⁰ Prohászka Ottokár: *A világiak apostolkodása.* (1903) Beszéd a IV. katolikus nagygyűlésen, 1903. okt. 20. In. P.O.Ö.M., 13. kötet (Élet igéi), 188–189.

¹¹ Prohászka Ottokár: *Mit köszönünk a katolikus egyháznak?* (1924) In. P.O.Ö.M., 20. kötet (Az Úr házáért), 311.

ami megújulást követel. Prohászka azt látja az egyházi tunyaság ellenszerének, hogy érvényesüljön a katolikus autonómia, melyben az egyház a saját törvényei szerint működik, nem szól bele az állam. Az előző századforduló évében úgy látta, hogy az egyház akkor lesz képes megújulni, ha feladja államjogi-közjogi szerepét (érdekes: a magyar bíboros-prímás még több mint hetven év múlva, emigrációjában is Magyarország első közjogi méltóságának képzelte magát!), s ha majd a lelkipásztori egyház nem lesz megterhelve hatalmi-politikai koloncokkal, akkor az egyház közelebb juthat a néphez. Prohászka plebejus és demokrata pap, majd 1905-től plebejus és demokrata püspök volt. 1900-ban írja: „*Lépjén tehát le az egyház közjogi magaslatairól, hagyományos jólétének mentsváraiból az idők gazdasági s társadalmi áramlataiban küszködő néposztályokhoz s a legeslegálul vergődő néphez. Érezze a nép, a nagy nemzettest: ezek szeretnek engem! A nép nem találja meg a gyakorlati összefüggést hiányai, bajai, életküzdeldelmei s a vallás közt. A prédikátorok ... nem beszélnek arról, ami (a nép; V.L.) szívéet nyomja. Mennyi igazságtalanságot, mennyi lenyomást szenved; megmozgatjuk-e ezt a malomkőterhet? ... A paraszt küszködik, fuldokol, a nép viszi a terhet, szenved: hát erre nincs paragrafusa a kereszténységnek, mely a szegényt pártfogolja?*”¹² Olyan kijelentések ezek, a végén olyan kérdőmonddal, melyeket harminc-negyven év múlva majd a népi írók, a népi szociográfia klasszikusai, Illyés, Németh László, Féja Géza, Kovács Imre, Szabó Zoltán, Veres Péter és a többiek a magyar polgárosodás érdekében tesznek fel, akiket akkor, Prohászka idézett szövege után harminc-negyven évvel, a díszmagyar öltözkűkben hivalkodók – szalonjaikban esetleg párás

¹² Prohászka Ottokár: *A magyar katolikus egyház kilencszázados jubileumának Janus-arca.* (1900) In: P.O.Ö.M., 12. kötet (Ünnepnapok). Szent István Társulat, Budapest 1927. 40.

szemmel „prohászka”! – lekommunizáltak! Súlyos szellemi válságban élt akkor (s él ma is!) a magyar társadalom. De Prohászka már százhusz éve is tudta, hogy az egyház új kihívás előtt áll!

Az a pozíció, amit akkor a magyar egyház vezetése a magyar társadalomban elfoglalt, egyházellenességet gerjesztett. Prohászka azonban zseniális volt. Saját korának egyházellenességére nem fundamentalizmussal válaszolt – pedig mily könnyű egyházellenességre fundamentalizmussal válaszolni! –, hanem az egyházellenesség motivációit megértve antiklerikális egyházreformot kezdeményezett. Kerülte a végleteket, kerülte a tradicionalizmust és a bomlasztó liberalizmust is. „Tudom, hogy sok holt súly, holt gondolat, holt intézmény – mondjuk sok hullá van a hajón –, jaj de mennyi, s a hullákhoz ragaszkodni örület. ... Sok ember van a világon, ki a régihez ragaszkodik még akkor is, amikor elítélnie, attól irtóznia kellene. Ó Szent Lélek, egyházad már csak nem lehet ilyen lelkületű; lehetetlen, hogy ennyire félreértse, s meg ne értse a világot.”¹³ Az egyház a 19. században azért vesztett tömegeket, mert hullákat (középkori sallangokat, lélek nélküli formákat, közjogi képzelgéseket) őrzött a hajón, miközben a marxista diktátorok a frazeológia szintjére süllyesztve bibliai értékeket (pl. igazságosságot) emlegettek. Prohászka ki mondta, hogy az egyházreformhoz a hullákat, a középkori sallangokat, lélek nélküli formákat, közjogi képzelgéseket le kell dobni a hajóról. Ehhez hitben élő közösségeket szorgalmazott, melyekben minden megkeresztelt szerepet kap.

Prohászka Ottokár számára a katolikus autonómia lekipásztori lépésváltást jelentett, mely felnőtt keresztény méltóságába emeli a hívő embert, és hívő közösségeket eredményez. Az

¹³ Prohászka Ottokár naplójegyzete, 1919. május 25. In. Prohászka Ottokár: Modern katolicizmus. Szent István Társulat, Budapest 1990. 109.

egyházközséget tekintette a lelkipásztori lépésváltás alapján. Magyarországon az egyházközségek, nem kis mértékben a jozefinista központosításnak köszönhetően, a 19. század végére merőben jogi, hierarchikus intézményekké hűltek ki, melyekben a világi hívő nem érezhette otthon magát. Prohászka idézett szövegei is tanúsítják, hogy ez a jogi-hierarchikus egyház nem kereste a népet. A pap bent ült a hivatalában és várta az ő (!) kedves híveit, amit megtehetett, mert jöttek. Legalább akkor jöttek, amikor papra volt szükségük – keresztelezés, elsőáldozás, bérmlás, esküvő temetés. Körülbelül ebben állt a hivatalos kapcsolat, illetve a reform előtti egyház kedves hívei láthatták papjukat a vasárnapi misén is, amíg elmentek, de az egyház már a 19. század során nagyon sok hívőt veszített. (Álnaív önigazolásnak tartom, amikor az egyháztól távol került keresztényeket a birtokon belüliek elveszett báránnyokként kezelik – mert inkább az egyház által elveszített báránnyokról van szó.) *A nép, mely Prohászka idejében már 900 éve élt jogilag egyházközségekbe tagozódva, nem érezte magáénak az egyházat. Ezért az, hogy az egyházközség hogyan váljon hitben élő közösséggé, a 20. század egyik legfontosabb egyházi kérdésévé lett.* Autonómia, a világi hívők méltósága és alanyi mivolta (a „pásztorációs tárgy” helyett), lelkipásztori határfok – olyan egymással is összefüggő tényezők ezek, melyektől az egyház további jövője függ.

Prohászka a jozefinizmus-kori egyház kiüresedésének okát abban látja, hogy túlhaladott társadalmi formákkal nőtt össze, azokhoz ragaszkodik, így a jelenhez alkalmazkodni nem tud. „A feudalizmusba s a rendi alkotmányba belemerevedett egyház, miután neki is kellett a rendi alkotmánnyal romba dőlnie, sehogyan sem tudta visszahódítani az elveszett tért, ... mert mindig csak visszavágyik, s visszasír a visszahozhatatlan múltba s a jelen

igényekhez alkalmazkodni nem tudott.”¹⁴ Prohászka úgy látta, hogy az egyházközség a világi hívők önállóságának a kerete, és az egyházközségeknek mint *hitközségeknek* végre be kell tölteniük rendeltetésüket – mert egyházközségek vannak, hitközségek nincsenek. „Nemcsak a családnak s az iskolának kell beállnia az apostoli munkába, hanem a hitközségeknek is. ... *alakítsatok ki mindenütt a hitközségeket!* ... Több apostol kell a mai világnak!”¹⁵ Ebben az elgondolásban, ahol az egyházközségnek, és azon keresztül a világi hívőnek is megvan a lehetséges autonómiája, *a kereszténység nem csak a pap dolga*. A reform előtti egyházban „a pap, a tanító magára hagyatva áll a községben hol százan s ezren nézik s vállukat vonogatva mondják: ez nem a mi dolgunk. ... Dehogyanem az ő dolguk! ... S éppen mert mindnyájunk dolga, azért mindnyájunknak ki kell abból venni a részünket –, mindnyájunknak, nemcsak híveknek, de apostoloknak is kell lennünk.”¹⁶ Prohászka gondolkodásában valóban hívőnek lenni és apostolnak lenni tehát egy és ugyanaz. Prohászka óta nem lehet elhallgatni, hogy *a modern idők egyháza akkor lesz „csúcsra járatható”, ha a pap és a világi hívő kölcsönösen elfogadják egymást*: a pap nem kezeli kiskorúként a felnőtt korú világi hívőt, aki számos dologban éppenséggel többet is tudhat, mint ő; a világi hívő pedig a papírkeresztény mentalitástól elszakadva nem vonogatja a vállát az egyház ügyeire, mondván, hogy az a papok dolga. *Ahol a pap és a világi hívő – az egyház szükséges és természetes autonómiájában – nem fogadják el egymást, ott az*

¹⁴ Prohászka Ottokár: *Az egyház demokráciája*. (1897). In. Uo. (ld. 2. jegyzet) 44.

¹⁵ Prohászka Ottokár: *A katolikus élet megszervezéséről*. Püspöki körlevél, Székesfehérvár, 1920. január 28. In. P.O.Ö.M., 9. kötet (Világosság a sötétségben) Szent István Társulat, Budapest 1928. 276.

¹⁶ Uo. 277.

egyház saját magát nem fogadja el. Ezen az önértékelési zavaron egyetlen pszichológus sem tud segíteni!

Prohászka több helyen hivatkozik az ősegyházra mint normára. Ennek alapján számára az egyházközség egyszerre jelent testvéri közösséget és szociális biztonságot. A testvéri közösségről akár a frázisok szintjén is lehet nyilatkozni, de a közösséget az teszi valóban testvérivé, ha szociális, egzisztenciális biztonságot nyújt tagjainak. Az újszövetségi Szentírás görög nyelvén a „közösség” szót a „koinónia” fejezi ki, ami viszont a „koinoó” igéből származó kifejezés. Ez utóbbi szótári jelentése: részt vesz valamiben, közössé tesz, közösen bír.¹⁷ Az újszövetségi Szentírás nyelvén tehát a közösség nem frázis, nem jól hangzó prédikációs fordulat, hanem *részvétel egymás életében!* Az Evangélium, az ősegyház nem ismeri a szlogen-szolidaritást, hanem csak azt, ami szociális biztonságot is nyújt a testvérnek. Mivel ez csak önkéntesen, önmagunk átadásával történhet, ezért ez feltétele az autonómiának is: a „nomosz” jelentése: törvény; „*autonomosz*” jelentése pedig: *maga szabta* törvények szerint élő, amit nevezhetünk önkormányzatban élőknek is.¹⁸ Prohászka jól látta saját kora társadalmának széthúzó erőit, a robbanással fenyegető szociális feszültségeket. Az általa megfogalmazott *egyházközségi gondolat* szerint „minden hitközség ... Krisztus családja, s legyen gondja, hogy ne legyen abban a családban senki, aki éhezik, mialatt mások lakmároznak. ... *Közelebb kell jutnunk egymáshoz, közelebb!*” mert „*Isten is szerető emberek által segít*”.¹⁹

¹⁷ Soltész Ferenc–Szinyei Endre: *Ógörög–magyar szótár*. Sárospatak 1875.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Prohászka Ottokár: *Élő hit, gyakorlati szeretet, Istenben való megnyugvás*. Püspöki körlevél, Székesfehérvár, 1921. december 13. In. P.O.Ö.M., 9. kötet (Világosság a sötétségben) In. Uo. (ld. 15. jegyzet) 282–283.

Prohászka nemcsak elméletet fogalmazott meg, hanem székesfehérvári püspökként gyakorlati cselekvő is volt. A székesfehérvári egyházmegye területén nagy uradalmak, puszták voltak. Amit ő *Az egyház demokráciája* című írása (1897) óta feszegetett, azt püspökként decentralizálással, lelkészségek alapításával folytatta. Az egyházközségi gondolatnak, ami szerint az egy helyen élők közösséget kell hogy alkossanak, részt kell, hogy vegyenek egymás életében, területi vetülete is van. Ennek pedig van egy lelkipásztori-egyházkormányzati következménye. E következmény abban áll, hogy míg a reform előtti egyházban a pap a plébánián ült és várta a kedves híveit, akik egy ideig be is tértek hozzá, addig a megújult egyházban a pap feláll karosszékéből és megindul a szekularizált világban elveszített bárányok után. Prohászka, aki papokat küldött az egyház által elveszített hívők után, székesfehérvári püspökként felméri a lelkipásztori munka akadályait. „Ilyen akadály először a távolság a templomtól, iskolától, lelkipásztortól. *Magára hagyottan él a puszták népe.*” Amellett, hogy reflektál a térbeli távolságra, beszél a lelkek közötti távolságról, az elidegenedésről is, amit viszont az ellenkező véglet, a városi népsűrűség, a kis területen élő sok ember jelent, akik nem ismerik egymást. Prohászka célja: új egyházközségek a pusztákon, ahol eddig elhagyatva éltek, emellett akár a meglévő óriás-egyházközségek felosztásával új közösségek városokban, közösségi lelket önteni a városok, városszéli területek elidegenedett népébe. „A térbeli távolság ... a kisebb baj; de van a lélekbeli távolság, az elidegenedés az Úr Jézustól ... melyet főleg városokban tapasztalunk. ... Ki járja be ezek lakásait? Úgy-e, azt mondjátok, talán erre való a lelkipásztor...? Igen, de ne álljatok itt meg, hanem folytassátok: úgy-e, erre való az az egész nagy testvérület, melyet anyaszentegyháznak hívnak? Úgy-e erre valók a Krisztus

testének tagjai, kik mi mindnyájan vagyunk?”²⁰ Így szólítja tehát apostoli küldetésre a világi hívőket, az egyházközség tagjait, akik élő közösséggé alakíthatják azt az egyházi szervezetet, ami a barokk-neobarokk időkre merő jogi-hierarchikus intézménnyé lett.

II.

A Regnum Marianum hívő közösségében évszázada tartja magát a mondás, hogy közösségüket három fehérvári püspök alapította. Ez így is van, ámbár a Regnum elődjének, a Philippinumnak alapításakor még egyikük sem volt püspök. Először Mailáth Gusztáv Károly került 1897-ben az erdélyi (gyulafehérvári) püspöki székre, majd később, 1905-ben Prohászka, ezután az ő közvetlen utódaként 1927-ben Shvoy Lajost nevezték ki székesfehérvári püspökké. Közülük Mailáth püspöknek köszönhető a Damjanich utca 50. szám alatti ház megvásárlása a közösség számára. Shvoy fiatal hittanárként közösség-szervező, a magyarországi cserkészlet alapítója, majd az 1919-ben alakult Regnum Marianum egyházközség első plébánosa volt. Az eszmei alapítás, a szellemi útjelzés egyértelműen Prohászkanak köszönhető. Ő nem volt úgy regnumi pap, mint a Damjanich utcában közösségbe került papok, hiszen ő Esztergomban élt. Majd a püspöki kinevezését megelőző másfél évben, amikor a budapesti egyetem hittudományi karának professzora volt, azalatt ő is beköltözött a Damjanich utcába, melynek papsága őt választotta házfőnöknek.

A Néri Szent Fülöpről elnevezett Philippinum papi egyesület alapítói, Prohászkanak a már Budapesten dolgozó egykori esz-

²⁰ Prohászka Ottokár: *Krisztus királysága*. Püspöki körlevél, Székesfehérvár, 1927. január 30. In. Uo. 339–340.

tergomi tanítványai még a 19. század utolsó éveiben felismerték, hogy mennyi fogyatékoság van a hirtelen világvárossá duzzadt Budapest ifjúságának lelki gondozásában. Egyesületüket azért hozták létre, hogy megújítsák a hitoktatást, és a rájuk bízott fiatalokat úgy neveljék, hogy egész életükre elkötelezett katolikusok maradjanak. Mint papoknak pedig az volt a céljuk, hogy a modern nagyvárosban alakítsák ki a papi életszentség eszméjét. Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök saját vagyonából 1901-ben vásárolta meg a Damjanich utcai házát, ami egyszerre volt az erre elkötelezett papok otthona és bentlakó diákok internátusa. Mivel a közösséghez tartozó papok „főállásban” a fővárosi polgári iskolákban és középiskolákban dolgoztak hittanárként, így külső munkahelyük számára is fókuszponttá tették a Damjanich utcai házat, és az ott működő, érdeklődés és életkor szerint szervezett kongregációk által olyan serdülőket és ifjakat is a házhoz vonzottak, akik nem voltak internátusi lakók. A Regnum Marianum név 1903-ban már mindenképpen megvolt, ekkortól ismert a közösség alapszabályzata. Ekkor, az előző századforduló éveiben a Regnum Marianum minden hivatalos intézkedés, rendelkezés nélkül, a dolgoknak a maguk törvénye szerinti alakulásában, tehát spontán és *autonóm módon* Budapest hitoktatási központjává vált.²¹

Az egyházközségi-hitközségi gondolat magyar megfogalmazója, Prohászka Ottokár már tizenöt éve székesfehérvári püspök volt, amikor a Regnum Marianum Egyházközséget a katolikus élet megszervezése mintájaként mutatta be. Ezt az egyházközséget 1919-ben alapította Csernoch János bíboros-hercegprímás. Ennek előzménye az volt, hogy a „tanácsdiktatúra” fennállá-

²¹ Így – vagy sehogy! Fejezetek a Regnum Marianum életéből. Korabeli dokumentumok, visszaemlékezések, interjúk felhasználásával írta: Dobszay János. Zászlónk Könyvek. Kiadja a Regnum Marianum, h. n. 1991.

sának néhány hónapjára államosította a Damjanich utcai Regnum-házat, melynek udvarán ott állt a ház kápolnája. Mivel a tapasztalat szerint a budapesti közműn plébániatemplomokat nem államosított, ezt megelőzendő, a megfelelő bátorságot tanúsító Csernoch bíboros a Budapest-erzsébetvárosi hatalmas egyházközségből leválasztotta a „pesti-Csikágó” néven ismert, az akkori főváros legnagyobb népsűrűségű, nehéz lelkipásztori területnek számító részét, melynek szélén állt a Damjanich utcai Regnum-ház. Ennek udvari kápolnáját tette meg ideiglenes plébániatemplomnak, amivel kivonta az államosítás hatálya alól. (Az 1940-ben meghalt Mailáth püspököt e kápolna kriptájába temették, majd 1945-ben, bombatalálat után az épségben maradt koporsót az Egyetemi Templom kriptájában temették újra. Mindkét temetési szertartást Shvoy Lajos vezette.) A tanácsköztársaság kikiáltásakor az addigi házfőnök elhagyta a házat. A regnumi papság ekkor Shvoy Lajost, addigi nagyhatású hittanárt, cserkészvezetőt és internátusi prefektust választotta házfőnökké, aki az államosítás ideje alatt is egyben tartotta a regnumi papságot. Csernoch hercegprímás pedig házfőnökségének megtartása mellett kinevezte őt az akkor alakított Regnum Marianum Egyházközség plébánosává.²²

Shvoy Lajos az autonómia gondolatának megfelelően alulról, a bázisról szervezte az új egyházközséget. Munkájában az a gondolat ismerhető fel, hogy nem a plébániának vannak hívei, hanem a hívő közösségnek van egyházközsége, melyet a közösség alkot. Világi apostolokat vont be a munkába, az utcáknak, háztömböknek megvoltak a felelősei, akik számon tartották az ott élők szociális problémáit, nehézségeit, és mivel ismerték őket, tudták, hogy miképpen viszonyulnak az egyházhoz. Sok-

²² Shvoy Lajos: *Önéletrajz*. A plébánia megszervezése c. fejezet. Forrás: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár.

szor az ő munkájuk nyomán rendeződtek házasságok, erősödtek az egyházhoz fűző kötelékek. Prohászka Ottokár írja majdani püspök-utódának egyházközségéről: „Budapest egyik új plébániáján azokban a nagy házakban, hol sok katolikus család lakik, van a plébániának egy-egy megbízottja, a kisebb házakat véve pedig, több háznak van egy-egy ilyen megbízottja, aki mintha csak Krisztus urunk 72 tanítványa közül való lenne, mindenre ügyel, a betegeket, a veszélyben forgókat, a rosszul élő családokat, az elhanyagolt gyermekeket számon tartja, azokat maga is felkarolja s a plébánián bejelenti; ... A házi megbízottak mellett a lelkipásztor sorba látogatja a családokat, sőt azokban a házakban, hol sok katolikus család lakik, a házi megbízottak kérésére, az első keresztyények példájára, az esti órákban külön még összejöveteleket tart, ilyenkor a ház lakói valamely nagyobb lakásban összejönnek s ott a híveket érdeklő vallási, erkölcsi s egyházközségi dolgaikat beszélnek meg. Így van ez mondom, Budapestnek egyik, a proletárdiktatúra alatt alakult plébániáján” – majd hozzáteszi: „a lelkipásztor ismerje híveit! ... legyen a hívek közt sok segítőtársunk!”²³

A budapesti Egyetemi Templom szószéke alatt bronz emléktábla látható, melyre ez van írva: „Hivatásának teljesítése közben ezen a szószéken érte 1927 évi április hó 1-én Prohászka Ottokár székesfehérvári püspököt a halálos betegség, mely a következő napon kioltotta életét.” Prohászka, aki írásban és előszóban is zseniális volt, nagypénteki elmélkedés közben azon a szószéken kapott agyvérzést, melyen az előző évtizedekben az ország apostolává vált. A bűnről, bűnbánatról beszélt. „A bűn büntetése a pokol. ... Rettenetes a pokol! A bűn nem szenvedély, a bűn csak az akaratlan múlik. A gyónásban a legfontosabb a bánat! Az Úr

²³ Prohászka Ottokár: *A katolikus élet megszervezéséről*. In. uo. (ld. 15. jegyzet), 277–278.

Isten leveszi a vándor válláról a terhet.” Közben hangja gyengült, színtelenedett, mereven egy irányba nézett – írja monográfiusa, Szabó Ferenc jezsuita.²⁴ Ismerek valakit, akinek édesapja jelen volt akkor, az ő tanúsága szerint folyamatosan az Oltáriszentség felé nézett rosszullete alatt, eközben az is elhangzott tőle: „én nem csinálnék poklot”, ami Prohászka utolsó kimondott gondolatai egyikeként azt jelenthette, hogy a poklot mi magunknak készítjük még itt, ebben a világban, a kárhozatban ez lesz véglegessé. Egy darabig, amíg még tudta, félig önkívületben folytatta elmélkedését. A „prohászkás halál” szószéken, oltár mellett rosszul levő kiváló papok vágyává lett. Egyszer megkérdeztem Eröss Lajos gyulafehérvári nagypréposttól, hogy miért nem hagyta abba a szentmisét, amikor megérezte, hogy nagy a baj, mert így kedvezőbb kimenetele lehetett volna a gyulafehérvári székesegyház oltáránál kapott agyérgörcsének. Így válaszolt: „Azt hittem, agyvérzést kaptam, mint Prohászka, és szerettem volna szolgálat közben meghalni, mint ő.” Amikor Prohászka beszédképessége rosszullete alatt végleg megszűnt, lehozták a szószékről, bevitték a Központi Szeminárium betegszobájába, ahol másnap, a virágvasárnapot megelőző szombaton meghalt. XI. Piusz pápa Prohászka utódaként az ő esztergomi szemináriumi tanítványát, Regnum-beli munkatársát, Shvoy Lajost nevezte ki székesfehérvári püspökké, akinek felszentelése 1927. augusztus 1-jén a budapesti Szent István bazilikában történt.

Az 1879-ben született Shvoy Lajos 1901-ben lett pappá szentelve és regnumi munkája mellett évekig a Dohány utcai polgári iskola hittanára volt. Miután székesfehérvári püspök lett, az első hónapokban végigjárta a rábízott területet, „s el is határoztam, hogy át kell szerveznem ezt a kiváló képességű egyházmegyét

²⁴ Szabó Ferenc S.J.: *Prohászka Ottokár élete és műve (1858–1927)*. Szent István Társulat, Budapest 2010. 320.

egyházközségi alapra”.²⁵ 1927 decemberében Rómába utazott, hogy részt vegyen Serédi Jusztinián püspökké szentelésén. December 30-án magánkihallgatáson fogadta a pápa, aki ezt mondta neki: „Nevelj buzgó lelkipásztorokat, ne tudósokat. Nézd, itt Rómában van vagy 2000 pap, és ebből a két kezem ujjain meg tudom számolni, hogy hány a lelkipásztor. Hát egészséges állapot ez? ... Látogasd azokat a helyeket, ahol nincs templom és pap. Meg fogod látni, milyen óriási hatással lesz ezeken a helyeken a látogatásod.”²⁶ Shvoy Lajos, aki egész addigi papi életében személyre szabott lelkipásztori munkát végzett, tudta, hogy utána kell menni az *elhagyott* bárányoknak. Mert ha közel kétezer év kereszténység után vannak, akiket nem ér el az evangélium, akkor az elsősorban az egyház felelőssége. A pápai buzdítás ezt a Prohászkatól tanult, *utánamenő* lelkületet erősítette meg az új székesfehérvári püspökben. Ilyen módon bérmáláskor is az egyházközséget mint egész közösséget tekintette. Ha bérmálni ment, akkor már az előző napokban az egyházközségbe utazott egy pap, hogy lelkigyakorlatot tartson az egész egyházközségnek, mert a bérmálás az egyházközség ünnepe. Bérmáláskor a püspök beszél, majd a mise végén a lelkigyakorlatot tartó pap is. Ezt követi az egyházközségi beszámoló. A püspök délután végiglátogatja az egyházközség világi vezetőit a kántorral bezárólag, majd közös ebéden vesz részt az egyházközség híveivel. Ezután zajlik a hittanvizsga, amin a püspök jelen van, majd körmenet a temetőbe. Itt ismét a lelkigyakorlatot tartó pap beszél. Ezután a püspök elbúcsúzik az egyházközségtől, melynek a bérmálás alkalmával egy egész napot szentelt. Gondolkodásmódját tekintve érthető ez az alaposság: a nagykorúság szentsége az egyházközségbe hivatott integrálni a szentségben részesült ifjakat. Em-

²⁵ Shvoy Lajos i. m., Rómában c. fejezet.

²⁶ Uo.

lékirataiban fontosnak tartja elmondani: „A bérnialást Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök úr példájára tartottam.”²⁷ Shvoy Lajosnak még az esztergomi kisszemináriumban Mailáth volt a prefektusa és lelkiatyja. A papnevelében ugyanez volt számára Prohászka. Amikor Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök lett, akkor Shvoy még papnövendékként volt először vendége Gyulafehérváron, majd amikor 1904-ben tüdővérzést kapott, Mailáth püspök finanszírozta a külföldi gyógykezelését. Ezután két telet még Gyulafehérváron töltött, ami valóságos lelkigyakorlat volt számára.

III.

A Prohászka által megfogalmazott gondolatnak, mely a világi hívők bevonásával szorgalmazott egyházközségi autonómiát, az egyházközség jellegéből adódó öntevékenységet, regnumi munkatársként és székesfehérvári püspök-utódként Shvoy Lajos volt az örököse. Törekvései – finoman szólva – nem élvezték a püspöki kar osztatlan támogatását. Még 1930-ból olvashatjuk azt a püspökkari jegyzőkönyvet, amelyben „a székesfehérvári püspök ... Kéri annak elvben való kimondását, hogy a püspöki kar az Actio Catholica keretűl és szervezetűl a kiépítés alatt lévő egyházközségi szervezeteket fogadja el. ... Az egri érsek egyelőre a várakozó álláspontot ajánlja, mert még nem tudni, hogy az alakulóban levő egyházközségi szervezetek mire lesznek képesek.”²⁸ Három évvel ezután pedig már azt tapasztalja Shvoy Lajos, hogy az ezzel kapcsolatos javaslatát már tárgyalás előtt elve-

²⁷ Uo., Bérnialások c. fejezet.

²⁸ Jegyzőkönyv a Budapesten 1930. március 3-án és 4-én a hercegprímási palotában tartott püspökkari értekezletről. In: A Püspöki Kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944. Szerkesztette: Gergely Jenő. Gondolat Kiadó, Budapest 1984. 164.

tette Szmercsányi Lajos, a nagyhatalmú egri érsek. „Mikor pedig 1933-ban megjelent a *Magyarországi katolikus egyházközségek igazgatási és adózási szabályzata*, a püspöki kar approbációjával, lassan elkezdtek szervezni az espereskerületi tanácsokat és az Egyházmegyei Tanácsot. ... Az egyházközségek egymás példáján tanulva megfeszítették erejüket. Végzetes kár, hogy a székesfehérvári egyházmegyén kívül egyetlen egyházmegye sem kísérelte meg ezt a komoly és kemény szervezkedést. ... Mikor pedig a püspöki konferencián javaslatomat beterjeszteni akartam, Szmercsányi egri érsek még az ajánlatom előtt elvetette azt. Én csak azt kértem, hogy fogadják el. Elfogadták, elrendelték, de csak papíron volt meg – egészen a kommunisták uralomra jutásáig. Akkor elkezdtek kapkodni, de bizony már késő volt.”²⁹ Shvoy Lajosnak a Szmercsányi Lajossal kialakult nézeteltérése mutatja, hogy a központosító jozefinista egyházpolitika a Monarchia összeomlásával véget ért ugyan, de a központosító jozefinista gondolkodás mély gyökeret eresztett a magyarországi katolikus egyházban. Ennek kárát a kommunizmus uralomra jutásával már egyértelműen látni lehetett. Helyi kis autonómiákat nehezebb volt, nehezebb lett volna felszámolni, mint így az egyházi központi igazgatás bevételeivel, ami a magyarországi egyházban legkésőbb 1964-re, a magyar-vatikáni részleges megállapodás megkötésével megvalósult. Az akkor már pátriárka-korú Shvoy Lajos abban az évben mondta tollba emlékiratait, melyek jó betekintést engednek gondolkodásába.

Shvoy Lajos a XI. Piusz pápától származó buzdítás hatására is, egyházmegyéjének látogatásai során különös jelentőséget tulajdonított a pusztáknak, a filiáknak, a kis helyeknek, ahol nem volt pap és nem volt templom. Voltak helyek, ahol évtizedek, vagy századok óta, vagy talán még soha nem járt püspök. E láto-

²⁹ Shvoy Lajos i. m., Egyházközségi szervezkedés c. fejezet.

gatások hatására ezeken a helyeken felébredt az igény a mélyebb vallásos életre, a templomra, a saját papra, az egyházközségi önállóságra. Olyan helyekről van szó, ahová a plébános korábban csak temetni járt ki, aki misére akart menni, az gyalogolt a sárban mondjuk 10 kilométert. Shvoy Lajos Önéletrajzában össze-számoltam, hogy 1928-tól kezdve, az Önéletrajz tollba mondásának esztendejéig, 1964-ig akár plébániai, akár lelkészszégi szinten összesen 61 új egyházközséget alapított, ugyanekkor épült 58 új templom és kápolna, vagyis csaknem megduplázta a templomok és egyházközségek számát. Ehhez hozzá kell számítani, hogy a kommunizmus térhódításával évekig nem volt mód erre az egyházszerző aktivitásra, majd csak az 1956-os forradalom lendíti ezt rövid időre újra, volt, ahol éppen a forradalmi munkástanácsok segítségével.

Külön fejezetet érdemelne Shvoy Lajosnak a második világháború alatti tevékenysége, ami részben eltér az itt tárgyalt katolikus autonómia témakörétől. Legyen elég erről itt néhány mondat: Shvoy a nyilas puccs után tüntetően kivonult a felsőház üléséről, amikor oda Szálasi is bement. Aláírta a nyilas kormányhoz címzett, Mindszenty József veszprémi püspök által kezdeményezett memorandumot, mellyel a harcok azonnali beszüntetését követelték. 1944. december 8-án a nyilasok nagygyűlést hirdettek Székesfehérvárra, ahol elvárták, hogy Shvoy jelenjen meg és celebráljon misét a beiktatott helyi nyilas vezető tiszteletére – Shvoy Lajos ezt megtagadta. A frontátvonuláskor tüntetően járta a várost, jelezve, hogy ő nem menekül – ezzel sokakat tartott vissza attól, hogy Nyugatra meneküljenek. Az ilyen irányú nyilas kívánsággal szembeszegülve nem rendelte el azt, hogy papjai az oroszok ellen prédikáljanak, ellenkezőleg, megtiltotta a politikai tartalmú prédikációkat. Shvoy püspök Serédi bíborost arra próbálta rávenni, hogy tiltakozzon nyilvánosan a zsidók deportálása ellen. Mindezek következtében a Székesfehérvárra átmenetileg

visszatérő nyilas kormányzat Shvoy Lajost 1945. február 8-án le tartóztatta, és a háború végéig Sopronban bebörtönözte.

Az 1945-ös esztendő annak következtében, ahogy azt kénytelenek voltunk átélni, ambivalens érzéseket kelthet bennünk. Felszabadultunk a német megszállás és a nyilas uralom alól. Korlátozott keretek között, és csak átmenetileg, de lehetőség nyílt a többpártrendszerre, ami akkor azt a reményt ébresztette, hogy nyugati társadalomfejlődés kezdődhet nálunk. Ugyanakkor Magyarországot mint vesztes államot megszállta a Szovjetunió, és az 1947-es párizsi békeszerződést követően, mely szovjet érdekszférába utalt bennünket, megszüntette a nyugati társadalomfejlődésbe vetett reményeket és egypártrendszerű diktatúra alakult ki.

Shvoy Lajos politikai nézetei a nyugati többpártrendszerű demokráciákhoz köthetők. Két testvére tábornok volt a Horthy-hadseregben, akik közül Shvoy Kálmán altábornagy politikai tevékenységet is kifejtett. Szegedi hadtestparancsnokként 1934-ben beszédet mondott az első világháborúban hősi halált halt zsidó katonák emlékművének felavatásánál, ezért nyugállományba helyezték. Shvoy Kálmán a hadseregben belül egyértelműen az angolszász orientáció híve volt, szemben a német orientációval. Ehhez az irányhoz köthető Shvoy Lajos politikai gondolkodása is. Tudott angolul, kétszer járt Amerikában. Előbb 1921-ben, hogy adományokat gyűjtsön az épülő új Regnum Marianum plébániatemplom számára, másodszor pedig a Szent László Társulat elnökeként 1937-ben a püspöki kar megbízásából járta végig az amerikai egyházmegyéket, hogy az amerikai püspököket meghívja az 1938-as budapesti eucharisztikus világkongresszusra. Ekkor sok helyen angol nyelvű beszédet is mondott, amerikai kapcsolatai épültek. A második világháború után személyesen ismerte William S. Key tábornokot, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai tagját. Shvoy Lajos idegenkedett a

nácizmustól, idegenkedett a kommunizmustól, és távol állt tőle az a fajta, más véleményt nem tűrő szellemi homogenitás is, ami a legitimista, abszolutista Mindszenty hercegprímást jellemezte, aki – ezt emlékiratai mellett az amerikai követségről írt levelei is tanúsítják – vörösre festett kommunistának, vagy kommunista társutasnak tartott mindenkit, aki nem az ő politikai véleményét képviselte. *Mindszenty bíboros* attól sem riadt vissza, hogy – az *autonómia elvétől idegenkedve* – beleszóljon a Barankovics István által vezetett Demokrata Néppárt vezetésének személyi összetételébe, és amikor nem sikerült legitimista-monarchista irányba vinnie a Barankovics-pártot, akkor a kommunisták társutasaként kezdte jellemezni a nyugati kereszténydemokrácia hazai megtestesítőjét.³⁰

Mindezeket le kellett írni ahhoz, hogy Shvoy Lajost elhelyezzük azoknak az éveknek a politikai térképén – és ő többpárt-rendszerű demokráciában, szuverén Magyarországon, autonóm emberben, államtól független, autonóm egyházban gondolkodott.

Tudjuk, hogy Márton Áron a háború utáni években, az emberi jogokról és a kiegyensúlyozott társadalomfejlődésről szólva értékként emlegette a demokráciát, az 1946. IX. sz. alatt körlevélként is kiadott marosvásárhelyi beszéde pedig részletes elvi fejtegetés a demokrácia mibenlétéről. A demokráciát az emberi jogok nélkülözhetetlen feltételének tartotta, ami nélkülözhetetlen a személyek és közösségek autonómiájához. Ugyanakkor a politikát hatalmi küzdelemként értelmezve, óvta papjait a politikától. Hasonlóképpen gondolkodott Shvoy Lajos is. Közvetlenül a háború után két olyan körlevelet adott ki, melyekben a

³⁰ Kovács K. Zoltán: *A Demokrata Néppárt programja és választási sikere 1947-ben*. Katolikus Szemle (Róma) 1988. 2. ; Varga László: *Kérem a vádlott felmentését!* Püski Kiadó, New York 1981. 57–60.

székesfehérvári egyházmegye helyzetével foglalkozva azt is egyértelművé teszi, hogy a többpártrendszer feltételező, a nyugat-európai társadalomfejlődésben már létező polgári demokrácia híve. E körlevelekben egyházmegyéje papjai és világi hívői előtt is megjelöli a fejlődés helyes irányát.

1945. május 6-án írja, hogy „a szövetséges hatalmak legyőzték Németországot”. A szóhasználat diplomatikusan közli, hogy a náci Németország legyőzése nem kizárólag a Szovjetunió érdeme, ahogy azt Magyarországon a kommunista propaganda állította. E szóhasználat érzékelteti a püspök angolszász-demokratikus orientációját, ami nemcsak a háború alatt jelentett veszélyt számára, hanem a szovjet megszállás alá került Magyarországon is. A következő mondattal egyértelművé teszi azt is, hogy *Németország legyőzése egy katolikus számára nem lehet vereség*: „A német nemzeti szocializmus, mely oly kíméletlenül és okatlanul támadta az Egyházat, végleg elbukott.”³¹ Shvoy püspök a nép gondolkodásának formálására törekedett: a háborút elvesztettük, de a bukott náci totális diktatúra, mely a háborúba kényszerített bennünket, nem vereség számunkra, mert a reménybeli többpártrendszerű demokrácia nyereség lehet.

Következő körlevelében, melyet 1945. június 15-én, ezúttal csak a papság számára adott ki, Mindszenty bíboros alternatívájaként a politikai állásfoglalást lelkiismereti fórumra utalja. Tudja, hogy papjai számára nem írhatja elő, milyen pártot támogatának – azt természetesnek veszi, hogy diktatórikus pártot nem támogatnak. Úgy határozza meg a többpártrendszeren alapuló demokrácia mibenlétét, hogy – mivel nem élt személyes hadiál-

³¹ Shvoy Lajos körlevele, 1945. május 6. In: Inter arma 1944–1945. Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból. Szerkesztette, a bevezetőt írta, jegyzetekkel ellátta és a mutatókat összeállította: Mózes Gergely. Kiadja a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár 2004. 89.

lapotban – elfogadja a hazánkra mint vesztes államra kényszerített kereteket. „Tudjátok Tisztelendő Testvéreim, hogy a múltban sem kényszerítettem rá senkire valami politikai állásfoglalást. ... Teljesen megbízom politikai érettségetekben és lelkiismeretes komolyságtokban. De kötelességemnek tartom, hogy figyelmeztesselek: orosz megszállás alatt vagyunk s egy nagy politikai átalakulás korát éljük. A politikai élet ma olyan, mint a magasfeszültségű áram. *Ne engedjük, hogy az egyházközi gyűlésekre politikai kérdéseket vigyenek be, vagy éppen a megszállás nehézségeit tárgyalják* ... ezek a pártgyűlésekre, vagy a községi képviselőtestületi gyűlésre valók.” Shvoy világosan kettéválasztja az egyházi, egyházközi életet attól, ami a pártpolitikára tartozik. *Autonóm egyház csak a hatalmi politikától, pártoktól, államtól elválasztva létezhet.* Pluralista társadalomban gondolkodva a többpártrendszerre épülő demokráciában természetesnek tartja azt, hogy a hívő közösség tagjai bármely *demokratikus* pártra szavazhatnak. Ezzel együtt természetesnek vette azt, hogy hívő ember diktatúrát nem támogathat. Meghatározza annak mibenlétét is, ahogy az adott történelmi-politikai helyzetben a demokrácia működhet: „A demokrácia, melynek jegyében épül most az új magyar élet – ellentétben a nyilas pártiktatúrával –, azt jelenti, hogy mindenki szabadon vallja politikai meggyőződését a törvény szabta keretek között: az öt pártban.”³² Az „öt párt”: melyeket a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945-ben Magyarországra számára engedélyezett. Ezek közül a Független Kisgazda és Polgári Párt 1945 novemberében elsöprő többséggel nyerte meg a nemzetgyűlési választásokat, amivel a magyar társadalom minden kétséget kizáróan kifejezte, hogy nem kommunizmust, hanem nyugati társadalomfejlődést akar. (A Demokrata Néppárt 1945-ben nem indult a választásokon, hogy ne veszélyeztes-

³² Uo. 91.

se a kisgazdák többségét.) A körlevél itt idézett mondatából kiderül, hogy Shvoy Lajos végleteket kerülve, keskeny úton járva, a megszálló hatalommal úgy kerüli a konfrontációt, hogy egyúttal pluralizmussal, többpártrendszerrel, választási lehetőséggel számol.

Az 1947-es választások idejére a kommunisták az 1945-ben győztes kisgazdapártot bebörtönzésekkel, emigrációba üldözésekkel és belső ellentétek szításával „felszalámították”, versenyképtelenné tették. Ekkor lépett színre, indult a választásokon a Barankovics István által vezetett Demokrata Néppárt, mely egy nyugati típusú kereszténydemokrata párt volt. Ahogy a polgári oldal egysége érdekében 1945-ben Barankovicsék a kisgazdapártot támogatták, úgy támogatta most a kisgazda szavazóbázis jelentős része a Barankovics-pártot. A Demokrata Néppárt fontosnak tartotta azt, hogy ahol indulnak, ott ne legyen ellentét a keresztény elvi alapon politizáló pártjuk és az egyház között. Ezért, kizárólag elfogadást és nem kifejezett egyházi támogatást kérve, felkeresték a katolikus püspököket. Az Esztergom-Komárom-Fejér megyei választókerület két egyházmegyével, az esztergomi érsekséggel és a székesfehérvári püspökséggel volt azonos területen. Kovács K. Zoltán, aki demokrata néppártiként az 1947-ben alakult országgyűlés legfiatalabb tagja volt, emigrációjában pedig a Szabad Európa Rádió munkatársa lett, a Rómában megjelenő Katolikus Szemlében visszaemlékezett erre a választásra. Leírta, hogy az Esztergom-Komárom-Fejér megyei választókerület ügyében felkeresték a két illetékes ordináriust, Mindszenty József esztergomi érseket és Shvoy Lajos székesfehérvári püspököt. Mindszenty visszautasította, hogy a Demokrata Néppárt képviselőt indítson az esztergomi főegyházmegye területén, mert sérelmezte, hogy 1945-ben nem teljesítették kívánságát, és a DNP nem vett legitimista-monarchista irányt. Az autonóm gondolkodású Shvoy Lajos viszont – szembemenve a

hercegprímás állásfoglalásával –, a demokrácia érdekében kérte, hogy a választókerületben indítsanak képviselőt. Ebben a választókerületben végül Mindszenty ellenkezése miatt, a feszültség elkerülése végett, nem indult Barankovics-párti képviselő. Az 1947-es nemzetgyűlési választást *ténylegesen* a Demokrata Néppárt nyerte meg, ám a közismert kommunista választási csalás, a „kékcédulás” csalás miatt a kommunistáknak sikerült számtanilag minimális előnyt szerezni, így őket hirdették ki győztesként.³³ Magyarországon ezzel a választási csalással vette kezdetét a nyílt kommunista diktatúra.

Az 1964-ben tollba mondott Önéletrajzából tudjuk, hogy amikor Shvoy Lajos 1951 áprilisában Kisberk Imre személyében segédpüspököt kapott, akkor a kinevezésben az is benne volt, hogy „akadályoztatásom esetére apostoli adminisztrátorrá” is megteszi Kisberk püspököt e kinevezés. A Szentszék számolt azzal, hogy a politikailag egyértelmű, de megfontolt Shvoy püspököt perbe foghatják. A Grósz-per idején, 1951. június 21-én le is tartóztatták és házi őrizetbe helyezték. Akadályoztatása miatt Kisberk Imre vette át az egyházmegye kormányzását, azonban hamarosan Kisberk püspököt is letartóztatták és házi őrizetbe helyezték. A Shvoy-önéletrajzból tudjuk, hogy a püspöki palotában négy államvédelmista „legény”, és parancsnokuk, egy százados őrködött.³⁴ A házi őrizet alatt az Állami Egyházügyi Hivatal egy idegen egyházmegyéből verbuvált békepapot nevezett ki irodaigazgatónak, aki eltávolította a püspök hűséges munkatársát, Németh László titkárt. Shvoy Lajos házi őrizete idején született meg az állami határozat a püspökök kötelező eskütételéről. En-

³³ Kovács K. Zoltán, *Katolikus Szemle* 1988.2. (ld. 30. jegyzet). Ezt a történetet Kovács K. Zoltán 1988 őszén Budapesten járva személyesen is elmondta a szerzőnek.

³⁴ Shvoy Lajos i.m., *A diktatúra nyomása alatt* c. fejezet.

nek alkalmából Shvoy Lajost elszigetelve, külön vasúti kocsiban szállították Budapestre, ahol ő is letette az esküt az 1949-ben bevezetett alkotmányra. Shvoy Lajos a tizenhárom évvel később született emlékirataiban ehhez az eseményhez köti a házi őrizet feloldását, de Mózes György néhány éve a püspöki levéltárban megtalálta az 1951. szeptember 8-án írt körlevelet, ami szerint „tíz heti szünet után a jó Isten kegyelméből ismét átveszem az egyházmegye kormányzását”.³⁵ Az esküt ezek szerint még hatósági őrizet alatt tette le.

A következő években Shvoy Lajos *elszigetelten*, előbb a kollaboráns idegen irodaigazgató, majd a fehérvári egyházmegyéhez tartozó békepap irodaigazgató és a püspöki irodán helyet foglaló megyei ÁEH előadó által egyaránt sakkban tartva élte az életét. Lelki-szellemi autonómiáját megőrizte, járta az egyházmegyét, miközben az általa vezetett szertartásokat, bérmlásokat, zárándoklatokat a kommunista hatalom minden lehetséges eszközzel zavarta. Nem volt egészséges, 1951-ben, 72 éves korában a letartóztatása és az ÁEH előadó zaklatásai miatt szívrohamra volt. Két oka lehet annak, hogy nem indítottak ellene pert 1951-ben, amikor a Grósz-per kapcsán egyházmegyéjének egyik papját, Bozsik Pál remetekertvárosi plébánost is letartóztatták. (Bozsik Pál 1952-ben a váci börtönben halt meg.) Az egyik ok az lehetett, hogy idős és szívbeteg volt (a végül aggastyán-kor megért Shvoy soha nem volt egészséges, fiatal korában tüdővérzése volt), a hatalom pedig arra számíthatott, hogy már nem lehet neki sok ideje hátra, illetve a személye ellen irányuló zaklatások a „természetes” halált próbálták siettetni. Így eme ok szerint a biológiai természetre akarták bízni az eltávolítást, illetve tarthattak attól

³⁵ Shvoy Lajos körlevele, Székesfehérvár, 1951. Kisboldogasszony ünnepén. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani levéltár, jelzet nélkül. (Mózes György levéltárostól.)

is, hogy ha börtönben hal meg az Amerikában is jól ismert, nagy múltú és feddhetetlen főpap, akkor vértanú lesz belőle. A másíkok, amiért nem indítottak pert ellene, éppen az amerikai kapcsolataiban keresendő. Számon tartották őt Amerikában is, idehaza is egyértelmű tisztelet övezte. Ezenkívül egyházmegyéjéből a háború után nagyon sok németajkú hívőt telepítettek Németország nyugati felébe. 1951-re ezeket a kapcsolatait bizonyára „pihentette”, de a kommunisták az ötvenes évek elején is számolhattak az-
zal, hogy ha Shvoy eltűnik, abból nemzetközi botrány lehet. Eme okok miatt nem ítélték börtönre, hanem inkább elszigetelték, és olyan körülményeket teremtettek számára, hogy megviselt szíve a püspöki palotában mondja fel a szolgálatot. Shvoy Lajos Önéletrajza alapján súlyos teherként, stressz alatt élte meg ezt a helyzetet, de bölcsessége, derűje és a dolgokat tárgyilagosan (névén nevezve!) szemlélő képessége segítette, hogy ezt túlélje. Ha azt látjuk, hogy a kollaborációt választó személyek közül nagyon sokan haltak meg fiatalon, 50–60 éves koruk táján, akkor azt is mondhatjuk, hogy Shvoy Lajos azért élt 1968-ig, 89 éves koráig, mert mindig tisztán tartotta a lelkiismeretét.

A püspöki kar elnöke, Czapik Gyula egri érsek 1956. április 25-én meghalt. Ekkor Virág Ferenc pécsi püspök volt a püspöki karon belül a rangidős (püspökké szentelése néhány hónappal volt korábbi, mint Shvoy felszentelése), de Virág Ferenc ekkor már nagyon beteg volt. Így a soron következő rangidős, az autonóm gondolkodású Shvoy Lajos volt a püspökkari elnökség várományosa. A kommunista hatalom zavarba jött. Balogh Margit így értékeli a helyzetet: „A katolikus egyház szabaddalbon lévő, illetve mozgásában nem korlátozott püspökei közül Virág Ferenc pécsi püspök súlyos betegsége miatt, a sorban őt követő Shvoy Lajos székesfehérvári püspök pedig *a hatalom iránti illo-*

jális magatartása miatt nem jöhetett szóba".³⁶ Kálmán Peregrin OFM hasonlóképpen látja: „Czapiknak az állam iránt tanúsított lojalitása után Shvoy elnöksége gyengítette volna az államnak az egyházra gyakorolt befolyását. Ennek megakadályozása végett bocsátották szabadon Grösz József kalocsai érseket, akiről azt gondolta a pártvezetés, hogy megfelelő előkészítés után hajlékonyabb politikát folytat majd, mint amilyen a rangidős Shvoytól várható volt.”³⁷ Ezek szerint tehát a kommunista vezetés azért engedte ki a börtönből Grösz József kalocsai érseket, hogy „*megússza*” az *autonóm gondolkodását megőrző Shvoy Lajos püspök-kari elnökségét*.

Shvoy Lajos felszabadulásként élte meg az 1956-os forradalmat. „1956. október 23. aranybetűkkel fog mindig ragyogni a magyar történelemben” – írja 1964-ben. Leírja az egyházmegyei vonatkozásokat is, ami szerint a csepeli munkásság visszakéri a rendőrség által elűzött Csepel-belvárosi plébánost, és a csepeli munkástanács visszaállította a Szabó-telepi és királyerdei lelkeségeket, melyeket a rendőrség 1949-ben saját hatáskörében felfüggesztett. A sztálinvárosi (ma Dunaújváros) munkástanács pedig az elűzött papokat hívta vissza. (Shvoy Lajos mindig nyitott volt a munkáskérdésre. A Regnum-egyházközség a „pesti-Csikágó” területén már erre predesztinálta, püspökként folytatta a Prohászka által elkezdett szakpasztorációt: a csepeli plébánia gyári munkásokra, a vasúti csomópontok papsága vasutasokra, a pusztai lelkészek uradalmi cselédekre, a bauxitbányák vidékén dolgozó papság bányászokra fókuszált – ez is az egyházi autonómia része, minden egyházközség a maga sajátossága sze-

³⁶ Balogh Margit: *A katolikus egyház és a forradalom*. In. *A katolikus egyház 1956-ban*. Új Ember Kiadó, Budapest 2006. 18.

³⁷ Kálmán Peregrin OFM: *Az egyház 1956 után*. In. *Magyar Katolikus Egyház 1956*. Új Ember Kiadó, Budapest, 2007. 208.

rint működjön. 1945-ben pedig Csepelen, Székesfehérváron és Nagytétényben keresztény szabadegyetemet indít, majd 1947-ben a csepeli munkások kérésére bencés gimnáziumot alapít.) A püspök emellett felszólította a békepap püspöki helynököt és irodaigazgatót arra, hogy mondjanak le, amit ők meg is tettek. Ekkor a letartóztatott és internált Kisberk Imre segédpüspököt kinevezte a Székesfehérvár-belvárosi plébánia élére és kinevezte őt püspöki helynökévé. A püspöki irodaigazgatói állásra visszahelyezte Bejczy Gyulát, ahonnan az államvédelmi hatóság még 1947-ben hurcolta el őt.³⁸

Az 1956-os forradalom leverése után Shvoy Lajos és Endrey Mihály püspök, esztergomi apostoli delegátus folytatták a *magyar egyházi autonómia utóvédharcait*. Shvoy egészségi állapota közben tovább romlott, 1957 elején a forradalom leverése miatt újabb szívrohamot kapott. A Széher úti kórház orvosai, az egyház iránt érzett felelőssége, a mindig tisztán tartott lelkiismerete és saját élni akarása megmentették őt. A kommunista rendszerrel szembeni ellenállás 1964-ig, a magyar-vatikáni részleges megállapodásig, szentszéki támogatással működött. A forradalom leverése után a Művelődésügyi Minisztériumon belül működött az Egyházügyi Hivatal, mely 1958. május 5-én jelentést írt az egyházpolitikai helyzetről. Ebben többek között szerepel, hogy „a püspöki karnak az állammal való együttműködésre legkészségesebb tagja Hamvas püspök, viszont a *Vatikántól nyert felhatalmazások következtében legveszélyesebb tagja Endrey és Shvoy püspök.*”³⁹ Majd pedig az állambiztonság jegyzi fel róla,

³⁸ Shvoy Lajos i.m., A szabadságharc c. fejezet.

³⁹ Részlet a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatalának az egyházpolitikai helyzetről készült jelentéséből. Budapest, 1958. május 5. In. Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest 2008. 827.

hogy „vizsgálati és hálózati adatok alapján megállapítottuk, hogy Shvoy Lajos székesfehérvári püspök a hazai klerikális reakció egyik irányítója, aki *illegális csatornákon keresztül érintkezést tart fenn a Vatikánnal és a Rómában székelő Pápai Magyar Intézettel*.”⁴⁰ Ha Shvoy és Endrey püspököknek a Vatikántól olyan felhatalmazásaik voltak, melyek veszélyessé tették őket a kommunista diktatúra számára, akkor ezek a diktatúra működése miatt rendkívüli, akár ordináriusi jogkörüktől független beavatkozási lehetőséget biztosítottak számukra. Majd a Központi Szemináriumtól kizárt papnövendékek államilag tiltott, titokban folyó további képzésével kapcsolatban látjuk, hogy ezek mögött is Shvoy és Endrey püspökök álltak, akik közül Endrey ekkor már a vámosmikolai kényszerlakhelyén élt, felhatalmazásával mégis élni tudott. Ezeknek a Vatikántól nyert felhatalmazásoknak a körülményei még felkutatásra várnak.

A budapesti Központi Szemináriumban tanuló papnövendékek 1958. május 19-én megalázták azt, hogy részt vegyenek egy békegyűlésen, melyen a Szentszék által kiközösített Beresztóczy Miklós volt az előadó. Ekkor két papnövendéket akartak kizárni, de a területileg illetékes ordinárius, Endrey Mihály közvetlenül internálása előtt még megmenthette őket ettől, mert visszavonta a békepap rektor intézkedését. Ezután Shvoy Lajos 1958. július 13-án pappá szentelte a recski fogoly Tabódy István egykori huszártisztet, akit még 1955-ben az Állami Egyházügyi Hivatal tiltott ki a Központi Szemináriumtól. Shvoy emiatt maga gondoskodott Tabódy további képzéséről és szemináriumon kívül, saját megbízható papjaira bízta taníttatását. (Tabódy István még a recski haláltáborban döntött a papi hivatás mellett.) Az azt követő két évben a már pappá szentelt Tabódynak, Shvoy püspök

⁴⁰ Kiszely Gábor: *Állambiztonság 1956–1990*. Korona Kiadó, Budapest 2001. 114.

felhatalmazása alapján, döntő szerepe lesz a Központi Szemináriumból 1959-ben kizárt papnövendékek összefogásában.⁴¹

1959. január 23-án ismét békegyűlést hirdettek a Budapesten tanuló papnövendékek számára. A nyolcvanöt papnövendékből hárman mentek el a gyűlésre, s ezért az Állami Egyházügyi Hivatal hetvenöt papnövendéket kizárt a Központi Szemináriumból. A kizártak papképzése titkos fórumon tovább folyt, amely mögött két püspököt, Shvoy Lajost és a már Vámosmikolára internált Endrey Mihályt láthatjuk. Hetvenöt papnövendék kizárása súlyos csapást jelentett az egyház számára, amire a püspökök különféleképpen reagáltak. Grósz József kalocsai érsek és Hamvas Endre csanádi püspök a kormánynál puhatolóztak, hogy harminc-negyven főt lehessen visszavinni. Törekvésük nem vezetett eredményre. „Shvoy Lajos székesfehérvári püspök viszont a kialakult helyzet súlyát felmérve úgy ítélte meg, hogy az egész egyházat megrendítő csapást megakadályozandó, radikálisabb lépésekre van szükség. A pap utánpótlásról mindenképpen gondoskodni kellett, ezért Shvoy püspök megbízta *Tabódy Istvánt, hogy szervezze meg a kizárt szemináriumi növendékek illegális oktatását és vizsgáztatását.*”⁴² Tabódy a már szintén pappá szentelt, de a „doktorátus-évfolyamról” kizárt, győri egyházmegyes Rédly Elemérrel megszervezte a titkos teológiai képzést, amelyhez a tanítástól államilag eltiltott nagynevű professzorokat, köztük a korábbi római egyetemi tanár Mócsy Imre jezsuitát nyerték meg oktatónak és vizsgáztatónak.

Egy 1961-ben írt állambiztonsági jelentés Endrey és Shvoy püspököket, valamint Papp Kálmán győri püspököt látja a „szervezkedés” (az állam által nem látható teológiai képzés) mögött. „A vizsgálat során bebizonyosodott: az 1959 tavaszán eltávolí-

⁴¹ Somogyi Sándor: *Isten huszárja – Tabódi István*. Új Ember, 2003. július 13.

⁴² Kardos Zoltán: *A titkos szeminárium*. Új Ember, 2009. január 25.

tott kispapok Tabódy István irányításával illegális szervezkedést hoztak létre. A szervezkedés Endrey Mihály püspök utasítása alapján illegális teológiát szervezett, mely tanári karral, illegális találkozási helyekkel, technikai és anyagi bázissal rendelkezett. ... A szervezkedés élvezte Shvoy Lajos, Papp Kálmán püspökök támogatását, valamint anyagi segítségét. A szervezkedés a francia követségen keresztül kapcsolatban állt a bécsi nunciatúrával, valamint a Vatikán illetékes szerveivel.⁴³ Az állam által nem látható titkos teológiai képzés konspiratív körülmények között folyt, ezért egyes források Shvoy szerepét hangsúlyozzák (akinek felhatalmazásával Tabódy cselekedett), más források, mint az idézett állambiztonsági jelentés, Endrey püspököt látják elsősorban. Teljesen bizonyos, hogy a két autonóm gondolkodású püspök, akik a Vatikántól különleges felhatalmazást kaptak, egyaránt biztosították a „szervezkedés” (autonóm egyházi cselekvés) püspöki hátterét.

A titkos papképzés elsősorban azokat érintette, akik már magasabb évfolyamra jártak az 1959-es eltávolítás idején. Akik közülük eljutottak a papszentelésig, azoknak többségét Zadravetz István volt tábori püspök szentelte (Endrey Mihálynak a vámosmikolai kényszerlakhelyén megfogalmazott engedélye alapján), de saját joghatósága alapján pappá szentelt titkos papnövendékeket Shvoy Lajos székesfehérvári, Papp Kálmán győri megyéspüspök és Szabó Imre esztergomi segédpüspök is. Akik az eltávolítás idején alsóbb évfolyamra jártak, azok közül többeket, ha a Központi Szemináriumba nem is, de a főiskolai rangú vidéki papneveldekbe később felvették, így nyilvános módon jutottak el a papszentelésig. A kizárt papnövendékek kitartásának hatása több volt, mint létszámbeli kérdés. *Nemzedékem számára a későbbi évtizedekben az autonóm egyházi gondolkodás megtes-*

⁴³ Kiszely Gábor i. m. 141.

tesítői voltak a hivatásuk mellett ilyen körülmények között is kitartó papnövendékek.

Shvoy Lajos az 1956-os forradalom leverése után, részben régi kapcsolatai segítségével, részben a székesfehérvári egyházmegeből a háború után Nyugat-Németországba kitelepített egykori német hívei, vagy azok Magyarországon maradt rokonai által, de a Budapestre akkreditált nyugati diplomaták közreműködésével is aktív, és a pártállam által nem ellenőrzött kapcsolatot tartott a szabad világ egyházi közösségeivel, és a Szentszékkal is. Ez nagyon idegesítette a kommunistákat, később, már 1965-ben az ÁEH elnöke arról írt az MSZMP KB Politikai Bizottságának, hogy „részletesen tájékoztattuk a Szentszéket Shvoy püspök illegális ellenséges külföldi levelezéséről”.⁴⁴ (Az 1964-es magyar-vatikáni részleges megállapodás után már ez is lehetséges volt: az ÁEH 1965-ben „beárulta” Shvoy Lajos székesfehérvári püspököt a Szentszéknél, mert megőrizte autonómiáját, egyházhűségét! Shvoy püspök „illegális ellenséges” külföldi levelezése éppen a Szentszék felé irányult!) A „katonás” családi háttérrel rendelkező Shvoy Lajos nagyon jól konspirált, amit az is mutat, hogy a II. vatikáni zsinatra 1959-ben kiküldött javaslatairól a magyar politikai rendőrség csak 1962-ben szerzett tudomást, miután javaslatát 1960-ban Rómában publikálták. Ennek történetét Fejérdy András írta meg.

Fejérdy tanulmányának már első mondatában közli: „A II. Vatikáni Zsinatot Előkészítő Pápai Bizottsághoz egyetlen magyar püspök, Shvoy Lajos javaslata érkezett meg.” Ennek az az oka, hogy Shvoy Lajos az *Állami Egyházügyi Hivatal által megszabott*, levélcenzúrát jelentő *szolgálati utat megkerülve*, a meg-

⁴⁴ Jelentés a magyar-vatikáni kapcsolatokról az MSZMP KB Politikai Bizottságának, 1965. július 9. In. Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor i. m. 986–987.

felelő személyt, titkos utat választva juttatta Rómába javaslatát. Pestiesen szólva: „beelőzte” a titkosszolgálatot. A Zsinati Előkészítő Bizottság a magyar püspöki kart is felkérte arra, hogy küldje el javaslatait. Fejérdy András tanulmánya szerint legalább öt magyar püspök, Grósz József kalocsai érsek (a püspöki kar akkori elnöke), továbbá Shvoy Lajos székesfehérvári, Hamvas Endre csanádi, Papp Kálmán győri római katolikus, és Dudás Miklós hajdúdorogi görögkatolikus püspök megkapta Tardini bíboros e tárgyban írt levelét. A levelek közül az ÁEH négyről tudomást szerzett és Olt Károly akkori ÁEH elnök megtiltotta, hogy a zsinatot előkészítő szentszéki felhívásra bármilyen választ küldjenek, és a választervezeteket ellenőrzés céljából bekérte. Fejérdy András az e tárgyban született ÁEH feljegyzésből arra következtetett, hogy Olt Károly nem tudott róla, hogy Tardini levelét Shvoy is megkapta, csak a másik négyről volt tudomása. Ebből arra következtethetünk, hogy Tardini levele olyan csatornán jutott a püspökökhöz, melyről a hatóság nem tudhatott, viszont Shvoyt leszámítva a másik négy püspök, köztük Grósz József, a püspöki kar akkori elnöke betartotta az ÁEH által elvárt szolgálati utat, és válaszleveleiket a megyei egyházügyi előadókon keresztül szándékoztak kiküldeni. Shvoy azonban – autonóm emberként – megkerülte a cenzúrát. „A székesfehérvári püspöki aulába 1959. július 17-én beérkező vatikáni levélről sem adott tájékoztatást az ÁEH megbízottjának, és a szeptember 3-án elkészített válaszjavaslatainak Rómába küldését is titokban intézte. ... Feltételezhető, hogy Körbler Walter bodajki orvoson keresztül juttatta ki az országból a levelet. Jelenlegi ismereteink szerint ez a később Németországból postázott levél az egyetlen magyar válasz, ami ténylegesen meg is érkezett a Zsinati Előkészítő Bizottsághoz. Jóllehet a Zsinati Előkészítő Bizottsághoz beküldött javaslatokat – köztük a székesfehérvári püspökét is – 1960-ban Rómában publikálták, Szeifert József rendőr őrnagy

két évvel később csak valószínűsíteni tudta, hogy a dokumentum megérkezett a Vatikánba.”⁴⁵ Az agg Shvoy püspök két kört vert rá a titkosszolgálatra. Ezt azzal tudta elérni, hogy – autonóm személyként – *az állami hatóságok irányában semmiképpen sem volt szabálykövető ember*. Cselekvését az egyház törvénye és saját lelkiismerete szabályozta. Körbler Walter magyarországi német volt, lehet, hogy az ő kitelepített és hazalátogató rokonai vitték ki a javaslatot az országból. Akkor már hazalátogattak a háború után kitelepített németek, ezt 1960 körül Mosonszolnokon láttam. Bodajk pedig a székesfehérvári egyházmegyéhez tartozó búcsújáró hely, közel Fehérvárhoz. Körbler Walter, aki itt volt körzeti orvos, más ügyekben is kapcsolatban volt a fehérvári püspökséggel, bizonyos, hogy az egyik csatorna ő és a rokonsága lehetett, de tudjuk, hogy Shvoy Lajosnak a finnugor-kutató Csutor Zoltán szalézi szerzetesen keresztül kapcsolata volt a finn követséggel, azon keresztül holland kapcsolata is volt.

Shvoy Lajos a javaslatait Kisberk Imre segédpüspök bevonásával készítette el. „Shvoy püspök meglehetősen nyíltan kérte a materializmus minden formájának elítélését, beleértve ebbe a kapitalista rendszerekre jellemző konzum-materializmust is, ami megmérgezi a hívők lelkét, minthogy az időleges javak és földi gyönyörök követését hirdeti.”⁴⁶ Eme igény mögött az Amerikát kétszer megjárt, angol nyelvismerettel rendelkező püspöknek az a differenciált látása van, ami az ideológiai materializmus mellett ott látja a nyugati társadalmak gyakorlati materializmusát is. A kétféle materializmus egyként való elítélése arra utal, hogy a zsinat által *Shvoy spirituális fordulatot akart a világ számára*, ami több, mint politikai változás. Hangsúlyozta, hogy a

⁴⁵ Fejérdy András: Magyar javaslatok a II. vatikáni zsinatra. Forrás: <http://www.vigilia.hu/2009/7/fejerdy.htm>.

⁴⁶ Uo.

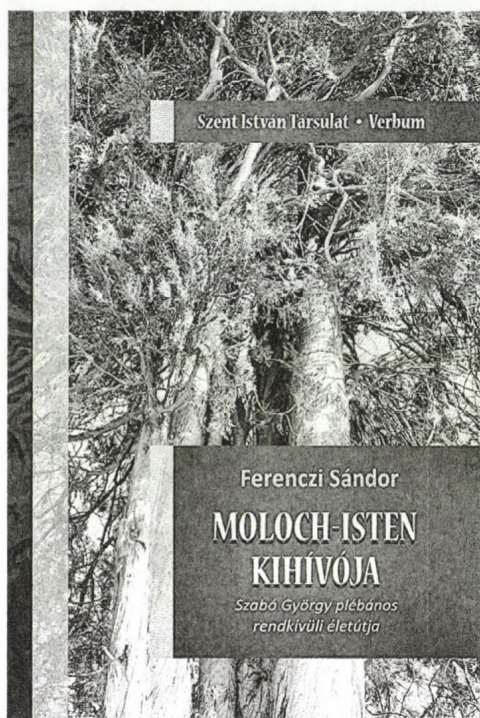
világi hívőket fokozottabban be kell vonni a liturgikus cselekményekbe. Már regnumi papként találkozhatott azzal az egyházzal megújító liturgikus mozgalommal, ami a 20. század elejétől ilyen módon mélyített hitet és alakított élő közösségeket. XII. Piusz pápa pedig a *Mystici Corporis* (1943) és a *Mediator Dei* (1947) című körleveleivel jelzett szabad utat e mozgalomnak. Ezen kívül Shvoy püspök javaslata „rámutatott a modern eszközök alkalmazásának lehetőségére az evangelizáció területén, valamint felvetette a teológia megújításának és gyakorlatiasabb oktatásának szükségességét”.⁴⁷ Az agg püspök, aki papként már fiatal korától az egyház megújításán fáradozott, látta a világ változását, és szorgalmazta az egyház nyitását e változások irányába. A korszak már nem fiatal magyar püspökei közül Márton Áronnál láthatunk hasonló nyitottságot. Shvoy a világi papság számára is javasolta azt, hogy a szerzetesekhez hasonlóan vállalják a közösségi életformát, amiben megint csak az egykori regnumi pap eszményeire ismerhetünk rá.

Ebből a történetből kiderül, hogy a kommunista diktatúrában a katolikus autonómia ügye konspiratív fórumokra szorult vissza. Shvoy Lajosnak a Zsinati Előkészítő Bizottsághoz a kommunista hatóságok megkerülésével küldött javaslataiból látjuk, hogy a 80. életévét 1959-ben betöltött püspök jelen volt a világban, együtt lélegzett azzal, ható tényező volt. És úgy tűnik, hogy a magyarországi püspökök között akkorra már nagyon egyedül volt!

Engem Shvoy Lajos bérmált 1965. október 31-én a dél-budai Albertfalván. Emlékszem, ahogy bejött a templomba, töpörödött, sok terhet hordozó, de mégis ruganyos ember benyomását keltette. Lehet, hogy e ruganyosság nem az akkori fizikai erejét tükrözte, hanem inkább szellemi rugalmassága vetült ki. Ekkor a 87. évében járt. Áldásosztás közben, ahogy körülnézett, a

⁴⁷ Uo.

templomot megtöltő, élő albertfalvai közösséget vizsgálta, érdekelte a hívő közösség. Prédikációjában a templomról beszélt, ami az ő kezdeményezésére épült és melyet ő szentelt fel 1941-ben, a templomról, ami összefogja az egyházközséget, melyhez mi is tartozunk. Amikor éppen engem bérált, néhány másodperc-re találkozott a tekintetünk. Átható, *mélyen látó* tekintete volt, nekem mint 12. évemben járó lurkónak az volt a benyomásom, hogy mindent tud rólam, *lát engem. Szabályozó erejű tekintete volt*, ami egyúttal barátságosságot, biztonságot sugárzott. Akkor, tekergésre hajló gyermekként ott megtudtam, hogy *a püspök* (mert akkor ő volt a püspök, másról nem tudtam) olyan ember, akivel nem szabad ellenkezni, nemcsak a határozott, átható és vesébe látó tekintete, hanem jósága miatt sem.



Ferenczi Sándor
MOLOCH-ISTEN KIHÍVÓJA
Szabó György plébános
rendhagyó életútja

SZIT-Verbum,
Budapest – Kolozsvár 2015

Érdemes-e egy olyan pap élettörténetét, munkásságát kutatni, ezt könyv formájában is megjelentetni, aki nem töltött be magasabb egyházi hivatalt, nem volt különösebb felsőbb végzettsége, sőt szó-

kimondása, keménysége miatt még a *szentség hírében* sem állt. Szabó György egyik méltatója szerint az a pap volt, aki a *semmiből is tudott teremteni*. Minden egyes állomáshelyén azonnal felismerte a tennivalókat, és munkához látott. Élethivatásának tekintette a hívek lelki és anyagi felemelkedéséhez szükséges feltételek megteremtését. Ezért alapított például vallásos egyleteket, hozott létre különböző típusú szövetkezeteket, küzdött az alkoholizmus ellen.

A könyv főcíméhez az ötletet Szabó Györgynek *Moloch* címmel megjelent cikksorozata adta. Az ókori népek Molochot az alvilág isteneként imádták, aki falánkságával mindent elpusztított. Miután kultusza megjelent a zsidóságban, és gyermekeket áldoztak tiszteletére, a *törvény* betiltotta tiszteletét. Szabó György olvasatában Moloch az alkohol istene, aki ellen 1905-től kezdődően haláláig több-kevesebb sikerrel küzdött.

FERENCZI SÁNDOR

Kolozsmonostori lelkipásztorok

Abstract: The article presents the priests who were in charge of the Roman Catholics in the thousand-year old parish of Kolozsmonostor. There are very few documents so not all the priests are known, as it is the case of quite a lot of Transylvanian parishes established in the Middle Ages. Even so the research proves that the presence of the Roman Catholic clergy, its pastoral activity has been uninterrupted in Kolozsmonostor. The only period when there was no Catholic clergy present was in the 16th century, between 1556–1579.

Keywords: Kolozsmonostor, Catholicism, Reformation, Jesuit, Principality, parish register, parish priest, pastoral

A közel ezeréves kolozsmonostori plébániához tartozó római katolikus hívek pasztorációjával megbízott lelkipásztorok teljes névsorát az idevágó dokumentumok hiánya miatt lehetetlen összeállítani, ami egyébként érvényes más erdélyi középkori alapítású egyházközség papi névsoraira is. A forráskiadványokban a középkori kolozsmonostori hiteleshellyel, a bencés apátság birtokviszonyaival, az apátokkal kapcsolatban számtalan adattal találkozhatunk, ellenben a monostori plébánosok nevével és lelkipásztori tevékenységükkel alig. A fejedelmi korszak idején a Kolozsmonostorra telepedett jezsuita atyákról és lelkipásztori munkájukról már többet tudunk. Ők nemcsak az itteni római katolikusnak megmaradt híveket pasztorálták, hanem a paphiány miatt ez a tevékenységük kiterjedt az egész környékre is. Természetesen az itteni működésük nem volt zavartalan, többé-kevésbé a fejedelmek, illetve az országgyűlések döntéseitől függött. A 18. század második felében Kolozsmonostoron megjelentek az egyházmegyes papok is, akik a múlt század harmadik negyedéig

kisebb-nagyobb megszakításokkal, azóta pedig megszakítás nélkül végzik lelkipásztori tevékenységüket.

Az alábbiakban a különböző korokban itt szolgáló lelkipásztoroknak és tevékenységüknek próbálok emléket állítani.

A középkorban a kolozsmonostori hívek közvetlenül a kolozsmonostori apát joghatósága alá tartoztak, amit az erdélyi káptalan I. Károly királyhoz küldött levele is bizonyít: 1341. május 6-iki parancsának megfelelően Henke Péter királyi és Konrád szászfenesi plébános káptalani kiküldött május 6-án Kolozsvár hospesei körében vallatott Kolozsmonostora falu lakóinak szabadságai felől és megtudta, hogy bár alapításra nézve régibb Kolozsvárnál, lakói mindig a kolozsvári hospesekkel azonos kiváltságokat élveztek, ügyeikben csak a Kolozsmonostori Szűz Mária-egyház és az apát officiálisa ítélkezhetett, megyei bíró ezekben illetéktelen volt.¹ Ebben az időszakban Kolozsmonostoron lelkipásztorkodhatott az a János nevű pap, aki 1369-ben a kolozsmonostori apátsági templomban található Szentháromság-oltár igazgatója volt.² 1516-ban pedig Bálint pap, aki a kolozsmonostori templom orgonistája volt.³ A forrásaim alapján az első olyan lelkipásztor, akit kolozsmonostori plébánosi címmel illettek, egy Jakab nevű plébános volt 1451-ben.⁴

A bencés szerzetes- és egyházmegyes papok kolozsmonostori lelkipásztori tevékenységét kerékbetörte a reformáció. Miután a tordai országgyűlés 1566-ban kimondta, hogy *afféle egyházi rendben lévő személyek, kik a Pápai tudományhoz, és emberi szerzésekhez ragaszkodnak és abból megtérni nem akarnak, az ő felsége*

¹ JAKÓ Zsigmond: *Erdélyi okmánytár III. (1340–1359)*. Budapest 2008. 92. reg. sz.

² ENTZ Géza: *Erdély építészete a 14–16. században*. Kolozsvár 1996. 34.

³ ENTZ: *Erdély építészete a 14–16. században*, 153.

⁴ ENTZ: *Erdély építészete a 14–16. században*, 331.

birodalmából mindenünnen kiigazítottassanak,⁵ Kolozsmonostoron megszűnt a szervezett római katolikus egyházi élet.

A reformációt követően szétszilált erdélyi katolicizmusnak talpraállításán, a fejedelmi korszakban, a ferencesek mellett a jezsuita rend fáradozott a legtöbbet. A jezsuitákat mint a katolikus megújulás leghatékonyabb képviselőit 1579-ben Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király hívta be Erdélybe, Kolozsmonostorra, ahol 1581-ben megalapították a jezsuita akadémiát. 1588-ban az erdélyi országgyűlés kiutasította őket, azonban lassú visszaszivárgás után, 1595-től hivatalosan is, újra dolgoztak Erdélyben. 1603-ban a kolozsvári kollégium feldúlása, majd az 1606-os fejedelmi és 1607-es országgyűlési kitiltás egy évtizedre megszakította a jezsuiták erdélyi – kolozsmonostori – működését.⁶ A folyamatos jezsuita jelenlét Erdélyben ennek ellenére sem szűnt meg, mert egyházmegyés papként szolgáltak tovább. Így például ebben az időben *megyéspapként* Erdélyben találjuk Forró Györgyöt, majd Ladó Bálintot.⁷ 1618-tól Bethlen Gábor fejedelem engedélyével Gyulafehérváron, 1623-tól Kolozsmonostoron és 1626-tól Karánsebesen működhettek. Ennek kapcsán Szini István 1618-ban levelet írt Claudio Aquaviva rendfőnöknek Gyulafehérvárról, amelyben beszámolt arról, hogy Kolozsváron és környékén sokakat keresztelt és házasságokat áldott meg, va-

⁵ VESZELY Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I.* Kolozsvár 1860. 176.

⁶ Giovanni Argenti *De Societate Jesu* történelmi műve arról tudósít, hogy 1605-ben a Kolozsmonostorról elűzött páterek Gerenden találtak menedéket Sarmasághy Zsigmond birtokán. Vásárhelyi Dániel jezsuita pedig egy Czegei Wass Jánosnak írt levelében megemlékezik a címzett nagylelkűségéről, amellyel őket 1603-ban Görgénybe befogadta. GÁBOR Csilla: *Jezsuiták Erdélyben a kora újkorban*. In: *Ezeréves múltunk*. Szerk. MARTON József – BODÓ Márta. Budapest – Kolozsvár 2009. 36–49. Itt: 39.

⁷ MOLNÁR Antal: *Az udvarhelyi jezsuita Missio Siculica kezdetei az 1650-es években*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 1994/ 3–4. 71–90. Itt: 74.

lamint prédikált.⁸ A jezsuiták működésük valamennyi engedélyezett helyszínén iskolákat nyitottak, amelyek nyomán ezek a települések (városok) a katolikus ifjúság képzésének központjává váltak.

Az oktatás és a nevelés mellett rendszeres lelkipásztori tevékenységet folytattak a városokban és azok környékén. 1624. október 28-án Móry István jezsuita Kolozsmonostorról Muzio Vitelleschi rendfőnöknek Rómába címzett levelében azt írta, hogy Kolozsvár környékének a nemessége katolikus, a lelkipásztori teendők ellátása végett gyakran hívják őket a környék hat falujába. A kálvinisták fellépnek ugyan ellenük az országgyűlésen, de ennek ellenére Színi István jezsuita atyával együtt jól megvannak. Abban reménykednek, hogy ha Bethlen Gábor fejedelem a császár leányát feleségül veszi,⁹ akkor az a katolicizmus ügyét előreviszi. Ők a katolikus nemesek anyagi támogatásával élnek, jelenleg ketten vannak. Szini Gyulafehérváron tevékenykedik. Rajtuk kívül még mintegy öt katolikus pap van Erdélyben különböző nemesi udvarházakban. A paphiány miatt segítségre lenne szükségük. De egyelőre legfeljebb arról lehet szó, hogy néhány világi papnak öltözött jezsuitát küldjenek segítség gyanánt.¹⁰

A Kolozsmonostorra való visszajövetelük után Móry István jezsuita páter helyreállította a huszonnég év óta romosan álló templomot, egy katolikus erdélyi nemes, Erdélyi István¹¹ költ-

⁸ GÁBOR: *Jezsuiták Erdélyben*, 38.

⁹ Károlyi Zsuzsanna halála után folytak tárgyalások Bethlen Gábor és II. Ferdinánd leánya esetleges házasságáról.

¹⁰ *Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók I/2. 1617–1625.* Szerk. KESERŰ Bálint. Szeged 1990. 312. sz., 427. o.

¹¹ Erdélyi István (1612–1642) fejedelmi tanácsos, 1606-tól Torda vármegye főispánja, 1631-ben szamosújvári főkapitány, 1635-ben a fejedelmi tábla elnöke. Lásd bővebben: TRÓCSÁNYI Zoltán: *Erdély központi kormányzata*. Budapest 1980. 27., idézi: GÁBOR: *Jezsuiták Erdélyben*, 38.

ségén. A vallásos buzgóság erősítése érdekében 1625-ben ismételten kérelmezte Muzio Vitelleschi rendfőnöknél: érje el a Szentszéknél, hogy Nagyboldogasszony napjára engedélyezzen részleges búcsút azoknak, akik a kolozsmonostori templomot meglátogatják.¹²

1638-ban Francesco Leone da Modica konventuális ferences szerzetes Rómába a Hitterjesztés Kongregációjának jelentette, hogy Kolozsmonostoron 140 diák tanul, és ott két jezsuita páter található. Ekkor Vásárhelyi Dániel és Rajky Gáspár jezsuiták szolgáltak itt.¹³ A jezsuitáknak itteni tevékenysége során a lelkipásztorkodáson és az oktatáson kívül esetenként még hitvitákat is kellett folytatniuk. Tudomásunk van arról, hogy például Vásárhelyi Dániel hitvitába *keveredett* I. Rákóczi György fejedelem udvari papjával, Medgyesi Pállal. Ezek a hitviták Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony kolozsmonostori házában zajlottak.¹⁴

A jezsuiták itteni működését 1653-ban egy újabb kitiltás zavarta meg, amikor ugyanis ismét Erdély elhagyására kényszerültek, de *megyepapként* Kolozsmonostoron maradt Szászfenesy Mihály jezsuita, akinek Lippai György esztergomi érsek levelet küldött, amelyben rábízta a kolozsmonostori egyházat és az iskolát.¹⁵

1657-ben Damokos Kázmér, az erdélyi ferences őrség őre, Rómába a Hitterjesztés Kongregációjának írt jelentésében négy Kolozs megyei plébániáról számolt be: Kolozsmonostor, Szászfenes, Jegyenye, Bács. Ebben a jelentésében ugyanakkor megjegyezte, hogy Kolozsmonostoron két pap, körülbelül 40 család (kb.

¹² A kedvező válasz 1625 szeptemberében megérkezett. Vö. GÁBOR: *Jezsuiták Erdélyben*, 38–39.

¹³ *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. Edidit: TÓTH, István György. Budapest – Róma 1994. 247–251.

¹⁴ GÁBOR: *Jezsuiták Erdélyben*, 42–44.

¹⁵ BOCHKOR Mihály: *Az erdélyi katolikus autonomia*. Kolozsvár 1911. 152.

300 lélek) tartózkodik.¹⁶ Egy másik jelentésében, 1670-ben pedig azt írta, hogy a kolozsmonostori jezsuita páterek ellátják a szászfenesi plébániát is.¹⁷

A jezsuitáknak a fejedelmi korszak utolsó évtizedeinek kolozsmonostori pasztorációs tevékenységéről sokat tudhatunk meg az úgynevezett *Kolozsmonostori anyakönyvből*.¹⁸ Az anyakönyvben ugyanis az 1665–1699 közötti időszakra vonatkozóan találunk többé-kevésbé rendszeres anyakönyvi bejegyzéseket. Az itt szolgáló jezsuita páterek bejegyezték a kereszteleseket, házasságkötéseket, temetéseket, áttérőket, sőt még a gyónók számát is.

Az első kereszteleésre vonatkozó bejegyzés (9. old.) 1665. január 5-én történt, amikor Köszegi Zsigmond páter megkeresztelte Katalint, Kis János leányát (az anya neve hiányzik). A keresztszülők: Zabragi András és Visky Peteriana. Az anyakönyv szerint 1676-ban összesen 66-ot kereszteltek. Megjegyzem, hogy az itt megkereszteltek közül többnek a szülei nem voltak monostori illetőségűek. Más települések katolikusnak megmaradt hívei ugyanis a paphiány miatt ide hozták a gyerekeiket megkereszteltetni.¹⁹ 1665-ben három házasságkötés (157. old.) volt. A későbbi

¹⁶ Szászfenesen van pap, kb. 60 család (350 lélek), Jegenyében nincs pap, kb. 40 család (250 lélek), Bácsban nincs pap, kb. 35 család (225 lélek) található. *Relationes missionariorum*, 302.

¹⁷ *Relationes missionariorum*, 345.

¹⁸ Az anyakönyv jelenleg (2010) a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban található. Erdélyben az elsők között keletkezett anyakönyvek közé tartozik. A segesvári evangélikus egyházközség anyakönyve tűnik a legrégibbnek. Ennek az anyakönyvnek a bejegyzései 1607-től kezdődnek az elhalálozási adatokkal. *Plébániai levéltárak I.* Összeállította: BERNÁD Rita. Gyulafehérvár – Budapest 2009. 20.

¹⁹ Az anyakönyvben az első rovatosan anyakönyvezett adatok 1676-ból valók. A lapok egy részét megvonalták ugyan, de a későbbi bejegyzések során ezt nem vették figyelembe. A kereszteltek anyakönyvének rovatai a következő adatokat tartalmazzák: a kereszteleés dátuma, kereszteleő pap, keresz-

évek során sincs sokkal több. *Catalogus mortuorum* szerint 1665 első öt hónapjában 15-öt temettek. Az adott év többi hónapjának a temetési adatai hiányoznak. Az áttérők (*conversi*) száma pedig 1675-ben: január: 1, április: 2 (*conversi sunt duo*), május: 1, július: 1. (413. old.). 1680. február 25-én 53-an gyóntak. Ennek az évnek októberében pedig 31-en végezték el a szentgyónásukat. 1681-ben az újévi szentgyónásukat 175-ön, és ugyancsak ebben az évben, február 2-án 80-an, február 21-én 35-ön gyóntak (381. old.).

A Kolozsmonostoron folyó lekipásztori munkáról a fenti anyakönyvben található másfajta bejegyzések is tanúskodnak.

Az anyakönyvben a különálló 1. számú iraton az alábbi hirdetés olvasható: *A Német gyalogok közül Dulch Márton veszi magának Házas Társul Blaszenszki nevű gyalognak meg maradot Eozvegyét Dorottyát. 25 Junii 1679.* A 25. számú különálló iraton év nélkül pedig az alábbi házassági hirdetés olvasható: *Külső magyar útczában lakozó Gál János vészi magának házas társól Monostoron Lakozó Mászáros János Hajadon Leányát Annók aszszonyt, kik között, ha valaki tud valami Attyafiúságot, sógor-ságot, komaságot, vagy valami más egyéb némő akadályt, mélyly miatt öszve nem adattathatának, tartozik meg jelenten. Ez pediglén először.*

A 436. oldalon egy magyar nyelvű, az ország békéje érdekében való böjtölésre felhívó hirdetés olvasható:²⁰

...Mivel kegyelmes Fejedelmünk a Nemes ország rendjeivel együtt az Isten fejünk fölött lévő ostorinak...(két szót nem tudtam kiolvasni) halálnak fegyvereinek eltávoztatásáért azt végezte hogy e jelen valo esztendőnek ott (öt) első holnapinak első napja-it az ország Lakosi meg illenek (ülnék) es boytelnék /a kereszté-

telendő, szülők (az anya neve nem mindig szerepel, vagy ha szerepel, akkor vezetéknév nélkül), keresztszülők.

²⁰ A lapszálen jelezve, hogy *Fecit hanc promulgation ..R. P. Michael.*

nyek mátol fogva tarcsák ehez magokat és a maj nappal együtt a következő öt holnapot első napiát illyék és böjtellyék meg/ a mi Annyaszentegyhazunk szokása szerent nem húst hanem böyti ellességet evén. Ez pedig nem hagyattatik bűn és lélek kárhozattya alatt, hanem illendő ájtatosságból... A bejegyzés, illetve a hirdetés éve az anyakönyvben nem szerepel. A hirdető jezsuita páter neve után, és az Erdélyi Országgyűlési Határozatok²¹ alapján azonban megállapítható, hogy a templomi hirdetés 1672-ben történt. A fenti böjtléssel kapcsolatos fejedelmi rendeletet, úgy látszik, a hirdető szerzetes nem vette komolyan, mert a hirdetésében megjegyezte, hogy ezt a böjtöt csak illendő ájtatosságból kell megtartani, ha valaki nem tartja meg, nem követ el bűnt, és el sem kárhozik.

A kolozsmonostori apátsági templom plébánosa a 17–18 század fordulóján az a Csete István (1648–1718) volt, aki Vízkéleti

²¹ Apafi Mihály erdélyi fejedelem 1672. július 9-én kihirdette az országgyűlés által elrendelt böjtöt:...hogy azért édes istenünket valami úton és módon hozzánk engesztelhezzük, és ellenünk gerjelt haragja tovább is ne harapózzék, az elmúlt napokbéli országgyűlésének alkalmatosságával becsületes tanácsúr híveinkkel együtt lévén ex consilio végeztetett, hogy minden holnapnak első napján egész országotól ez hazának négy recepta religion levő híveink extraordinárius cultust és országos böjtöt tartanának... Kegyelmeteknek parancsoljuk..., hogy a szent istent bosszúállásra ingerlő szitkokat, káromkodást, hamis esküvést, szent szombatnak megrontását, s egyéb czégéres vétkeket követőket interdikálván...vegyék executióban, azt megírt böjtnek terminusát pedig u. m. minden hónapnak első napját, akik nem observálnák, minden munkatételtől megszűnvn, akármelyik religion lévők... sub poena articulari a paraszt embert regveltől fogva napnyugotig kalodázással poenitentiázzák, nemes emberen pedig tizenkét forintot exequáljanak... Datum in castro nro Radnóth die 9. Julii A. 1672. M. Apafi mpr. In: Erdélyi Országgyűlési Emlékek XV. (1669–1674). Szerk. SZILÁGYI Sándor. Budapest 1892. XLV. reg. sz. Lásd még: Apafi Mihály fejedelem meghagyja Háromszék közönségének, hogy a minden hónap elsejére rendelt országos böjt és rendkívüli isteni tisztelet miatt a székgyűlést aug. 3-án tartsák meg. Kelt az ebesfalvi táborban 1672. július 25. In: Székely oklevéltár VI. (1603–1698). Szerk. SZÁDECZKY Lajos. Kolozsvár 1897. 1272. reg. sz.

Zsigmond álnéven Apafi fejdelem idejében, álruhában, szakállt növesztve Erdélyben a tilalom ellenére bátran prédikált. Szónoki ereje ellenállhatatlan volt. Beszédei töredékesen maradtak ránk, de így is a levéltárakban hat vaskos kötetet kitevő latin nyelvű kézíratos prédikáció gyűjteménye található.²²

A fejedelmi korszakot követően a kolozsmonostori plébánia elvesztette önállóságát. Fizesi (?) Mihály jezsuita 1752 körül még kolozsmonostori plébánosként Kolozsváron a Külső-szén utcában egy kertet és egy gyümölcsöst vásárolt,²³ de már az 1761-es egyházmegyei kimutatás szerint jezsuita szerzetesi templomával együtt Kolozsvárhoz tartozott.²⁴ A jezsuita rend 1773-as felszámolása előtt már egyházmegyes pap a kolozsmonostori lelkipásztor. Ezt alátámasztja az a tény, hogy az erdélyi káptalan 1770. május 2-án *jure quod hoc nobis optimo competente* kinevezte Matis András kolozsmonostori plébánost a kolozsmonostori levéltár őrévé, átadva neki a levéltár kulcsát és pecsétjét *usque ad tempus nobis placitorum*.²⁵ A kolozsmonostori híveket ellátó lelkipásztorok státusa azonban egészen 1800-ig²⁶ nem egyértelmű, mert például Manner Tádét Beke Antal²⁷ 1779-ben helyettes kolozsmonostori plébánosként, ellenben az 1782-es sematizmus Thadaeus Manner néven kolozsvári káplánként szerepelteti.

²² *Katolikus lexikon*. Budapest 1931. I. 376., GÁBOR: *Jezsuiták Erdélyben*, 45–48.

²³ BEKE Antal: *A kolozsmonostori konvent levéltára*. Budapest 1897. 688. reg. sz.

²⁴ BÁRTH János: *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén*. Kecskemét 2008. 67.

²⁵ *Kolozsmonostori konvent*, 723. reg. sz.

²⁶ Ettől az évtől kezdődően vannak önálló anyakönyvei. *Schematizmus* 1903.

²⁷ BEKE Antal: *Az Erdélyi Egyházmegyei Papnevelde történeti vázlata*. Károlyfehérvár 1870. 155.

A kolozsmonostori plébánosok még a 19. században is egy aránylag kis létszámú hívekből álló plébániának voltak a papjai. A hívek lélekszáma a sematizmusok alapján a következőképpen alakult: 1830: 162; 1848: 246; 1860: 305; 1866: 229; 1893: 756.²⁸ Ebben az időszakban Kolozsmonostoron a volt gyulafehérvári püspöki titkár, Pakó János lekipásztorkodott leghosszabb ideig (1853–1887).

A 20. század elejétől a hívek lélekszáma ugrásszerűen emelkedni kezdett. Az 1903-as sematizmus a kolozsmonostori hívek létszámát külön nem tüntette fel,²⁹ azonban az 1910-es sematizmus 1495 lélekkel szerepelteti a plébániát, ahol felekezeti iskola is működött 99 tanulóval és 2 tanítóval. Az 1900-as évek elejének legtehetségesebb és legaktívabb kolozsmonostori lekipásztorának Veress Ernőt tekinthetjük, akit pályázat útján helyezett ide a püspök. Kolin István plébános halála (†1929. március 3.) után ugyanis az Egyházmegyei Hatóság megpályáztatta a kolozsmonostori plébániát. A határidő lejártáig (1929. április 15.) 11-en pályáztak, köztük Veress Ernő brassói vallástanár is, aki a pályázatának befejező soraiban ezeket írta: *Pályázatom sorsában, bármilyen legyen az, teljesen a Jó Isten akaratát látva s Kegyelmes Atyám felszentelt kezeit csókolva maradtam Krisztusban szerető legkisebb fia Brassó, 1929. április 10-én.* Úgy látszik, hogy a püspökségen előre tudomást szereztek Veress Ernőnek erről a szándékáról, mert a pályázatának a benyújtása előtt Imre László orlái plébános pályázati kérésére valaki ceruzával 1929. március 12-én ezeket írta: *Veress Ernő is megpályázza. Az Erdélyi Tudósítót ott tovább szerkesztené.*

²⁸ Az 1893-as sematizmus alapján Kolozsmonostor összlakossága: 3099. Ebből a római katolikusokon kívül 1615 görögkatolikus, 32 ortodox, 27 evangélikus, 537 református, 61 unitárius, 71 zsidó vallású.

²⁹ *Populus in civitate Kolozsvár computatur.*

*Kérem, tetszik a gondolat.*³⁰ A pályázatokat elbíráló bizottság egyhangúlag Veress Ernőt jelölte az első helyre.³¹

Veress Ernő a kolozsmonostori plébániát az átadási jegyzőkönyv szerint 1929. december 20-án vette át. Az átadásnál jelen voltak: Hirschler József főesperes, Balásy Imre püspöki biztos, Veress Ernő plébános, Zsombory László gondnok, Fiedler Károly volt gondnok. A plébánia átadási jegyzőkönyvéből kitűnik, hogy a kolozsmonostori plébánia biztos anyagi háttérrel rendelkezett.³² Veress Ernő kolozsmonostori plébánosként nemcsak a saját híveinek lelkipásztori ellátásáról gondoskodott, hanem aktívan bekapcsolódott Kolozsvár társadalmi és kulturális életébe is.³³

³⁰ Gyulafehérvári Érseki Levéltár (A továbbiakban: GYÉL), 1612. doboz, 1887/1929.

³¹ A pályázók névsora: Székely Károly – Brád, Molnár Miklós – Nyárádremete, Rónai Jenő – Kolozs, Bottka János – Maroshévíz, Kapcza József – Aninósza, Péterfi Béla – Torja, Veress Ernő – vallástanár, Mosontzki Henrik – Sinfalva, Imre László – Orlát, Keresztes Károly – Bánffyhunad, Botár Gáspár – Barót. GYÉL, 1612. doboz, 1887/1929.

³² Részlet a plébánia átadási jegyzőkönyvéből: *Az agrár-reform által az egyházközségnek juttatott 50 hold Csillaghegyi ingatlan a leltárba nem vétetett fel augusztus 6-án, azért most az is átadatik a plébánosnak azzal a megjegyzéssel, hogy ezen (32 hold lelkészi, 10 hold templomi, 8 hold kántori) ingatlan a leltárba pótlólag felveendő. Az ingatlan bérleti ügye a belvárosi egyházközséggel rendezést igényel.* GYÉL, püspöki iratok, 1647. doboz, 79/1929.

³³ Az 1929–1935 között Kolozsmonostoron lelkipásztorkodó Veress Ernő munkásságát Márton Áron püspök 1973. márciusában a temetésén az alábbiakban foglalta össze: *A két világháború között, a nagy gazdasági válság idején vette át a kolozsmonostori plébánia vezetését, s híveinek, a külvárosi nagyoobrrészt szegény és többszörösen megpróbált munkásnépnek szószólója és védőangyala lett. Mindenkinek mindene – úgy, ahogyan Szent Pál ajánlja (vö. 1Kor 9,19). Ismerte övéit, övéi is ismerték őt, bíztak benne, figyeltek szavára, és követték (vö. Jn 10, 4–5). Nyilvántartotta és rendszeresen látogatta a betegeit, a szegények istápolására megszervezte a Szent Vince-konferenciát, főiskolai hallgatók és más intellektuelek bevonásával. E sok irányú és tervszerű munkájával nemcsak a templomi hitéletet fokozta; híveivel, ezekkel a kétékező munkásokkal olyan kulturális előadásokat rendezett, hogy a belvárosi*

Az Egyházmegyei Hatóság azonban 1935. október 5-én az alábbi értesítést küldte a kolozs-dobokai főesperesnek: *Bizalmas tájékoztatásul közlöm a következőket. Veress Ernő Kolozsvár-monostori plébános egészségi állapota szükségessé teszi huzamosabb pihenését...Helyettesítésére felkértem két Jézustársasági Atyát, akik rendi előjáróik engedélyével a helyettesítést elvállalták...* A továbbiakban közölte, hogy nincs remény arra, hogy Veress Ernő visszatérjen a betegszabadsága után a plébániára, éppen ezért az *ideiglenes adminisztrátor szabályszerűen át fogja venni a plébániát.*

Ugyanezen a napon az Egyházmegyei Hatóság értesítette P. Imets Károly OFM tartományfőnököt Kolozsváron, hogy P. Csiszér Bonaventurát felmenti a Gyulafehérvár-portusi plébánia adminisztrálása alól, mert 1935. november 1-jétől kezdve ideiglenesen Veress Ernőre bízta ennek a plébániának a vezetését. Ugyanakkor megjegyezte, hogy P. Csiszérnek a továbbiakban nem tud államsegélyt biztosítani.³⁴ A monostori plébánia vezetésére kiszemelt Napholcz Pál jezsuita páternek pedig, aki Szatmáron tartózkodott, 1935. október 24-én az alábbiakat írta: *Veress Ernő szentszéki tanácsos plébános betegsége miatt f. év november 1-től kezdődőleg egy évi szabadságot nyervén, a Kolozsvár-monostori plébánia vezetését a Nt. P. Vice-provinciálissal egyetértésben ezen időre ideiglenesen Tisztelendőségedre bízom...* Napholcz Pál válasza erre a kinevezésre táviratilag érkezett a püspökségre, amely csak ennyiből állt: *Mikor induljak?* – Gajdátsy Béla irodaigazgató is táviratilag válaszolt (1935. október 28.): *November negyedikén az előd költözik, ötödikén átadás.*

Úgy látszik, hogy a püspökség régebbi óhaja teljesült, amikor a kolozsmonostori plébániát a jezsuitákra bízta. Ez derül ki ab-

igényes közösség is megtapsolta őket MÁRTON Áron: *Papság*. Sorozatszerkesztő: MARTON József. Marosvásárhely 2008. 168.

³⁴ GYÉL, püspöki iratok, 1729. doboz, 2732/1935.

ból a levélből, amelyet az Egyházmegyei Hatóság 1935. november 6-án küldött Napholcz Pálnak: *Az egyházmegyei hatóságnak változatlanul az a szándéka, hogy a jézustársasági Atyák a Kolozsvármonostori plébániát véglegesen átvegyék... A jelenlegi helyettesítési megbízatást az egyházmegyei hatóság úgy kívánja tekinteni, mint a végleges átvétel kezdetét, amely állandó jelleggel bír...*³⁵

A jezsuita plébánosokat lelkipásztori munkájuk végzésében az ugyancsak jezsuita káplánok segítették. Napholcz Pál jezsuita káplánja az ugyancsak jezsuita Ugrin Sándor volt. Napholcz után 1942-ben Ugrin lett a megbízott plébános, akinek a káplánja Jakab Benjamin lett. Jakab Benjamins a káplánságban 1943-ban felváltotta Ormai Pál, akit a kommunista hatóságok többször is meghurcoltak.

A teljes nevén Ormai Pál Gyula János, Szállásfehérváron (Magyarország, Fehér megye) született 1902. június 23-án. A tanulmányai elvégzése után a jezsuiták különböző rendházaiban tevékenykedett: 1936–1938 között Budapesten, 1938–1940 között Kalocsán, 1940–1943 között újból Budapesten találjuk. A káplánként Kolozsmonostorra érkezett Ormai, alig egy év múlva már plébánosi minőségben szolgálta a híveket egészen 1950-ig, amikor Szamosújvárra – a jezsuiták számára kijelölt kényszerlakhelyre – szállították a kommunista hatóságok.

Ormai atyának a kolozsmonostori plébániáról való elhurcolása után Baráth Béla főesperes az alábbiakat jelentette az Egyházmegyei Hatóságnak Gyulafehérvárra:

Szám: 72/1950.

Főtiszt. Egyházmegyei Hatóság!

Ezúton jelentem, hogy a monostori plébánost, P. Ormai Pált fráterével együtt f. hó 15-én előttünk ismeretlen helyre vitték. A gazdátlan plébánia gondozását kézbe vettem s a papi lakás és

³⁵ GYÉL, püspöki iratok, 1729. doboz, 2895/1935.

templomkulcsok visszatartása után már az elmúlt vasárnap is gondoskodtam az istentiszteletek ellátásáról. Mivel a kapott értesülések szerint P. Ormai Kolozsmonostorra vissza nem térhet, – ő több rendtársával együtt valahol koncentrálna, – tisztelettel kérek vagy ideiglenes, vagy végleges megbízást, miniszteri jóváhagyással lehetőleg Csendőr Jenő részére, aki arra készségesen vállalkozik.

A szamosújvári rendházat is kiürítették, ill. az ottani ferenceseket Désre internálták. Hír szerint Orbán Dezsőt a m. szarvaskendi papot is elvitték állomáshelyéről, ha teljesen megbízható értesülést kapok az utóbbi esetről, arra újból visszatérek és szíves intézkedést kérek.

Addig is kegyelemteljes karácsonyi ünnepeket kívánok
Kolozsvár, 1950. dec. 19. Dr. Baráth Béla kanonok főesperes³⁶

Ormai atya a kényszerlakhelyéről Kolozsmonostorra (!) csak 1957-ben térhetett vissza. Lelkipásztori munkáját 1959-ben újból abba kellett hagynia, mert a Kolozsvári Katonai Törvényszék 1959/159. sz. alatt összeküvés vádjával 15 évi börtönre ítélte, amelyből öt évet letöltött. Az 1964-ben való szabadulása után ismét visszatért Kolozsmonostorra, ahol 1974-ig ellátta a plébánosi teendőket. Ugyanitt halt meg 1978. október 25-én, életének 76., szerzetesi hivatásának 52. és papságának 42. évében.³⁷

³⁶ GYÉL, püspöki iratok, 2110. doboz, 2561/1950. – Baráth Béla 1951. március 8-án arról érdeklődött, hogy a megbízott kolozsmonostori lelkésznek, Csendőr Jenőnek van-e teljes joghatósága. Az Egyházmegyei Hatóság válasza: 1951. április 3.: *Élőszóval közöltem, hogy a Főesperes által az egyházmegyei hatóság tudtával megbízott helyettes a plébániát vicarius substitusi minőségben vezeti. (Az aláírot nem sikerült beazonosítanom!)*

GYÉL, püspöki iratok, 2110. doboz, 2561/1950.

³⁷ GYÉL, gyászjelentő, 2838/1978.

A kolozsmonostori plébánia híveit 1974-től újból egyházmegyes papok pasztorálják, akiknek tevékenységéről a történelmi távlat hiánya, valamint a hívek élő emlékezete miatt nem kell szólnom. Összegzésként meg kell állapítanunk azt aényt, hogy Kolozsmonostoron a római katolikus papság jelenléte, lelkipásztori tevékenysége napjainkig, az 1556–1579 közötti évek kivételével, folytonosnak tekinthető.

Függelék

A Kolozsmonostoron lelkipásztorkodó papok névsora³⁸

I. Plébánosok

1. Jakab, 1451
2. Színi István SJ, 1618
3. Móry István SJ, 1624
4. Vásárhelyi Dániel SJ, 1638
5. Rajky Gáspár SJ, 1638
6. Szászfenesy Mihály SJ, 1653
7. Köszei Zsigmond SJ, 1665
8. R. P. Michael SJ, 1670 körül
9. Csete István SJ, 17–18. sz. fordulóján
10. Fizesi (?) Mihály SJ, 1752 körül
11. Mátis András, 1770
12. Manner Tádé, 1779
13. Péterfi János, 1788–1811
14. Csutak Mihály, 1812–1831

³⁸ Források: FERENCZI Sándor: *A Gyulafehérvári (Erdélyi) Főegyházmegye történeti papi névtára*. Budapest – Kolozsvár 2009. A jezsuiták személyi adatainak forrásait mindeniknél külön-külön lábjegyzetben hozom, vagy megtalálhatók a szövegtestben.

15. Pálfi István, 1827–1846
16. Éltes József, 1846–1847
17. Deák István, 1847–1853
18. Pakó János, 1853–1887
19. Orbán Károly, 1887–1899
20. Kolin István, 1899–1929
21. Veress Ernő, 1929–1935
22. Napholcz Pál SJ,³⁹ 1935–1942
23. Ugrin Sándor SJ,⁴⁰ 1942–1944
24. Ormai Pál Gyula János SJ, 1944–1950; 1957–1959; 1964–1974
25. Csendőr Jenő, 1950
26. Bercsényi Elemér László, 1950-es évek.
27. Ferencz István, 1974–1984
28. Bíró László, 1984–1985
29. Kádár István, 1985–

II. Káplánok:

1. Ugrin Sándor SJ, 1941
2. Jakab Benjamin SJ,⁴¹ 1942
3. Ormai Pál SJ, 1944
4. Ferenczi Sándor, 1981–1983
5. Tóth József, 1983–1984
6. György Balázs, 1984–1988
7. Nóda Mózes, 1988–1994

³⁹ BIKFALVI Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003*. Budapest 2007. 163.

⁴⁰ BIKFALVI: *Magyar jezsuiták*, 235.

⁴¹ BIKFALVI: *Magyar jezsuiták*, 102.

LŐRINCZI KÁROLY

„A történelem az emberiség tanítómestere?”

Abstract: In the process of my research I have repeatedly faced the problem of historic events being interpreted differently by different nations that had been populating the same region for centuries. One of the central problems of Transylvanian historiography has been and is the question of the Diasporas. Romanian, German and Hungarian historians present the same historic event from their own point of view. In the event that is the focus of the research, one nation represents the majority, the other the minority and the same event is a victory for one, a loss for the other. This loss contributes to the forming of the Diasporas.

My hypothesis is, as it follows: the events of the collectivisation are sensitive problems, not only to me, but to all of us. I believe that by trying to bring the events of the past into the present by documentation, I can affect the man of today. In order to be fair, I have been searching through different methodical descriptions, but to be honest, our forefathers did not leave us with a direction to follow. They were not professional history writers, but they knew one thing for sure: „history is the teacher of mankind.”

I have been asking questions to people that have left something behind, that were born true men and remained so in spite of the tempest of history. In the light of these thoughts I shortly present the work of Count Bishop Domokos Zichy and the work of Ferenc Adolf Flóth, a landowner from Beclean, former sheriff of Beclean and overseer of the Beclean parish. These people knew the right way to administrate their estates and wealth, even when history blew with harsh winds. Their demeanour is an example to follow to all of us.

Setting the basics of a whole new method is not my goal, I merely try to report the social, behavioural aspects of an era from documentable sources, and most of all, to report about personalities that in spite of their life tragedies, could be great in the most noble sense of the word.

Keywords: Diasporas, Zichy, Flóth, Fogarasy, Bishop, Vice, Beclean.

Kutatásaim során ismételten szembesülök azzal a problémával, hogy egy történelmi esemény más és más értelmezésben jelenik meg egyik vagy másik nemzetiség történetírásában, akik ugyanazt a régiót lakják évszázadok óta. Erdély történetírásának talán legnagyobb próbaköve a szórványkérdés boncolgatása. A román, a német és a magyar történetírás ugyanazt az eseményt saját szempontjai szerint jeleníti meg. A kutatás tárgyát képező eseményben az egyik nép a többséget, a másik meg a kisebbséget képviseli, s ugyanaz az esemény, az egyik félnek dicsőség, a másik félnek veszteség. Éppen ez a veszteség a népek szórványosodásához járul hozzá.

Ovidiu Pecican cikkét ezzel a mondattal vezeti fel: „Nem ritka és szinte elképzelhetetlen dolog megírni Románia történelmét.”¹ Nem egy esetben eljátszottam én is azzal a gondolattal, hogy e múlt eseményét feldolgozó mai írásokban az egykori résztvevők, szenvedő, cselekvő emberek önmagukra ismernének-e? Tudom, hogy a kérdés maga rosszul van megfogalmazva és ezért válaszolni sem lehet, mert sírjából senki sem jöhet vissza a történelem dimenziójába, de ettől függetlenül a gondolat nem elvetendő.

Ugyanakkor a szórványkérdésre vonatkozó anyaggyűjtésénél nem egy esetben kényszerülök orális forrásokat használni. Nem zárhatom ki annak lehetőségét, hogy a tanúk megszólaltatásakor kevésbé hiteles beszámolók is elhangoznak. Az objektivitásra törekedve próbálom kiszűrni a nem hiteles forrásanyagot, s éppen ilyen esetekben szubjektív élmények is felidéződnek bennem. Ha arra gondolok, hogy nagyapám, bár nem számított kuláknak, mégis meghurcolták, kisajátították többhektáros földjét, és a hatalmas istállóban egyetlen tehén maradt meg, s ennek következtében apám is építő segédmunkás lehetett családjától távol, lehe-

¹ PECICAN, Ovidiu: *Az erdélyi múlt és a szintéziséhség*. (Ford. Hadházy Zsuzsa) Provincia, II. évf. 3. sz. 2001. március

tetlen, hogy ténszerűsége való törekvésem ellenére ne hordozzam magamban a kollektivizálás kellemetlen élményét. És akkor, amikor hallgatom a tanúkat az erőszakos beszolgáltatásokról, a kényszerítések és megfélemlítések módszereiről, érzelmileg nem maradhatok közömbös, nagyon érintve érzem magam.

Hipotézisemet imígyen fogalmazom meg: nemcsak engem érintenek érzékenyen a kollektivizálás eseményei, hanem mindnyájunkat. Hiszem azt, hogy amikor kutatásaimmal igyekszem a múlt eseményét dokumentálva a „most-ban” megjeleníteni, a ma emberére is hatok. Az igazságosság érdekében keresgéltem a módszertani leírások között, de igazán nem fedeztem fel azt a követendő irányvonalat, melyet nagyapáink hagytak ránk. Ők nem voltak mesterei a történelemírás szakmaiságának, de valamit tudtak: éspedig, hogy „a történelem az ember tanítómestere”.

Robert Castel szerint az igazságról és hamisságról folytatott vita maga is befolyásolás, vagyis a kormányzás eszköze, ami azt jelenti, hogy hatással van arra, ahogyan az emberek viselkednek: „Én arra vagyok kíváncsi, hogy miképpen befolyásolják az emberek egymást és önmagukat igazságok létrehozásával. (Ismétlem, az igazság létrehozásán nem egy igaz kijelentés létrejöttét értem, hanem azoknak a kereteknek az intézményesítését, amelyek között az igazság és a hamisság gyakorlatilag válik szabályozhatóvá és relevánssá.) Röviden, azt szeretném, ha az igazság és a hamisság létrehozásának »mikéntje« kerülne a történelmi elemzés és politikai vita középpontjába.”²

Ezeknek a gondolatoknak a feszültségében kérdezősködtem olyan emberektől, akik hagytak valamit maguk után, akik emberként születtek és a történelem viharai és mostoha körülmé-

² CASTEL Robert: „*Problematizáció*” és történelemolvasat, Ford. Dragomán György, Szociológiai figyelő, (1997). 2. 1998.

neyei ellenére is emberek maradtak. Ezek az emberek helyesen tudtak bánni birtokaikkal, vagyonukkal, tulajdonaikkal, még akkor is, amikor a történelem a legmostohább napokba szorította őket. Magatartásuk számunkra is útmutató lehet.

Nem az a célom, hogy egy új módszertani irányzat alapjait találjam fel, hanem a dokumentálható anyagból csak tudósítani szeretnék egy korszak társadalmi, viselkedési vonatkozásairól, s főleg olyan személyiségekről, akik élettragédiájuk ellenére is tudtak nagyok lenni a szó nemes értelmében.

Vicei lelkipásztorkodásom során gróf Zichy Domokos nevét fedeztem föl, akinek életalakulását és tevékenységét érdemes közelebbről megismerni. Az egyházközség templomának, amelyben immár húsz éve szolgálok, az építkezési költségek felét Zichy Domokos püspök állta. 1808-ban született grófi családban, tanulmányait kitűnő minősítéssel végezte. Első szolgálati állomása Rév-almás (1832-től plébános). Lelkipásztori tevékenységét kezdettől fogva a jótékonyság jellemzi. Sokat segítette az egyházi intézményeket, a templomokat és az iskolákat. 1840-ben mint győri kano-nok a nyugdíjas papok megsegítésére megalapította a nyugdíjintézetet, melyet az ő nevééről *Dominicanu*-nak nevezték el.

Életét gyökeresen megváltoztatták az 1848–1849-es események, amikor már Veszprém püspöke volt. Testvérét, Ödönt (Jenőt) Görgey Artúr őrnagy a Jellasiccsal való szövetkezéssel vádolták és haditörvényszék elé állították, 1848. szeptember 30-án kivégezték. Jellasics katonái a püspököt is a családi birtokán bántalmazták, az ellene felizgatott tömeg Veszprém-ben tüntetett. Zichy Domokos püspök Ausztriába menekült, s távozását a

Honvédelmi Bizottság hűtlenségnek minősítve távollétében felmentették a püspökség alól.³

1849. március 4-én benyújtotta lemondását először Rómába, majd Ferenc József császárhoz. Miután mindkét helyen lemondását elfogadták, családi birtokán tartózkodott. Az események kihatottak egészségére, és olyan vidéket keresett, ahol betegségét hatékonyan tudja ápolni. Először a Bihar megyei Lúgoson tartózkodott, majd a Beszterce-Naszód megyei Óradnára, később Borberekre költözött, ahol élete hátralévő éveit élte.

A hagyomány szerint először Óradnán keresett megfelelő házat, de ott nem talált,⁴ így került Borberekre. Többek véleménye szerint testvérének kivégzése sodorta őt a románok közé, azonban nemzetétől és a politikai élettől sohasem szakadt el. Tüdőbaja miatt választotta Naszód vidéket új lakóhelyéül. A kor szokása szerint magyarszabású ruhában járt, öreg korában szakállt és bajuszt is növesztett. A helybeli román templomba Szent István képét helyezte el. Nyilvánvaló tehát, hogy csak gyógyulást keresett a természeti szépségű, egészséges vidéken.

Szívesen utazott a dunántúli birtokaira, Ausztriába, Németországba és Olaszországba, kedvenc helye a Garad-tó északi partja volt. Orvosa 1879-ben bekövetkezett halálakor ekképpen összegezte: „... emléke élni fog azon számos szűkölködők lelkében, kiknek betegségükben és más szükségükben húsz év alatt itteni lakásán orvosával együtt működve segélyt nyújtott”.⁵ Sírfelirata: „A szenvedő felebarátok jótevője, orvosa, ápolója áldott emlékének”.⁶

³ BIRÓ Vencel: *Gróf Zichy Domonkos Erdélyben*. Az Erdélyi Múzeum-egyesület kiadása. Kolozsvár 1942, 3.

⁴ BIRÓ Vencel: *Gróf Zichy Domonkos Erdélyben*. 4.

⁵ BIRÓ Vencel: *Gróf Zichy Domonkos Erdélyben*. 5.

⁶ BIRÓ Vencel: *Gróf Zichy Domonkos Erdélyben*. 6.

A püspök 1858-ban kerülhetett Majorba, amikor egészsége már megromlott, emiatt egyházi ténykedéseket nem végzett, négylovas hintáján vasárnaponként a görögkatolikus templomba járt. Házának udvarán három szobából álló épületben kórházat rendezett be, ahol a szegényeket kezelte, sőt az ápolásban is részt vett. Nemcsak a helységből, közelebbi vidékekről, hanem a Szamos-völgyből, a Borgó-völgyéből is jöttek betegek, akik itt ingyenes kezelésben és ellátásban részesültek. Gyógyításukra orvost tartott (Bartók Zsigmond), aki egyben kincstári bányorvos volt. A kórházat kiegészítette a gyógyszerár, amelyet szintén házában rendezett be. Zichy azon segített, aki betegségében és szegénységében éppen hozzá fordult.⁷ Ha valakit kár sújtott, Zichy nyomban a segítségére sietett.

Jótékonykodása nemcsak Erdélyre terjedt ki, hanem szülőhazájára is, egy dunántúli településen (Kajáron) kápolnát építtetett. Pápán az irgalmas szerzetesek kórházában két betegágyat alapított és költségeit fedezte. 1872-ben az óradnai római katolikus templomnak „gyönyörű” készletet vett, majd lila színű miseruhát ajándékozott. A következő évben ugyanoda orgonát készíttetett. 1874-ben mennyezetet (baldachint), miseruhát, négy év múlva még 2 oltárt ajándékozott a templomnak, később (1879) miseruhákat. Egyikét lúgosi házi kápolnájából, a másikat Olaszországból hozatta. Áldozatkészsége jutalmazására az ottani egyházközség őt 1877-ben tiszteletbeli főgondnokká választotta.

Fogarasy Mihály erdélyi római katolikus püspök 1868-ban a szegény lelkési állások jobb ellátására felállította és szabályozta az egyházmegyei alapot. Ez alapot a papság adományaiból gyűjtötte össze. Ehhez 1874-ben Zichy Domokos püspök is 40 forinttal járult. Amikor Fogarasy püspök Vicén 13 616 forint költséggel a ró-

⁷ Uo.

mai katolikusok részére templomot építtetett, Zichy püspök 5460 forinttal segítette. Az építési költségnek tehát közel felét fizette.

Jótekonyságát a görögkatolikusok is élvezték, részükre két templomot építtetett: Majorban és Kisilván.⁸

A kisilvai templom is tágas, közel ezer ember befogadására alkalmas. A 38 000 forintból épült templom költségeit majdnem teljesen Zichy püspök fedezte. Az építés 1873-ban kezdődött, kolera-járvány miatt három évre megakadt, majd ismét folytatódott. A nemes áldozatkészséget a templom Aranykönyvének előszava is megőrökíti. A templomot Zichy több ízben meglátogatta, az egyházközség ünnepélyes fogadtatása mellett.

Építkezései, templomfelszerelései a püspököt a bőkezű patrónusok színvonalára emelték. Adakozása és műértő fáradozása révén Erdély több templommal lett gazdagabb.

Építkezésébe Beszterce és környéke is bekapcsolódott. A földeken való gazdálkodása rányomta a bélyegét a vidékre.

Az óradnai plébános a szóbeszéddek miatt 1872-ben gyanakodva tekintett Zichy püspök tevékenységére. Talán ez magyarázza, hogy Zichy hosszú ideig távol marad Óradnától, de az új plébános, Zagyva Mihály (1838–1922) megnyeri Zichy bizalmát. „Ezen első találkozás teljesen meggyőzőtt, hogy a világ igen sokszor igaztalan ítéletet hoz dolgokról, mit legkevésbé ismer” – írta Zagyva.

1876-ban megírt végrendeletében elrendelte, hogy a helybeli szegények között 100 forintot osszanak szét. Továbbá kérte, hogy halálát azonnal közöljék a veszprémi püspökkel és az egyházmegye papságával, mellyel haláláig lelki közösségben (in communione suffragiorum) élt.

„Nemes hagyakozásai: Az esztergomi érseki szeminárium 1.500 frtot és Breviáriumát kapja. Értékpapírjaiból a

⁸ BIRÓ Vencel: *Gróf Zichy Domonkos Erdélyben*. 9.

győregyházmegyei révalmási templomnak 1.200, a szönyinek 1.000, a rozsnyói egyházmegyében a munkaképtelen agg papok segélyző pénztárának 2.000, a szegény sorsú lelkészek, a rozsnyói róm. kat. gimnáziumban járó szegénytanulók segélyezésére 2.000-2.000, a rozsnyói egyházmegyei pénztárnak 2.000, a megtértek pénztárának, a rozsnyói ispotálynak 1.000-1.000, a káptalan kezelése alatt lévő szegények pénztárának 2.000 forint értékűt adjanak. Infulája a rozsnyói püspöki templomé legyen. A veszprémi egyházmegyében a Domonkos-intézet 5.000, a szeminarium 1.000, a megyei pénztár 4.000, a Dávid Árvaház 2.000, a püspökök és kanonokoktól alapított ispotály 2.000 forintot kapjon. A zákányi és gyékényesi plébánia templom 1.500-1.500, a kajári kápolna 1.000, a récsei plébánia 200 forintot vegyen fel. A veszprémi káptalan kezelésében levő szegények pénztára részére 5.000, a pápai irgalmas barátok ispotályában a tőle alapított két ágy fenntartására 500 forintot tegyenek le. Mindez összegek értékpapírokban adassanak át. A pesti vakok intézete, a váci süketnéma intézet 2.000-2.000, a Szent István Társulat! És a Szent László Társulat 400-400 forint értékű értékpapírt kapjanak. A tötösi (Élesd mellett) görög katolikus templomnak 400 forint értékű papírt, a majori és kisilvai templomnak 100-100 forint készpénzt állapított meg. A szentiványi kápolnában lévő egyházi ruháit több dunántúli templom között osztotta szét. Még néhány mise alapítványt is tett.”⁹

Az 1878-as évi kialakult politikai helyzet egészen megváltoztatta Zichy Domokos lelki állapotát. A választásoktól elzárkózó románokat az ellenzékéből akarta kimozdítani, ám ők nem hallgattak rá. Az óradnai plébános feljegyzése szerint: „A kegyes úr egészen elfordult a vidéken lévő gör. kat. papoktól, mivel dacára, mind őket, mind templomukat annyi sok jóban részesítette, csú-

⁹ BIRÓ Vencel: *Gróf Zichy Domonkos Erdélyben*. 19.

fosan kijátszották a nemrég lefolyt képviselő választás alkalmával. A gróf biztosan számított rájuk és nem jelentek meg.”¹⁰ Talán e nézeteltérésnek következménye, hogy Groze esperes a püspök temetésén papi teendőt nem végzett, holott 1876-i végrendelete szerint segédkezhetett volna.

A püspök halála 1879. október 30-án reggel 5 órakor következett be. A halotti levélbe tüdőbajt jegyeztek be. Az óradnai plébános látta el a betegek szentségével. Végrendeletében 1876-ban azt kívánta, hogy halála bekövetkeztével, 48 óra eltelte után, boncolás nélkül, a római katolikus egyház szertartása szerint, egyszerűen, ahol éppen meghal, pompa nélkül temessék el.

A püspök kívánságának megfelelően holttestét Óradnára szállították, hogy ott helyezték nyugalomra. „A temetési menet Majortól Radnáig is nagyszerű volt”, a hálás lakosság ugyanis nagy tömegben sorakozott fel. Czetz Péter temetkezési vállalkozó Kolozsvár legpompásabb temetkezési készletét és fogatait hozta el. Bartók halotti jelentése szerint a temetés az óradnai római katolikus templomban történt beszterlés után ment végbe. A sírbatétel napja 1879. november 1. volt, szombati nap. A temetést az óradnai plébános végezte minden papi segédkezés nélkül. Az említett halotti jelentés az engesztelő szentmise napjául november 3-t jelölte meg.¹¹

Zichy életéből kitűnik, ahogy a politikai események gyökere-sen megváltoztatták az életét, a testvérének mártírhála hogyan vezetett testi megbetegedéséhez, püspöksége elvesztéséhez, de a tragédiák és veszteségek ellenére ember maradt. Adakozásával, jótékony közreműködésével a besztercei szórványkatolikusok és görögkatolikusok életét megváltoztatta, annak ellenére, hogy „nem öltött magára főpapi ruhát”. Tevékenységének következté-

¹⁰ BIRÓ Vencel: *Gróf Zichy Domonkos Erdélyben*. 22.

¹¹ BIRÓ Vencel: *Gróf Zichy Domonkos Erdélyben*. 23.

ben nemcsak a hitéletet változtatta jobbra, hanem az építkezésre is befolyást gyakorolt, és nem utolsó sorban a mezőgazdaságra, állattenyésztésre, gyümölcsstermesztésre. Egyedi az a tevékenysége, ahogy kórházat működtetett és gyógyszerárt hozott létre, hogy a szegény parasztok testi egészségét elősegítse. Mindezekhez Zichy nemcsak vagyonával járult hozzá, hanem kétkezi munkájával is, életvezetése példaértékű a mai kor emberének, a szórványkérdésben, a betegápolásban, a mezőgazdaságban is.

Zichy Domokoshoz hasonlóan a bethleni katolikus szórványközösség körében végzett kutatásaim során föltárult előttem Flóth Ferenc Adolf élete, tevékenysége és munkássága. Flóth Ferenc bethleni földbirtokos és Bethlen város egykori szolgabírája volt. A család szenvedéseit és veszteségeit nem a politikai körülmények okozták, hanem egészségi problémák, betegség miatt mindkét gyereküket elveszítették.

Az alábbiakban összefoglalom azt a karitászmunkát, melynek következtében a bethleni szórványkatolikuság élete gyökeresen megváltozott.

A bethleni egyháztanács 1887. november 13-án gyűlést tartott. Ennek tárgya a Bethlen községben létesítendő római katolikus szertartású imaház és esetleg plébánia volt. Fogarasy Mihály püspök által élethossziglan kinevezett főgondnok-főszolgabíró Floth Ferenc Adolf, számadó algondnok Bíró Gyula lett. A gyűlésen többek között a következők hangzottak el: „történelmi tény, hogy Bethlenben egykor római katolikus templom létezett. Jelenleg azonban annak csak az emléke él a hívek szívében, párosulva azzal az óhajjal, hogy egykor létesíteni lehet egy új templomot és plébániát. A római katolikusok létszáma jelenleg Bethlenben 285, kik jelenleg vallási buzgóságukat a református illetve a görög katolikus templomban végzik, mégpedig az utób-

bi, azaz a görög katolikus imaházban úgy, hogy a szamosújvári püspök beleegyezésével. Nagyobb ünnepeken az apanagyfalusi templomban van a szentmise. Bethlen jelenleg fiók egyháza az apanagyfalusi plébániának, melyet Fogarasy Mihály püspök létesített 1879 évben, dacára annak, hogy az apanagyfalusi hívek száma csekély a Bethleni hívekhez képest.”¹² A megyéspüspök részéről szóbeli ígéret hangzott el, hogy a sajoszentandrási római katolikus egyház vagyonából megmaradt kevés fekvőség eladását fordítsák a Bethlenbe tervezett imaház létesítésére. Ezen ingóság eladásával megbízta Flóth Ferencet.¹³

Flóth Ferenc 15/1879 számú levelében a következőkről értesítette Fogarasy Mihály püspököt: „500 forint összegű adományt megtoldotta Flóth 50 forinttal és azt a takarékpénztárba helyezte, azaz 550 forintot a létesítendő imaház építési költség meg-alapozására. Örömet fejezi ki a főszolgabíró, hogy rég elfoglalt templomaink helyébe új építésének reménye csillan fel, melynek tornyán a szent kereszt hirdetheti e hívek buzgóságát és háláját a főpásztor felé. És hol szegénységben élve, bár de gyakorolhassuk szent hitünket igaz áhítattal, mit eddig alig tehettünk. ... Ím hol az Úr temploma, melyben Istennek élni hivatásotok.”¹⁴

Flóth főgondnok 3/1880 számú levelében, melyet 1880. január 10-én keltezett, kéréssel fordul gróf Bethlen Béla református nagyrúrhoz és katolikus nejéhez, gróf Rhédey Gabriellához, hogy támogassák a Bethlenben tervezett templom építését.¹⁵

A főgondnok szélesebb körben indította meg a gyűjtési akciót: adakozó íveket küldött szét a bethleni királyi postahivatal ál-

¹² *Bethleni római katolikus levéltár*, 1887. november 13-i jegyzőkönyv.

¹³ GYÉL. 3687/1879, *Bethleni római katolikus levéltár*, 1887. november 13-ki jegyzőkönyv.

¹⁴ *Bethleni római katolikus levéltár*; Flóth Ferenc Adolf, 15/1879 levele. Bethlen 1879. Karácsony hava 27-én. Flóth Adolf római katolikus főgondnok.

¹⁵ *Bethleni római katolikus levéltár*; Flóth Ferenc Adolf, 3/1880 levele.

tal 1880 január és február hónapjaiban. A következő helységekbe küldött levelet: Eger, Károlyfehérvár, Kolozsvár, Retteg, Dész, Magyarláros, Szamosújvár, Beszterce, Pozsony, Marosvásárhely, Budapest, Kalocsa, Esztergom, Bécs, Pécs, Temesvár, Vác, Győr, Kassa, Veszprém, Munkács. Kérésre többen is adományoztak: Bethlen összesen 331 forintot, Merzsok János 200 forintot adott, Retteg összesen 7 forint 50 kor.; a püspökön keresztül adományozott: Lupka Jeromos zirci apát 25 forintot, báró Arczy Béla miniszter 5 forintot, Boskoványi Ágoston püspök 55 forintot, Bonnáz Sándor püspök 100 forintot, Weindl Mária Budapestről 1 forintot, Picket M. 1 forintot, az intézet részéről 8 forintot, Pannonhalmáról Krnesz Krizosztom 50 forintot, Károlyfehérvár közössége 2 forint 50 koronát, Károlyfehérvárról Novák Ferenc 23 forintot, Csíkmegyéből összesen 4 forintot, Somkerékről 10 forintot, Gyergyótoplicáról özvegy Urmánczi Jánosné 2 forintot, Besztercéről összesen 6 forintot, az apanagyfalusi római katolikus lelkész 18 forint 70 koronát.

A gyűjtés eredményéről Flóth főgondnok 4/1880 számú levelében beszámol a püspöknek. „Gróf Bethlen Pál úr ki maga protestáns, de népe katolikus – született Gróf Rédhey Gabriella – azonnal egy alkalmas telket ajánlott fel udvarházával szemben a templomépítés helyéül. Ezen kívül gyűjtést ígért eszközölni, s tőle minden kitelhetőt tenni, csakhogy a templom építése beteljesüljön: ami annál meglepőbb és dicséretesebb, mert Gróf Bethlen Pál úr a megosztzkodás rendjén nem tartózkodik a vagyonos mágnások közé s még a mellett kezdő gazda is, mit tekintettben véve tett ajánlata nagyon becsülendő, mert az itteni viszonyokhoz mérve a felajánlott telek 1000 forintot képvisel.” (...) „A többi hívek, név szerint Merzsok János, ki maga görög

katolikus és egyszerű szakács 200 forintot ajánlott fel s adott át kötvényekben.”¹⁶

A templom kőből bádogfedéllel 1892 és 93-ban épült a régi vár főbejárója helyén, melyet gr. Bethlen Pál adományozott elhalt neje, gr. Rhéday Gabriella kérésére. Az egyházközség létét Fogarasi Mihály püspöknek, Floth Ferencz Adolf főgondnoknak, Merzok János és számos adakozó segélyezésének, és 14 évi kéregetésnek köszönheti. A csicsókeresztúri plébános járt az újonnan épült templomba szentmisét bemutatni.¹⁷

Flóth Ferencz Adolfnak és Fejérváry Rózának két gyereke született, akiknek emlékét a bethleni római katolikus templom két harangja őrizz. Az első gyerek korán meghalt, a második gyerek, dr. Flóth Ferenc, aki Bécsben tanult jogot, fiatalon és tragikus hirtelenséggel hunyt el. Az ifjú dr. Flóth Ferenc amatőr régészettel is foglalkozott, gyűjtési körébe főként a Szolnok-Doboka vármegye területéről előkerült régészeti tárgyak tartoztak. Halála után (1907-ben) szülei 214 darabból álló régészeti gyűjteményét a Magyar Nemzeti Múzeumnak adták el, mely Flóth gyűjteményként vált ismertté a régészeti szakirodalomban.¹⁸ Így a Flóth család utód nélkül maradványát a bethleni római katolikus egyházközségre hagyták templomépítés és plébániaalapítás céljával.

A templom építettségéről és építésének idejéről a toronyra helyezett kőtábla felirata tudósít: „SZENT ISTVÁN / első apostoli magyar király / tiszteletére. / dr. FLÓTH FERENC emlékére / 1909.” A Szent István tiszteletére szentelt templom a Flóth család egykori birtokán, kúriájuk kertjében épült fel. 1908-ban Beth-

¹⁶ *Bethleni római katolikus levéltár*; Flóth Ferenc Adolf, 3/1880 levele.

¹⁷ PÁL Emese: *Tanulmány a bethleni római katolikus templomról*. Beszterce 2015.

¹⁸ PÁL Emese: *Tanulmány a bethleni római katolikus templomról*. Beszterce 2015.; Vö. Domus historia, Apanagyfalu 130–132.

lenben fényes úrnapi körmenetet tartottak több száz év után, és augusztusban hozzákezdtek a templom építéséhez, az év végére be is földték.¹⁹

Flóth maga felügyelte a templom építését az alapkőletételtől a templom befejezéséig, és állandó kapcsolatot tartott a püspökkel az építkezés alatt. Két harang került a toronyba a Flóth család fiúgyerekeinek emlékére. Flóth azzal fejezte ki egyháza iránti hűségét és nemzete iránti elköteleződését, hogy az általa épített templom főoltár képének Benczúr Gyula „Szent István felajánlja a koronát” című festménye másolatát szerezte meg. Az eredeti festmény a budapesti Szent István bazilikában látható. Flóth kérte Benczúr Gyulát, hogy engedélyezze a képnek a másolatát, melyet 1909. augusztus 20-án szentelték fel Szent István tiszteletére. A Flóth házaspár az új templom kriptájába temetkezett, mely közvetlenül a szentély alatt helyezkedik el.²⁰

Flóth Ferenc Adolf főgondnokot a X. Piusz pápa érdemkeresztel tüntette ki, melyet gr. Mailáth G. Károly püspök 1907. május 22-én személyesen adott át Bethlenben való bérmlálás alkalmával. A pápai kitüntetést Flóth főgondnok azért kapta, mert 100 000 ft. értékű vagyont adományozott, hogy Bethlenben templomot építhessenek és plébániát alapíthassanak.²¹

A bethleni római katolikus templom különleges helyet foglal el az erdélyi századfordulós templomépítészetben, ugyanis alig találunk néhány példát, ahol az egyházi építészetben bevett neoromán és neogótikus elemek mellett szecessziós díszítőelemek is megjelennek. A szóban forgó templomot azonban nem csupán a középkori és szecessziós jellegű épületdíszek egyedi összegyü-

¹⁹ Domus historia, Apanagyfalu, 1918, 124.

²⁰ Bethleni egyházköztség levéltára, Domus historia, Apanagyfalu, 1919, 124.

²¹ Domus historia, Apanagyfalu, 1907, 123.

rása teszi eredetivé, hanem tér- és tömegformálását, alaprajzát is modern, szecessziós dinamika jellemzi.²²

Flóth Ferenc halála után özvegye folytatta az elkezdett munkát, hogy Bethlenben plébániát alapítson, viszont fáradozásai ellenére életében a plébánia nem működhetett. Az államosítás alkalmával a Státus birtokát képező Flóth örökséget az állam eltulajdonította, melyet mindmáig nem szolgáltatottak vissza.

A Flóth házaspár családi veszteségeik ellenére elkötelezett híve maradt népének és egyházának. Bár az iratokból is kiderül, hogy milyen megrázó és fájdalmas veszteségen mentek keresztül, ennek ellenére életüket az önzetlen és tevékeny építői munka jellemezte. Ezt mindmáig őrzi a bethleni templom két harangfelirata is.

Mindkét életutat tanulmányozva nyomon követhető, ahogy a politikai, a társadalmi események, vagy pedig személyes élettragédiák hogyan formálják át az emberi életet; hogyan hatnak az emberi viselkedésre, az életpálya alakulására. De mindkét esetben azt láthatjuk, hogy a veszteségek és tragédiák ellenére a társadalom nagy jótevői maradtak, sőt fokozódott az emberek felé megnyilvánuló jótevénytudásuk.

²² PÁL Emese: *Tanulmány a bethleni római katolikus templomról*. Beszterce 2015; Corneliu Gaiu: *Scurt istoric Biserica romano-catolica din Beclean, Bistrita*.



Marton József-Diósi Dávid
(szerk.)
MEGMENEKÜLTEM
AZ OROSZLÁN TORKÁBÓL
Katolicitás és etnocentrizmus
Erdélyben
Verbum-SZIT,
Kolozsvár-Budapest 2015

Jelen kötet a 2014. március 28–29. közt *Katolicitás és etnocentrizmus Erdélyben* címen Gyulafehérváron tartott nemzetközi tudományos teológiai konferencia történelmi szekciójában elhangzott előadásokat tartalmazza. Ennek megfelelően olyan

szövegek sorakoznak itt, amelyeknek szerzői azt vizsgálják, régiókban a katolikus egyház egyetemessége a megpróbáltatások időszakaiban miként érvényesült, illetve mikor és hogyan került veszélybe. Erdélyben, de általában Kelet-Európában egyházi körökben is észlelhető „nemzeti” jelleg hangsúlyozottabb formában két alkalommal jelentkezett: az 1848-as forradalom és a kommunista rezsim időszakában. Kísérő jelenséggént a katolikus egyház berkein belül mind a két alkalommal felütötte fejét a nemzetieskedés démona. 1948-tól kezdve, a kommunista rezsim korszakában az ateista hatalom a katolikus egyházat Rómától el akarta különíteni és nemzeti egyházzá zsugorítani, ellehetetleníteni. A konferenciakötetet kifejezetten egyháztörténelmi jellegű tanulmányok alkotják, címét – *Megmenekültem az oroszlán torkából* – Timóteus második leveléből (2Tim 4,17) választották a szerkesztők, ezzel is érzékeltetve az erdélyi katolikusok kényes helyzetét a tárgyalt időszakban.

IMRE RÓBERT LUKÁCS¹

One Church, Two Rites in Transylvania between 1867–1948

Abstract. In the connection of the Transylvanian Roman Catholic and Greek Catholic Churches there were frequent disputes and misunderstandings during their three hundred years history. The Transylvanian rite-controversy in its particular manifestation and in its historical development is quite unique. It has taken shape during the centuries in a way unparalleled in most of the other nations' history. The differences and disputes originating from changing rites however proved to be fruitful. In spite of the fact that the individuals in question experienced the rite-controversy closely, risking their dignity and personal liberty, the Transylvanian rite-controversy improved the legislation regarding changes of the rite within the Catholic Church with such assets which had originated from these bitter experiences. We might say that the Transylvanian solution serves as an example for the universal Church.

Keywords: Rite, Changing the Rite, Roman Catholic rite, Greek Catholic rite, Catholic Church, bishop, Canon Law, rite-controversy, Romanians, Szeklers, Transylvania, *Orientalium ecclesiarum*, Particular Church (*Ecclesia particularis*), national Church, the Union, Diocese of Alba Iulia, Archdiocese of Făgăraș-Alba Iulia, Diocese of Hajdúdorog, Northern-Transylvania, Eastern-Transylvania.

In the 19th century changes of huge proportions were taking place in the world including our Church as well. Anticlericalism became especially pronounced with antireligious overtones. Due to the spreading of bourgeois mentality radical transformations have happened in the tradition and cultures of nations as well as

¹ Babeş-Bolyai University, Dept. of Pastoral Theology, 510009 Alba Iulia, str. Păcii 2, lukacsi@sis.uab.ro

in the mentality and in the behavior of the people belonging to different Churches.²

The awakening of nations who wanted to establish a nation-state turned the people against each other who have been living up to now as neighbors in a relative peace.

In this changing world the people got to know of each other especially about the political and religious intentions with the help of the media especially through the press. Mihály Fogarasy a Transylvanian bishop said it rightly: "The daily press has grown into a powerful spiritual authority." It preached erroneous beliefs, principles, causing moral depravity, proclaimed materialism and also brought tension among the people.³ In Transylvania the media gravid with such new ideas threw roots in the time when the rite-controversy between the Roman Catholics and the Greek Catholics was beginning to take on a national character. In the newspapers published in mother tongue the people of our regions became acquainted with their history, also their church history, and their religious legacy but in the same time they found themselves face to face with each other's culture and religious tradition as well.

In the 19th century all around through our regions the difference between the Byzantine and the Roman spirituality and their cultures manifested itself quite strongly. The religious and cultural disparities have become noticeable among the people who were praying not in the same tongue and rites. The social problems, the tension in the society accumulated during centuries mingled now quite often with the religious dissimilarities.

² MARTON J., *A keresztény jelenkor (1789–2005)*, Marosvásárhely 2008, 13–16.

³ FOGARASY M., *Körlevél: Felhívás a katolikus sajtó pártolására*, in *Gyulafehérvári Érseki Levéltár* (Archbishopric Archive-Alba Iulia = *GYÉL*), 3471–1872.

The consciousness of belonging to the Pope influenced the Transylvanian people in the Latin rite differently than the ones in the Greek rite who had strong affiliation to the national Church. Because of the aforementioned reasons the people became occasionally hostile to each other because they held on vigorously to their ancient traditions. In our region the questions are still unsolved which had originated from national or religious antagonism.

In the connection of the Transylvanian Roman Catholic and Greek Catholic Churches there were frequent disputes and misunderstandings during their three hundred years history. External circumstances, social positions and situations kindled differences and discord. In the same time, however, they realized that they have to continue to live together and adjust their life to new requirements. Thus the constant challenges have formed not only the Christian population of Transylvania but also their Churches.

The Transylvanian rite-controversy in its particular manifestation and in its historical development is quite unique. It has taken shape during the centuries in a way unparalleled in most of the other nations' history. It has taken on such a strong national character and has given rise to so many religious differences than nowhere else. The differences and disputes originating from changing rites, however, proved to be not unfruitful. In spite of the fact that the individuals in question experienced the rite-controversy closely, risking their dignity and personal liberty, the Transylvanian rite-controversy improved the legislation regarding changes of the rite within the Catholic Church with such assets which had originated from these bitter experiences. We might say that the Transylvanian solution serves as an example for the universal Church.

It is worthy for us to be occupied with the question of the rites even today especially for the Roman Catholics and Greek Catholics living side by side. I am convinced based on my research that it would have been hopeless to find a reasonable solution for the technique of changing rites in the age of the rite-controversy, that is in the period 1867–1948. Today however, when we live in times of ecumenism, I think it is possible to look at the theme more objectively. We should face our past more sincerely and share our history and religious values between us. It is important both to heal the wound received in the serious discussions on religion and to esteem each other in a Christian manner. We should be doing all these in spite of our differences.

We can understand the practice of changing rites in the laws of the Catholic Church. It is true that laws, the canonical laws as well, are drafted by men. In order to have good laws in the society and also in the Church the legislators must know how the people live, what their living conditions, their culture are. Then the laws to be born will serve the people and the community in general. A good law, an objective law can be drafted only by somebody who lives honestly and puts his/her past and presence in order. Occasional shaping of the canonical laws affecting changes in the rites were not always successful, because it happened that they hampered the liberties and the dignity of the individuals who wanted to implement them. Sometimes the competent authorities had to find solutions for changes in the rites at the local level before the appearance of the universal law. I would like to emphasize that encyclical letter of Pope Leo XIII *Orientalium Dignitas*⁴ (1894) – before the appearance in 1917 of the Code of Canon Law – made the most timely laws regarding

⁴ LEONIS XIII, "Apostolic Letter, *Orientalium dignitas*, 30 november 1894", in *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, vol. 14, Romae, 1895, 358–370.

the rite. In Transylvania however, even 20 years before the encyclical letter, Bishop Mihály Fogarasy and Bishop Ioan Vancea thought to be important to sign an agreement consisting of 32 paragraphs in order to make changes of the rites more effectively and with less tension. That agreement served as guidance for the Latin and Greek clergymen.

Most of the problems in Transylvania were not solved by changes of the rites and the difficulties got even more serious during the period by four political and social changes (1918, 1940, 1945, 1948) which brought forth corrupt practices and affected nationalism.

I am convinced that knowing the laws enacted by our leaders in the Church regarding changes of rites and their practical applications, is necessary and useful above all to bring our Churches closer to each other. There used to be esteemed individuals, priests and laymen in the past and hopefully there will be some among us in the future as well who don't focus on small details but look at the overall picture in order to arrive at the best possible decision.

I feel it important to mention right at the beginning that the Hungarian government maintained a different relation to these changes before 1918 than the Romanian government after 1918. The Hungarian Ministry of Cult didn't intervene in changes of the rites as it also stayed away from getting involved with the spiritual matters of the Churches. The dualistic Hungarian state as well as Rome looked at Greek and the Roman Catholic Churches as one, different only in their rites. As far as the state authorities were concerned the canonical laws were accepted in practice without any restrictions. Dealing with changes in the rites was considered as a venue of leaders of the Church. Thus both the bishop of Alba Iulia and the bishop of Blaj arrived at an understanding: the consent of both bishops was required in

the matter of rite-changes. The practice, however, was different. While the Latin bishop gave his permission in the majority of cases, the Greek Catholic archbishop raised difficulties almost in every case depriving the people practically of the possibilities provided by the law. Several Magyarized Greek Catholic believer therefore turned to the Protestantism. In order to keep the people from abjuring their faith Bishop Mailáth Gusztáv Károly on consideration of conscience appealed to Pope Pius X, in 1905. He received absolute permission from the Pope – given in writing on February the 18th and via voce on December the 24th during an audience – to admit Greek Catholics to the Latin Church even in non-cooperation of the Greek Catholic bishop if the later didn't want to give assent to somebody who was in particular erring to convert. Bishop Mailáth has made use of that permission of the Holy See until 1928 when it was withdrawn.

After the political changes in the 1920's the Romanian State-Laws regarded Catholics in the Latin and Greek rites as two separate Churches. The Greek Catholic Church is the privileged one while the Latin Catholic Church becomes as one in the line of the historical Churches. This only increased the chaos in the case of the rite-changes, especially if one looks at the growing numbers of apostasies. It is obvious therefore that Bishop Adolf Vorbuchner in 1937 turns to the Congregation for the Oriental Churches to be granted the permission of the Holy See for him as well which had been given to his predecessor since the circumstances were quite similar.

The Congregation wanted to act in a way which was supposed to be politically correct and in its ordinance – 2910/1938 – refused the Bishop's request. The ordinance of the Congregation formulated its assertions to Bishop Vorbuchner based on false historical allegations.

- I. Especially in the “Székler” regions many Romanians became Magyarized in the past, mainly for political and economic reasons.
- II. The Széklers with respect to their origin are not Hungarians.
- III. When did it happen that the Széklers became part of the Latin Church?

It is not possible to ascertain unanimously from the documents of Rome the base of both the standpoint of the Eastern Congregation and of their allegations hurting the Széklers. Without getting into long explanations I see it necessary to answer these statements which still influence the connection off the Latin and Greek Churches through their rites even today. The answers are also timely to the raised questions because a few historians today are still prisoners of the affected nationalistic past.

For the first statement of the Congregation – “many Romanians became Magyarized in the past, especially in the Székler regions mainly for political and economic reasons” – answers should be formulated only on the basis of actual data and the results of careful investigation. It can be stated on the basis of documents to be found in the Archiepiscopal Archives in Alba Iulia that between 1905 and 1928 in 41 localities 513 persons converted to the Latin rite following the permission from the Holy See granted to Bishop Mailáth. We can be sure there was no question of a mass movement as it has been assumed by the Congregation, since the permission has been valid for a quarter of a century only, and the number of Greek Catholics amounted to more than a million. The 513 rite changes permitted by the Bishop of Alba Iulia are insignificantly small compared to the almost 3 million Romanians according to the Census of 1910 and the 1 133 512 Greek Catholics. It is a far-fetched conclusion that all these who convert to the Latin rite loose their nationality, that

is to say become Magyarized. Since the question of Magyarization raised by the Romanians is rather political in nature and less relevant to ecclesiastical history I will not enter into details. Even if the Hungarian authorities had engaged in such activities, success has passed them by since the number of Romanians slowly but surely increased.

It is acknowledged by the historians that in the Székler villages Greek Catholics settled down through the centuries especially in the counties of Csík, Háromszék, Maros-Torda and Udvarhely. While living together the Greek Catholics have adopted the language, culture and customs of the receptive population. It can be demonstrated statistically that in 1910–14.481 Greek Catholics and 8181 orthodox, whose mother tongue was Hungarian, lived in Székely-land. In South-Transylvania on the other hand 13,351 orthodox and 79,090 Greek Catholics declared themselves Hungarians and in the same time 5818 Roman Catholics declared themselves Romanians. The fact that in 1927 there were 15445 orthodox and 84,951 Greek Catholics who declared themselves Hungarians says enough of the real reason of the rite-changes.⁵

Hungarians, Széklers and Romanians have been living beside each other for centuries in peace therefore it is understandable that languages and religions made their influence felt mutually. It is evident from documents at our disposal that lesser or greater assimilations changes on the linguistic and religious levels were obvious occurrences. When these changes, however, – either national or religious in nature – were forced by coercion from the outside to happen faster there appeared a backlash from the people and they became ineffective. In Transylvania during the period when nationalism was still a negligible factor, changes in

⁵ SÜLYÖK I., FRITZ L., *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929*, Kolozsvár, 1930; *Calendarul Clujului Românesc 1929*; *Calendarul de la Blaj 1929*.

languages and in rites evolved according to the laws of nature and peaceful coexistence.

The most provocative statement of the Eastern Congregation refers to the Széklers nationality. I feel it necessary to remark upon it briefly. According to Bálint Homan:

*the Széklers had settled in Transylvania as a people or as a tribe in a closed entity. They were the sole conquerors of Transylvania as opposed to the Hungarian nobility with estates received as grants from the kings, Saxon settlers and Romanian shepherds under the jurisdiction of the landlords.*⁶

The Hungarian speaking Széklers settled continuously from the 11th century onwards in their historical region. The time when they settled in the various counties is still a subject of discussion among historians. It is very likely that the larger Székler groups established themselves in these regions definitely by the end of the 13th century.⁷

The Széklers are not Magyarized Romanians as it says in the ordinance of the Eastern Congregation but Hungarians who maintained their ancient social structure. In various letters in the Middle Ages there is a distinction between Széklers and Romanians. They are always mentioned as two separate ethnic groups. Based on the detailed references above one can affirm that they are two different and independent people. In the documents the Széklers always appear as a distinct entity.⁸

⁶ HOMÁN B., *A székelyek eredete*, Budapest, 1921, 11.

⁷ JANCÓS B., *A Székelyek*, Székelyudvarhely, 2006, 24; KRISTÓ Gy., *A Székelyek eredete*, Budapest, 2002, 119–141.

⁸ King Béla IV. after the battle in 1210 in Bulgaria wrote “Cum itaque Ascensus Burul oerator quondam bulgarorum auxilium ab initae memoriae patre nostro contra infidelis suos de Budino quondam ex amicitiae fiducis implorasset, rex ipse comitem Joachimum ad societatis Saxonibus, Olatis, Siculis et Bissenis in subsidium illi transmisit [...]”, see SZENTPÉTERY I., *Re-*

There is another question put forward by the Congregation. "When did the Széklers take over the Latin rite?" It is supposed by the question that the Széklers at the beginning had the Byzantine rite. Based on the documents we can state that the Széklers became Christians in such a way as the Hungarians. As early as in the 13–14th centuries they have Latin names (e.g. István, Domokos, Miklós, Jakab, János, György). Places bearing names of saints are characteristic for Transdanubia, Slavonia and regions of Transylvania where the majority of the population is Hungarian like Székely-land.⁹

When we want to find answers for the origin of the Széklers and for the time when they became Christians there are data in the pontifical register (1332–1337) on collecting tithes in the parishes showing that in Székely-land numerous catholic churches and parishes have already been in existence in the 14th century.¹⁰

The "birth" of the Greek Catholic Church in Transylvania may be put at the end of the 17th century when the principality of Transylvania ceased to exist and the Habsburgs came into power. Thus the Jesuits became more active. Some of the originally Greek orthodox Romanians were admitted to the Catholic Church with the collaboration of Roman Catholic noblemen István Apor and the Jesuits. The Jesuits were, Pál Baranyi, Gábor Hevenesi, Péter Vizkeleti, István Baranyi. Religious, social and

gesta regum stirpis Arpadianae critic-diplomatic, Tom. I., Budapest, 1923–1930, 277; in 1222 King András II.: "per terram Siculorum et per terram Blaccorum", see FR. ZIMMERMANN, K. M. WERNER, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I., Hermannstadt, 1892–1991, 19–20.

⁹ KRISTÓ Gy., *A székelyek eredete*, 140–141.

¹⁰ Some of the Székely-land localities where the rite controversy was more frequent: Csíkszereda, Csíkszentlélek, Nagykászon, Gyergyószentmiklós, Csíkszentkirály, Homorodalmás, Székelyudvarhely, Homorodkarácsonyfalva, Lövete, Kézdivölgy, Lemhény.

political reasons who contributed to the establishment of the Union. The Romanian clergy together with the people who have switched over tried to improve its own social condition while the Imperial Court in Vienna wanted to put into practice its own political plans.¹¹ The authorities representing the Hapsburgs in Transylvania called upon the catholic clergy in Székely-land to take part in uniting the Romanians. The Székler catholic priests held an assembly in Șumuleu Ciuc on the 23rd of October in 1699 and declared themselves unfitted for the task and not willing to interfere in that matter. The small Székler clergy unanimously kept away from the religious Union. They wanted to look after their congregations and live only for their vocation.¹²

We can state on the basis of authentic documents that the Széklers have always belonged to the Roman Catholic Latin Church, have not changed their rite and never wanted to take up anybody in their church in spite of their will or conviction. The

¹¹ “Quapropter iisdem prorsus iuribus ac privilegiis, quibus ejusdem Sanctae matris Ecclesiae presbyteri ex indulto sacrorum Canonum ac Divorum quondam Regni Hungariae Regum utuntur, nos quoque juxta praenominatum S. C. R. Majestatis decretum a modo et deinceps úti ejusdem commbembre frui ac gaudere volumus.”; According to diploma of Lipot I. (February 16, 1669.) “[...] severe firmiterque mandamus–nec sacerdotes Romanae Ecclesiae unitos jobbagyonum more tractare, ad robotas, labores, et colonicales praestationes, etiam sub honorarii titulo cogere aut incarcerare [...] praemuunt [...]”, see N. NICOLAO, *Symbolae ad illustrandam Historiam ecclesiae orientalis in terris corone S. Stephani*, Oenipontae, I., 1885, 205, 225.

¹² “1. Ob ignorantiam idiomatis linguas Valachicae quod summe necessarium videtur ad perserutandum ipsorum voluntatem quomodo enim quispiam aliquid subscribet, quod ignorat?

2. Nos omnes sumus obligati ex justitia curae animiarum (tamquam parochi) nobis comissarum et ita pauci ob defectum sacerdotum catholicorum, út aliqui nostrum duas tresve parochias, quamvis tenues, administrare cogamur, ideoque exesse es parochia nullo modo possumus”, see NICOLAO, 242.

people of Székler-land went through a great transaction but they stayed always catholic, loyal to their faith and rite, and respecting others conviction. The Széklers rode out the Mongol invasions, survived 150 years without a bishop, having only a few priests in those difficult years. Transylvanian Bishop Sándor Rudnay wrote in his report "*ad limina*" dated November the 20th 1819: "While the Protestantism was spreading and the number of parishes decreased, the catholic congregations in the regions of Gyergyó, Csík, Kászon, Kézdi and Orbai miraculously remained".¹³

I can affirm on the basis of my research that the theme of Transylvanian rite-controversy has been on the agenda between the Roman and Greek Catholic Churches since the Greek Catholic Union was brought into existence. The Greek Catholics were striving for liberty as well as freedom of religion and later to safeguard their religious independence and autonomy. The Roman Catholics on the other hand wanted to defend their rite and faith which happened to be endangered during the political changes. In that struggle nobody or only a few noticed that not only the unpleasantness multiplied but also something nice was beginning to take shape. In spite of all the quarrels, the connection between the two rites was advancing in towards the right direction. Many things contributed to that progress, improved it or cleansed it.

The Transylvanian rite-controversy should be viewed only in its complex reality if we really want to appreciate that magical but also painful evolution.

¹³ VANYÓ T. A., *Püspöki jelentések a magyar szent korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850*, Pannonhalma, 1933. (*Monumenta Hungariae Italica. Relationes ad limina episcopum de statu diocesium ad Coronam S. Stephani pertinentium 1600–1850*); 130.

The events bringing about the rite-controversy which I am discussing proves that the legislation pertaining to rites was realized by the universal Church and by particular churches in Transylvania during that relatively short time. We can safely state that in our region the laws relating to every rite have become crystallized during the dualistic era and in the period of the two important political changes of 1867 and 1948. The legislation of the universal Church was also very much occupied in that inflamed period with problems of the Transylvanian rite-controversy and laws relating to it. That is the time when the domain of the Transylvanian Greek Catholic Church was organized and the laws regulating the connection among the Churches formed. It is my firm belief that the Transylvanian rite-controversy and the shaping of the connection between the two Churches with different rites helped in a large extent that the legislative procedure of the universal Church became clearer and laws relating to the rites changed for the better.

The period discussed does not include the II. Vatican Council but its decisions and rules presented in the two Codes relating to the rites are dealt with and they render perceptible the “usefulness” of the Transylvanian rite-controversy. Without knowing the recent teachings of the Catholic Church and the laws relating to the subject, the result of the struggle in the Transylvanian rite-controversy would not reveal itself.

In the same time we could see that the teaching of the II. Vatican Council as well as the Church’s legislations (1983–1990) have not yet reached our goal.

We have to know them all in order to be renewed in their spirit and have a chance to discuss the events of the unconverted past. It has become evident during the period discussed, that the inner life always suffered when the mutual acceptance and esteem of the rites sank into oblivion. The Transylvanian Roman

Catholics and Greek Catholics could also learn from the rite-controversy that their Churches always sustained a loss when they trusted excessively in power and politics. It is worthwhile to draw conclusions from these bitter experiences.

We can look at the schism in 1054 as the prototype of the rite controversy. There are the same reasons behind the separation of the Eastern and Western Churches than the ones noticeable in the Transylvanian rite-controversy: explicit rejection of the dissimilarity.¹⁴ One can also notice selfish individual and political interests trusted into prominence as opposed to the noble and universal good. After the schism the connection between Rome and Byzantium grew acrimonious to such an extent that only the centuries old efforts in the Union and god-fearing work made it possible that we can talk about healing the wounds.¹⁵

During the course of history a great number of rites has emerged. In their diversity they had to live together in the past and in the present as well. Objective elements make up their diversity, like nature, psychology, culture and the history as well as the mentality of the people. That diversity should not be the cause of the division as it was not that at the beginning. Saint Augustin (354–430) who took a firm stand against any interference which might have endangered the unity of the faith acknowledged the diversity of the rites and accepted it. “Obligatory only what the Lord commanded and what the custom is everywhere. In the questions of the liturgy everybody should adapt oneself to the local custom where he happens to be.”¹⁶

¹⁴ W. W. BASSETT, “The determination of Rite”, in *Analecta Gregoriana*, vol. 157, Rome, 1967, xii, 9.

¹⁵ J. D. FARIS, *The Eastern Catholic Churches: Constitutions and Governance According to the Code of Canons of the Eastern Churches*, New York, 1992, 1–66.

¹⁶ TIMKÓ I., *Keleti kereszténység Keleti Egyházak*, Budapest, 1971, 63.

The rite meant “order” at the beginning and only later referred to religious “regulations”. At the Council of Florence the concept of “*consuetudo*” is in use.¹⁷ According to that concept the rite is nothing else but the manner of the religious ceremony. Primary meaning of the rite referred to the liturgy, later it meant the independent personality and then still later the custom in its fullness. We find the more complete meaning of the rite in the decree of the II. Vatican Council, in the *Orientalium ecclesiarum*.¹⁸ We find here three characteristics of the rite’s meaning: 1.) The rites are equal in the universal Church; 2.) They are personal without any territorial definition; 3.) and they are autonomous. The II Vatican Council examined the rite with a view to both Church history and liturgy. According to the teachings of the Council the rite is the versatile and coherent expression of the Church’s faith. It includes first of all the liturgy based on dogmatic facts, monastic view of life and the sound coordination of the Churches. The word “rite” has never been used in the Church with a coherent or well-defined meaning. That is why it is difficult to give an unambiguous definition of the rite especially if we take into account all the opinions which have developed around the concept of the rite.

The II. Vatican Council in its decree, *Orientalium ecclesiarum* 3.¹⁹ talks of the rite as the Church’s inheritance which is embedded

¹⁷ H. DENZINGER, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, (= DS) quod emandavit, auxit, in linguam germanicam transulit et audiavunte H. HOPING edidit P. HÜNNERMAN, (ed.), 37, Friburgi Brisgoviae, Basilea, Romae, Vindobonae, 1991, no. 1303, 450.

¹⁸ SECOND VATICAN COUNCIL, Decree on the Catholic Eastern Churches, *Orientalium ecclesiarum*, (= OE.) 21 November 1964, nos. 10, 13, 22, 24, in *Acta Apostolicae Sedis*, 57 (1965), 76–89. English translation found in A. FLANNERY (gen. ed.), *Vatican Council II; Volume I: The Conciliar and Post Conciliar Documents*, rev. ed., Northport, New York, 1996, 441–451.

¹⁹ OE, 6.

in the nature and the history of the people. That opinion includes goods, teaching, culture, history, discipline, the community and the tradition which have an inseparable effect on the individuals and the institutions. The Church adopts the cultural, psychological, religious, social and lawful inheritance of the nations if they fit in with the catholic faith.

The 3rd point of the decree emphasizes also the liturgical character of the rite which is one of the central elements of the ecclesiastical life. The holy liturgy is nothing else but praising of the divine power. Generally speaking, when we talk about the Church we are thinking of the rite and when we remark upon the liturgy then we are thinking of the Church. According to the decree *Orientalium ecclesiarum* rite means the liturgical laws, marked as *ritus liturgicos*. That is the reason why the Council urges the Eastern Churches to safeguard their own lawful liturgy and way of life.

The Eastern Churches have their own rights (*sui iuris*), they are in the same rank, neither of them is superior to the other. They have rights and duties equally.²⁰ The Council emphasizes further that Churches of both the West and the East are equal in dignity, rights and duties. The different Churches united in the same faith and in the same rule under the Pope's authority constitute together the Catholic Church.

The thinking and the terminology of the Council also manifested themselves in the 1983 Latin as well as in the 1990 Eastern Codes. The concept of the rite becomes clearer and separates itself from the particular Church (*Ecclesia particularis*) and in the

²⁰ J. M. HOECK, "Decree on Eastern Catholic Churches", in H. VORGRIMLER (ed.), *Commentary on the Documents of Vatican II*, vol. 1, New York, 1967, 315.

same time their legislation which is closely connected, complements each other very nicely.²¹

Conversion from one rite to the other is understandable the best in the teachings of the Popes and that of the Councils as well as in the light of the historical and political struggles between Rome and Constantinople. A few Popes in the 12th and the 13th centuries took up a position on having the rites completely in Latin²² but there were others who wanted to safeguard them separately. In the manifestations of the Popes and the Councils there was not a settled and unambiguous terminology yet regarding the rites.

Many significant manifestations about the rites have taken place during the time between Pope Benedict XIV²³ (1740–1758) and Pope Pius IX²⁴ when serious efforts were made to regulate that subject. One has to accentuate the role of the aforementioned two Holy Fathers because the date when their documents were issued coincides with the appropriate time of both the Transylvanian Union and of the beginning of the rite-controversy.

²¹ I. ZUZEK, "The *Ecclesia sui iuris* in the Revision of Canon Law", in V. R. LATOURELLE, (ed.), *Vatican II. Assessment and Perspectives Twenty-five Years After (1962–1987)*, vol. 2, New York, 1989, 288–304.

²² P. MAHFOUD, "Quel rite doit adopter le fidèle oriental a catholique qui rejoint l'Église catholique?", in *Apollinaris*, 38 (1965), 175. These popes were INNOCENT III (1198–1216), INNOCENT IV (1243–1254), NICHOLAS III (1277–1280).

²³ *Etsi pastoralis*, Apostolic Constitution (26 May 1742), *Demandatum coelitus*, Apostolic Constitution (24 December 1743), *Allatae sunt*, Encyclical Letter (26 May 1755).

²⁴ *In suprema*, Encyclical Letter (6 January 1848), *Amantissimi humani generis*, Encyclical Letter (8 April 1862), *Non sine gravissimo*, Apostolic Letter (24 February 1870).

There was no time during the short-lived first Vatican Council for discussing the draft dealing with the rites.²⁵ Therefore it became important for the Holy See by the end of the 19th century to issue a uniform and mature legislation for the rites. Pope Leo XIII answered the requirements with his encyclical letter *Orientalium dignitas*²⁶ in 1894.

The manifestations of the Eastern Congregation during the 19th century refer to the connections of the Transylvanian Roman Catholics and the Greek Catholics too. The Congregation played a role in trying to put the connections between the rites in order and to make the laws regulating them more effective.²⁷

In the Archbishopric archive in Alba Iulia we can find many concrete and individual cases which demonstrate the relation of the Transylvanian Roman and Greek Catholics through.

Looking back in the past we should see that the connection between the Latin and Greek Churches has improved although it has never been cloudless. It was occasionally overshadowed by debates originating from the canonical differences. The sharpening national antagonism in Transylvania was even more damaging. That has been going on for 300 years and we should not sweep it under the carpet. If we draw up a balance of the Churches' coexistence it will lean on the side of the suffering together for the faith as opposed to the happening full of national sentiments. Both standpoints however, one of faith character the other of national, have always been present in the past as it is today. The examination of the Transylvanian Latin and Greek Churches' relation should be viewed and judged only in their histori-

²⁵ BASSETT, 62.

²⁶ LEO XIII, Apostolic Letter, *Orientalium dignitas*, 303–311.

²⁷ R. H. SONG, "The sacred Congregation for the Propagation of the Faith", in *Canon Law Studies*, 420 (1961), 106–107.

cal context. It doesn't matter what period we scrutinize, we are going to see that in the leaders and in the congregation of both Churches the attitude based on faith prevailed, that is the "Catholicism". The positive, the true "catholic" attitude was the more frequent, the more characteristic than the national manifestations. In Transylvania, the very negative sectarian repugnance has never characterized the relation between the two rites. There were rather local occurrences, acts committed by a few narrow-minded priests and laymen or bullying by unbalanced individuals and small inflamed communities. The wounds inflicted in the course of events without forethought have not been healed yet and the injuries still remembered by priests and the congregations of both Churches are waiting to be restored to health.

The national Church played an important role in the course of history when the Romanians living in Transylvania and especially the Greek Catholics having been a minority became a nation. The Church was also the creative force primarily in the development of the national language, the national consciousness and culture. The Transylvanians have always lived in mixed communities, never in a pure national state and it became even more pronounced when the authorities changed in 1920, 1941 and 1944.

The secession from Hungary after Trianon was not a harrowing experience for the Transylvanian Greek Catholics. State boundaries didn't cut through the confines of their dioceses. Their national character however became even stronger because they had to prove their patriotism more than anybody else towards the state church. The second Vienna decision on the other hand touched the Greek Catholics the most keenly. Their Church wanted to preserve its independence, autonomy, just like before Trianon and refused all attempts which would have reinstalled it in the Hungarian Church.

Before we jump into the deep water of our theme, we are going to approach through a short historical background the evolution and the organization of the Greek Catholic Church. In the meantime we are going to take a look at its connection to the Churches of Latin rites.

The Romanians in Transylvania in their denomination belonged to the Greek oriental Church until the 18th century. Their religious alliance begins in 1690 in Alba Iulia.²⁸ The Jesuit Pál Baranyi who was the parish priest in the city took part more than one union meeting on behalf of cardinal, Lipot Kollonich.²⁹ He laid stress upon the liberation from serfhood and the importance of obtaining different privileges. The Union has finally come into being in 1698 with the collaboration of orthodox archbishop Anghel Atanasie. Emperor Leopold I assented to the Union with his diploma in 1699. The first independent Romanian Greek Catholic diocese had been set up in 1721. Charles III suggested its name to be Făgăraș-Alba Iulia and Pope Innocent XIII assented to it. The Greek Catholic bishops worked hard to strengthen the Church and to improve the school-system. They also wanted to have as many young people as possible to study abroad. In 1738 the seat of the bishopric of Făgăraș was transferred to Blaj. Pope Pius IX in 1853 promoted the seat to be that of the archbishop.

When the Union has come into being it was thought that the Romanian Orthodox Church would cease to exist in Transylvania. But it did not happen because after 1744 a portion of the

²⁸ T. CIPARIU, *Acte și fragmente latine și românești pentru istoria Bisericii românești, mai ales unite*, Blaj, 1855, 115.

²⁹ G. POPOVICI, *Uniunea Românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I*, Lugoj, 1901, 27–28; S. DRAGOMIR, “Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei”, in *Studii și materiale de istorie medie*, 3 (1959), 323–337.

Transylvanian Romanians returned to the Orthodox Church as part of the Serbian Orthodox archdiocese at Karloca.³⁰

The revolution in 1848 increased the tension among the nations living in Transylvania instead of bringing in peace for the people.³¹ The Transylvanian Greek Catholics received a reward from Emperor Francis Joseph for their attitude during the revolution: he set up two new dioceses (Gherla and Lugoj) and raised Blaj to the rank of metropolitan (1853). The Transylvanian Greek Catholics were free to organize their provincial council without any obstacles coming from the authorities. Here the metropolitan province became independent from the jurisdiction of any other ecclesiastical province and submitted itself directly to the Holy See. From 1900 they have ceased to be submitted to the jurisdiction of the archbishop of Esztergom. The Transylvanian Greek Catholic Church led by excellent pontiffs became the spokesman of the Romanian culture. Two metropolitans, Ioan Vancea de Buteasa from 1868 and Victor Mihali de Apșa from 1898 have done a lot for the independence of their Church and schools and for their development.³² They kept away from the Hungarian autonomy movement expressing that way their wish to be independent and acknowledging no other hierarchical authority than the Holy See.

³⁰ TIMKÓ, 463.

³¹ DEÁK Á., "Egyházpolitika és nemzetpolitika összefonódása az 1850-es években Magyarországon", in SARNYAI Cs. M. (ed.), *Állam és Egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918*, Budapest, 2001, 89–90.

³² N. BOCȘAN, "Biserica română unită și Congresul autonomiei catolice din Ungaria; 1869–1871" in NÓDA M., ZAMFIR K., DIÓSI D., BODÓ M. (ed.), *Ideje az emlékezésnek, Liber amicorum, A 60 éves Marton József köszöntése*, Budapest–Kolozsvár, 2010, 190.

As I had said it above, in order to regularize the connections among the different rites in Transylvania, the Roman Catholic bishop Mihály Fogarasy and Greek Catholic bishop Ioan Vancea signed an agreement on August 17th 1873.³³ In that arrangement they gave guidance in 32 paragraphs to the Latin and Greek Catholic priests. We must understand the rite-changes in Transylvania show periodically different characteristics. At the end of the 19th century we can take notice mainly of the tension around administering of the Sacraments and the unsettled questions surfacing between the Greek and Latin Catholic priests.

During the time of bishops Ferenc Lönhárt and Victor Mihali de Apșa an executive decree came out about the baptism of the children and the free exercise of one's religion.³⁴ In reality, the state laws protected the right of the people belonging to different rites against the encroachments of the priests. That demonstrates the tension unfolding in certain localities within the Church with two rites. In the petitions sent to the bishops we can see the motivations based on linguistic considerations. In the same time it also becomes clear that the petitioners are ready to change religion (to become protestant) if their requests are refused. Károly Gusztáv Mailáth (1897–1918) has already encountered these challenges at the beginning of his office. It took him quite a struggle that the Hungarian Greek Catholics observe the canonical laws and the Transylvanian arrangements before they change their rites. He has done everything in his power that the petitioners who wanted to change their rites should not become undenominational or members of another religion.³⁵ That occurrence was

³³ GYÉL, (Episcopal archive), 3200/1873.

³⁴ MARTON J., *Az erdélyi /gyulafehérvári/ egyházmegye története*, Kolozsvár, 1993, 142–143.

³⁵ GYÉL, (Episcopal archive), 4161/1904.

especially significant in Székely-land where changing one's rite has practically become a mass movement. The Greek Catholics who lived there have declared themselves Széklers through generations whose mother tongue was Hungarian and not practiced their religion according to the ancient rites of their ancestors (some of them were not even Greek Catholic) and went to Roman Catholic churches. Thus it becomes understandable that the Transylvanian bishop tries to save the Catholics from becoming apostates and turns to the Holy See. Pope Pius X gave absolute permission to Bishop Mailáth – in writing³⁶ on the 18th of February 1905 and viva voce on the 24th of December during an audience³⁷ – to admit Greek Catholics to the Latin Church, even in defiance of the Greek Catholic Metropolitan if they seemed to be in “bad ways” because of changes in the rites since their bishops didn't want to give assent to convert. Bishop Mailáth had that permission from the Holy See until 1928.³⁸

It is a meaningful event for the Hungarian Greek Catholics living in Transylvania when the dioceses of Hajdúdorog came into existence. They didn't have an independent diocese, but belonged to one or the other Romanian Greek Catholic archdioceses. However, nationalist aspirations were quite strong in these metropolitan provinces and therefore many people rather abjured their faith than to remain members of the Romanian Greek Catholic archdioceses. The Greek Catholic priests (with one or two exceptions) in Székler areas were not celebrating mass in Hungarian to the Hungarian speaking communities.

³⁶ *“Iuxta preces pro gratia, etiam in cunctis singulibus casibus, qui Venerabilii Fratri occurrere possent. Die 18 februarii 1905, Pius X.”*

³⁷ ADRIANYI G., *Az egyháztörténet kézikönyve*, München, 1975, 247.

³⁸ MARTON, *Az erdélyi /gyulafehérvári/ egyházmegye története*, 144–146.

The Greek Catholic aspirations towards independence in Hungary met with success in 1912. Pope Pius X with his bull dated June the 8th 1912 assented to the establishment of a Hungarian Catholic diocese of Hajdúdorog. The Holy See annexed 162 parishes to that diocese from the regions of Transylvania: 4 parishes from the diocese of Gherla, 41 parishes from Oradea and 35 parishes from Făgăraș. The intention was to prevent the loss off the Hungarian characteristics and stop the exodus of the Hungarian Greek Catholics from their rite.³⁹ As far as the Greek parishes, priests and communities are concerned in Székler-land belonging to the diocese of Hajdúdorog was not a successful solution. In one respect outside the diocese were still a great number of Hungarian Greek Catholics who belonged to the archbishopric of Făgăraș and on the other hand the mass conversion was not stopped. The determination of the Greek Catholics to connect to the Latin rite was so strong that even the Hungarian hierarchy couldn't help.

In the reorganization after the First World War the 75 parishes of the diocese of Hajdúdorog were annexed to Romania and returned to the Romanian diocese. The Transylvanian Greek Catholic metropolitan preserved his autonomy in Great-Romania as well, he was not subordinated to the Roman Catholic diocese in Bucharest.

The Romanian state-laws regulated the position of the Churches differently than the Hungarians. The 137th paragraph of the constitution of 1923 assured the Churches' freedom of worship and the 22nd paragraph declared the Orthodox and the Greek Catholic Churches as Romanians.⁴⁰ The religious law of

³⁹ PIRIGYI I., *A görög katolikus magyarság története*, Budapest, 1991, 130

⁴⁰ Romanian Constitution of 1923, in *Monitorul Oficial*, no. 282, 29 March 1923.

1928⁴¹ divided the denominations in Romania into five groups: 1. the reigning (predominant) Church (Orthodox); 2. Church with privileges (Greek Catholic); 3. historical Churches (Latin, Ruthenian, Greek and Armenian with catholic rites, Presbyterian, Lutheran, Unitarian, Armenian, Jewish, etc. 4. acknowledged Church (Baptist); 5. not acknowledged Churches (Nazarene, Adventist, etc.). The Ministry of Cult qualified a change in rites as a change of religion. Changes in rites were right now happening under the guidance of the state power and with its support. The people who belonged to the Latin Church begin to turn slowly towards the Greek Catholic Church, sometimes against their will. It happened quite often with children that they were baptized unlawfully according to the rites of another Church and many of them only learned later during their marriage preparation that they had been registered by the state as Greek Catholic.

In the new political situation the Roman Catholic and Greek Catholic Churches wanted to regularize their connection officially as well with the Holy See. The concordat was concluded on May the 10th 1927 and codified on June the 12th 1929.

In the light of the archives' documents the Transylvanian rite-controversy culminated in the period between the two World Wars. The demands of the Hungarian Catholics vis-à-vis the rite-changes have become so intense that they did not decrease even after Trianon but continued. If we look at the new social and political situation we might think that if one wanted to make one's way of life it was not worth being Roman Catholic or Hungarian. Materials in the archives however, prove that the petitioners putting aside human considerations insisted on the rite-change.

⁴¹ General Regime of Cults Law, no. 54, in *Monitorul Oficial*, no. 89, 22 April 1928.

At the time when the 1917 Code was promulgated, confusion existed among the Transylvanian Catholics about the political situation and religious issues that it was impossible to assert the laws in their fullness. The Codex managed to substantiate clearly and explicitly the rules relating to modifications in the rites. The c. 98 held out protection and assistance to the faithful in the Eastern rites. It forbade the clergy, however, to propose the changes in the rites. That canon was ignored in Romania at the time, especially among the Romanian Greek Catholics.⁴²

The political pressure during the 1930's embittered the life of the Transylvanian Roman Catholics and the Hungarian Greek Catholics. At the same time the local Romanian authorities began to carry out their program called "re-Romanization" of the Székler-land. The chief promoters of the program were representatives of the authorities organized from the centre. We can talk here about a period of brute force and centrally organized persecution while the rite-controversy gained only secondary importance. For those who were willing to convert and become orthodox or Greek Catholics employment was offered while for those who refused to convert the prospect was held out to lose their job. In that forceful conversion even the Greek Catholic priests took part in a few places.⁴³ The forced modifications in the rites however, did not produce the expected results. In spite of offered advantages or intimidation, the faithful – with a few exceptions – were holding out by their Church.

After the Second Viennese Decision (August the 30th 1940) the rite-changes took place from September to December in Northern-Transylvania, especially in those villages, where

⁴² J. A. ABBO, J. D. HANNAN, *The Sacred Canons: A Concise Presentation of the Current Disciplinary Norms of the Church*, St. Louis, 1952, 142.

⁴³ GYÉL, (Episcopal archive), 1671/1937; 686/1937; 1871/1937; 1975/1937.

forceful political conversions had happened before. According to sources at our disposal everybody – with a few exceptions – returned to his or her original rite especially in places where no other denominational were living. The contributing factor was that many Greek Catholics and Orthodox priests had fled from Northern-Transylvania. Imre Sándor Roman Catholic vicar general who resided in Cluj wanted to avoid any abuse and therefore warned the priests in the Latin rite not to take an unfair advantage of the new political opportunities.⁴⁴ Returning to the Latin rite was done according to the canonical regulations but not a masse and with a simple modification, but with a separate declaration filled by each person who wanted to convert. The superiors of the Roman Catholic Church had to act very fast because the Protestant denominations, taking advantage of the occasion, induced the impatient people who wanted to change rites to their own Church. They were bluffing when they explained that was the only way to free from the Greek Catholic religion and to become true Hungarian.

The Second Viennese Decision touched also the religious organizations very keenly. Larger sections of the dioceses of Oradea, Satu Mare and Alba Iulia became part of Hungary. Parishes in the Southern part of the diocese of Alba Iulia were annexed to Romania.⁴⁵ The Romanian Greek Catholic metropolitan with Blaj as its seat stayed in Romania but several parishes were transferred to Hungary. In Southern-Transylvania the political character of the religious affiliation has become more pronounced. Bishop Áron Márton would have expected more understand-

⁴⁴ GYÉL, (Episcopal archive), 323/1940, 2883/1941.

⁴⁵ BALOGH B., "A dél-erdélyi magyar kisebbség helyzete 1940–1944, különös tekintettel a szellemi – kulturális életre", in *Korrajz. A XX. Század Intézet Évkönyve*, 2004, 42–43.

ing and a brotherly attitude from the Greek Catholics especially when his congregation lived in a threatened situation.⁴⁶

Because of the modifications in the rites in Northern-Transylvania, the Congregation for the Oriental Churches in the fall of 1940 withdrew the concession to give permission for changing rites from the jurisdiction of the Budapest nuncio. Thus whatever was possible to do up to now became even more complicated. The Hungarian jurisdiction for the religion of the children and for changing rites in Northern-Transylvania came into force only in 1942. In the meantime the Romanian relevant laws of 1928 stayed in effect. One had to follow the same formality whether it was change of rite or change of religion.

The relation between the Roman Catholics and Greek Catholics in Southern-Transylvania between 1940–1944 was relatively the same with that in Northern-Transylvania with the exception that in the South the Greek Catholic Church supported by the Romanian authorities could demand much more in a given situation than the Roman Catholic. Differences of opinions at the local level, offending remarks by state authorities or by unbalanced individuals cannot be the generally held view and it would be wrong to draw far-reaching conclusions from them. In their attitude both Churches' hierarchs tried to preserve the character of a "brother-Church" even if it became impossible to prevail over national interests.

The new world having been born after 1945 put the Roman Catholic Church in Romania to a difficult task. Especially the year 1948 should be regarded as a critical date in ecclesiastical history. A law issued by the Ministry of Cult on August the 4th ordained that every denomination should handle in the draft for its statute. The Catholic bishops didn't want to have the Cath-

⁴⁶ GYÉL, (Episcopal archive), 17/1944; 16/1945.

olic Church in an “*ex lex*” state in Romania and therefore on October the 28th 1948 Áron Márton Roman Catholic and Iuliu Hossu Greek Catholic bishops submitted a statute-plan with 46 paragraphs to the government which has never received assent.⁴⁷ Furthermore, on December the 1st 1948 the Communist government with its decision 354/1948 eliminated the Greek Catholic Church.

The Transylvanian Roman Catholic and Greek Catholic rite-controversy terminated by that date. It became the Calvary of the Romanian Greek Catholic Church. Bishop Áron Márton in his pastoral letter⁴⁸ on October the 11th 1948 declared his solidarity with the Greek Catholics. Priests in the Latin rites were doing the cure of souls of Greek Catholic faithful through four decades accepting occasionally even persecution for it.

⁴⁷ TEMPFLI I., *Sárból és napsugárból – Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, Budapest, 2002, 152.

⁴⁸ MÁRTON Áron, *Pastoral letter*, in GYÉL (Episcopal archive) 2270/1948.

Szent István Társulat • Verbum



Ecce sacerdos magnus

Marton József – Diósi Dávid –
Bodó Márta (szerk.)

ECCE SACERDOS

MAGNUS

Tanulmányok Márton Áron
püspökké szentelésének 75.
évfordulójára

SZIT – Verbum,

Budapest – Kolozsvár 2014

A kötet a Márton Áron-évforduló alkalmával rendezett konferencián elhangzott előadások és egyéb jelentős, eddig fel nem dolgozott dokumentumok (katonai szolgálat, lapszerkesztői tevékenység, plébánosi munkásság, belényesi kormányzóság, Securitate által készített lehallgatási jegyzőkönyvek stb.) gyűjteménye.

232 oldal



BETHLEN GÁBOR

Alap

ISSN 1582 – 0661